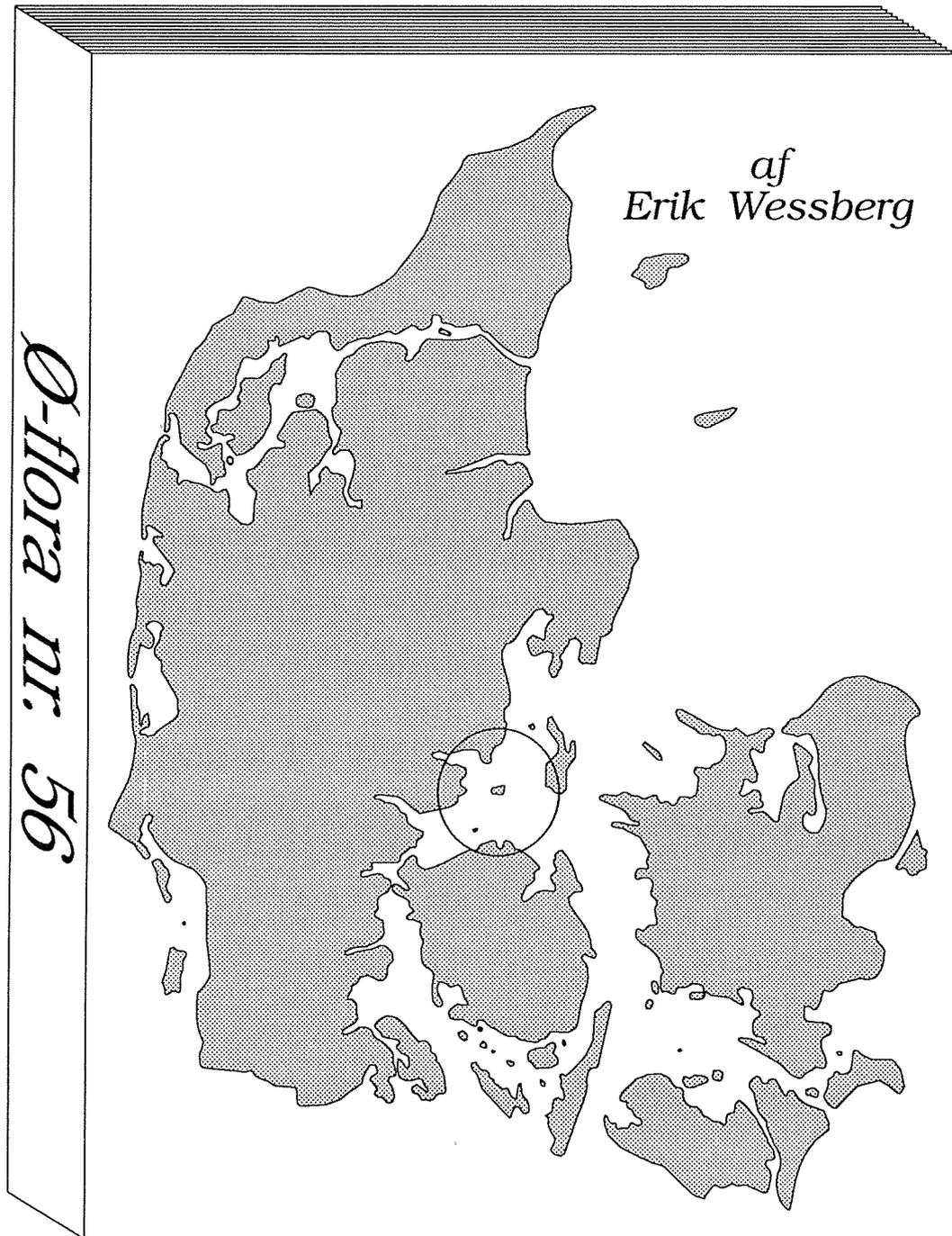

ENDELAVE

Randers 1994

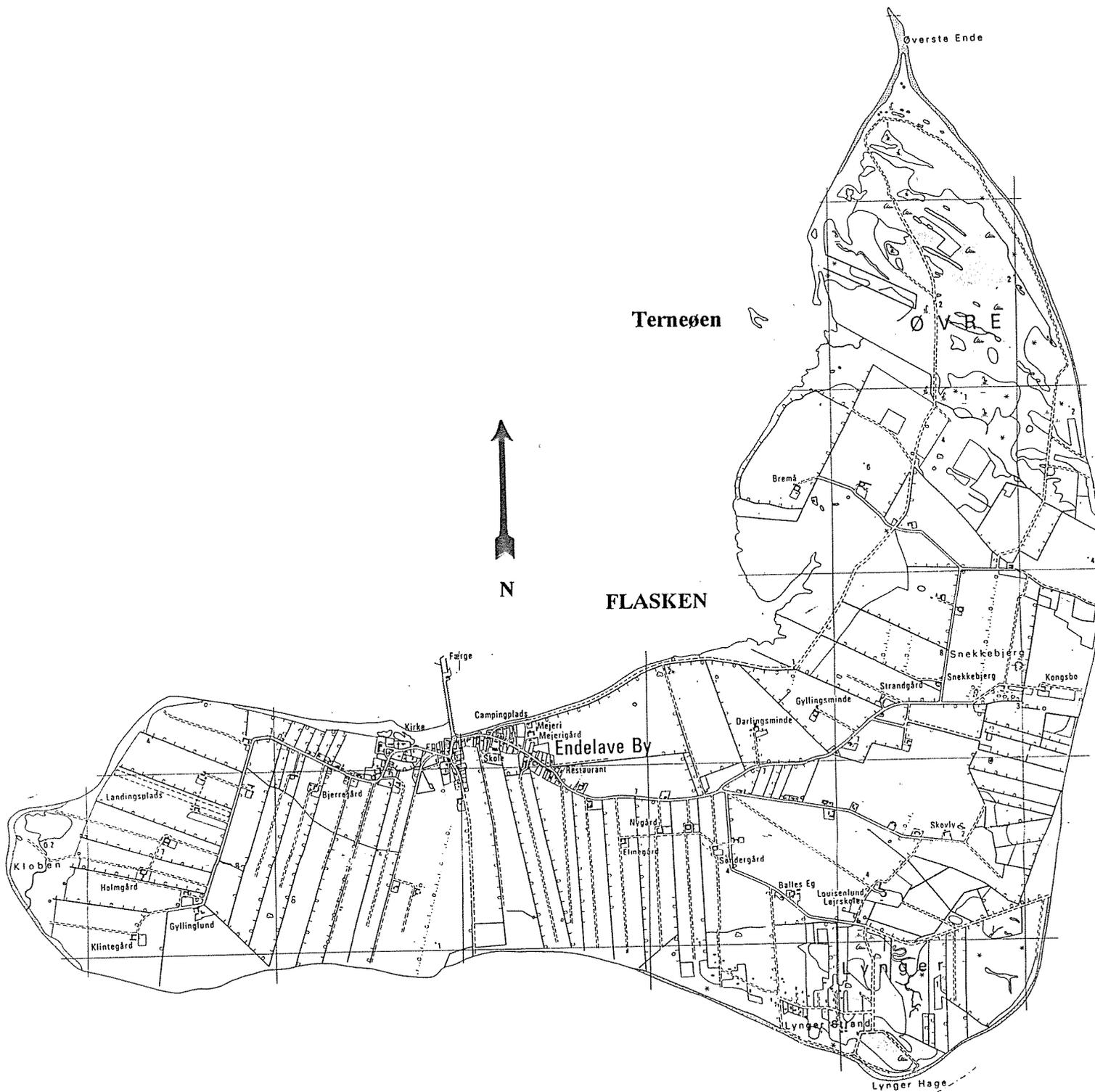
INDHOLDSFORTEGNELSE

Kort- og Matrikelstyrelsens 4 cm-kort	3
Terrænkort	4
Kort fra informationsfolder med vejnavne	5
Indledning	6-7
Strande	8-9
Strandvolde	9-11
Strandoverdrev	11-13
Klinter	13-14
Strandenge	15-17
Strandrørsumpe	17
Rørsumpe	17-19
Enge og kær	19-21
Grøfter	22
Vandhuller	22-23
Kystheder	23-24
Overdrev	24-25
Skove og plantager	25-27
Hegn og gærder	28-29
Vejkanter	29
Endelave By	29-31
Brakmarker	31
Lossepladsen	32
Terneøen	32-33
Den botaniske undersøgelse af Endelave	34-37
Floraliste for Endelave	38-72
Floraliste for Terneøen	72
Citeret litteratur	73
Tak	74
Oversigt over hittidige ø-floraer	75-76
Oversigt over kommende ø-floraer	76-77
Kort med hittidige og kommende ø-floraer	78

Djævelsbid (*Succisa pratensis*)

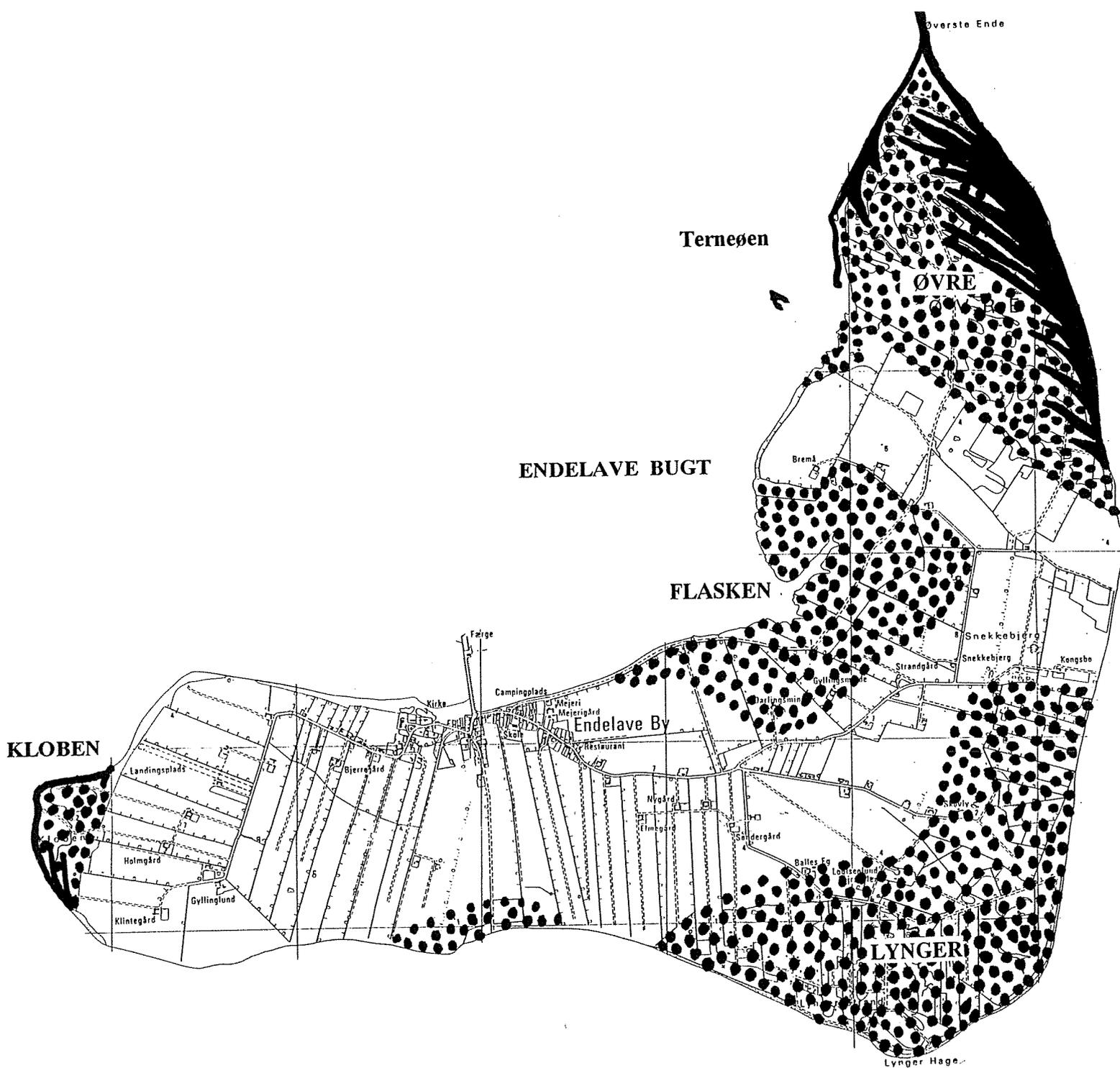
findes i mange af øens kærrområder. I et sådant, beliggende ved den vestlige Øvrevej, vokser arten sammen med arter som Lyse-Siv og Knop-Siv (*Juncus effusus* og *J. conglomeratus*), Smalbladet Kæruld (*Eriophorum angustifolium*), Katteskæg (*Nardus stricta*), Alm. Skjolddrager (*Scutellaria galericulata*), Nyse-Røllike (*Achillea ptarmica*), Sværtevæld (*Lycopus europaeus*), Vandnavle (*Hydrocotyle vulgaris*) og Blåtop (*Molinia coerulea*).

1 cm = ca. 325 m

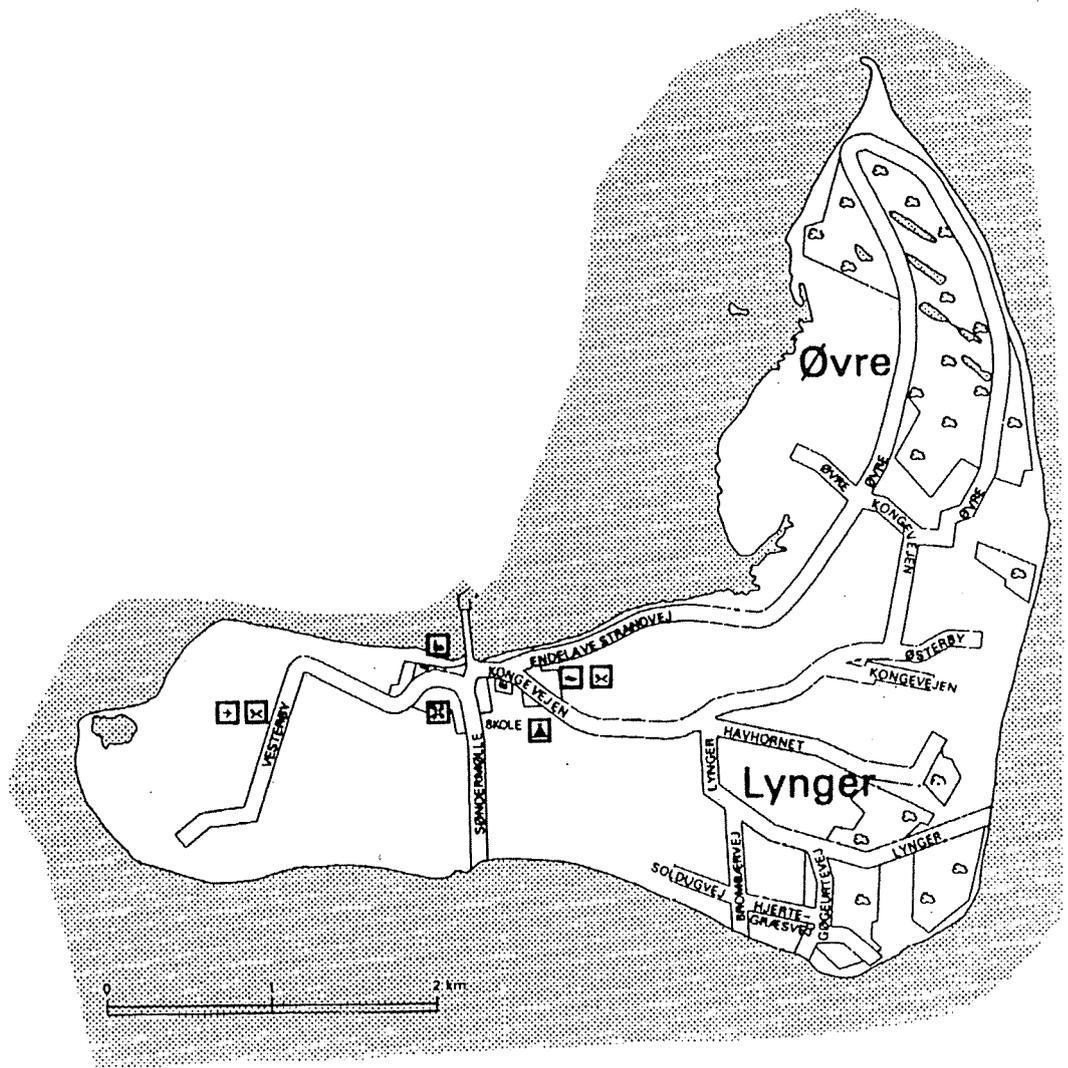
Dette nedfotograferede 4 cm-kort fra Kort- og Matrikelstyrelsen er opmålt i 1867, rettet i 1970 og 1978 og trykt i 1979. Alle stednavne, der er brugt i ø-floraen, findes på kortet.

Kortet er identisk med kortet på foregående side, blot her med de nedenfor nævnte landskabstyper indtegnede. Det prikkede område viser det marine forland på Endelave, dannet som strandvoldssletter på hævet havbund. Øvre er et fed, hvoraf det sydøstlige hjørne er borteroderet af havet samtidig med, at kystlinien har forskudt sig i nordlig retning i takt med dannelsen af varige strandvolde i form af krummodder. Øvre's ældste del ligger i syd. Den yngste del, Øverste Ende, beliggende i nord, er blevet en retodde med aflejring fra begge sider. Sydvestsiden af Øvre og Flasken ligger på øens læside ud til Endelave Bugt. Terrænet er fladt uden strandvolde og med strandenge. Kloben er dannet som et afspærringsforland med sammenstødende krummodder uden om en lagune. Dette har også været tilfældet med Lynger, men der er ikke her tegnet strandvolde, da de er vanskelige at se på 4 cm-kortet.

Det glaciale morænelandskab har kun højder over den nuværende kystlinie på mellem ca. 2 og ca. 8 meter. Den ældste kystlinie lå ca. 2 meter højere end den nuværende.

Delvis efter Axel Schou, 1945: "Det marine Forland".

Kortet med vejnavnene stammer fra en informationsfolder, der kan fås ombord på færgen, på informationsbureauet på Endelave, i forretninger på øen og flere andre steder.

Endelave - en ø-floraliste med noter

Endelave ligger i den sydvestlige del af Kattegat, ca. 14 km nordøst for Juelsminde på Jyllands østkyst, ca. 12 km nord for Æbelø ved Fyns nordkyst og ca. 13 km vest for Vesborg Fyr på sydvestsiden af Samsø.

Med et areal på ca. 1300 hektar er øen den 3. største i Kattegat. Kun Læsø med ca. 11270 ha og Anholt (Løjtnant & Wessberg 1981) med ca. 2200 ha er større. Fra øens nordspids på Øverste Ende og til sydspidsen ved Lynger Hage er der ca. 5½ km, hvilket er henad det samme som fra Kloben i vest til østkysten ved Kongsbo.

Endelave har, som Søren Højager (1993) udtrykker det, form som en "retvinklet hage", medens Wiinstedt (1915) om formen bruger udtrykket "en gammel udtraadt Støvle, der vender Snudespidsen mod vest og Skaftet mod nord".

Også Endelave mærker det faldende befolkningstal, som er blevet langt de fleste, danske småøer til del. Oberstløjtnant M.J. Darre oplyser i Daniel Bruun's 5-binds værk "Danmark - Land og Folk" bd. III (1922), at der i 1921 boede 635 mennesker på øen. Dette tal var i "HVEM-HVAD-HVOR", årg. 1946 reduceret til 515, optalt i 1940. Siden da er det gået meget stærkt "ned ad bakke": 265 i 1970, 190 i 1984 og 160 i 1990. De 3 sidstnævnte tal stammer fra Små-Ø-Avisen, udgivet i 1990 af foreningen "Sammenslutningen af Danske Småøer", der i 1990 havde sæde på Avernakø. I Søren

For blot få år siden var Endelave "vrimglende fuld" af kaniner. I de seneste to år har der været en mærkbar nedgang i antallet. Reduktionen har flere steder været nødvendig, bl.a. fordi de fuldstændig havde undermineret de flotte tangdiger fra havnen til et stykke øst for Endelave By. En del af de unikke tangdiger, som forlængst burde være fredede, er nu blevet tilintetgjort. Fotoet viser et par kaninhuller i et hedeareal ved østsiden af Øvre. Der er kun blottede steder i forbindelse med disse huller. Vegetationen består her mest af Revling (*Empetrum nigrum*) med lidt dårlig Hedelyng (*Calluna vulgaris*). Derudover kun Bølget Bunke (*Deschampsia flexuosa*) og Sand-Star (*Carex arenaria*).

Foto: EW, 16. sept. 1993.

Højagers rapport (1993) omtales en prognose, der forudsiger et folketal i 1996 på kun 127.

Når man er på øen, virker den meget flad. Der er da heller ingen højder over Snekkebjergs ca. 7,8 meter. Langt de fleste steder ligger i højder mellem 1 og 4 meter. Med undtagelse af Øvre, det store strandengsområde sydvest for Øvre (ca. 40 hektar), strandengsområdet Flasken midt på øen (ca. 64 hektar) og strandengsområdet ved Kloben i vest (ca. 15 hektar) er Endelave opbygget af morænedannelser. De udstrakte strandengsområder er marint forland. Ved Kloben i vest findes marint forland bestående af strandsøer, laguner, render og strandenge, der er afskærmet mod havet af brede strandvolde, ligeledes ved Flasken og sydvest for Øvre. Vejle Amtskommune oplyser i rapporten "Strandenge og strandrørsumpe i Vejle Amt", at det samlede areal af strandenge i hele amtet er ca. 425 hektar, hvoraf altså over 25% ligger på Endelave.

Få hundrede meter vest for strandengsområdet ved den sydvestlige del af Øvre ligger en forholdsvis nydannet ø, af øens beboere kaldt Terneøen. Omtalen af øen er behandlet særskilt på side 32 og 33 med floraliste på side 72.

Øvre er et ca. 185 hektar stort strandvoldssletteområde bestående af en lang række gamle, sydøst til nordvest-gående krumodder med tilhørende smalle og parallelle lavninger, hvoraf de ældste er de sydligste. En relativt stor del er lynghede, som mange steder har det dårligt. I nogle af lavningerne, både i syd og i nord, findes rørsump. I 1968 blev hele Øvre, dvs. ca. 168 hektar, ved en overfredningsnævnskendelse fredet på grund af bl.a. områdets smukke og usædvanlige karakter og for dets naturvidenskabelige betydning. I forbindelse med fredningen blev der fastlagt en del servitutter på området.

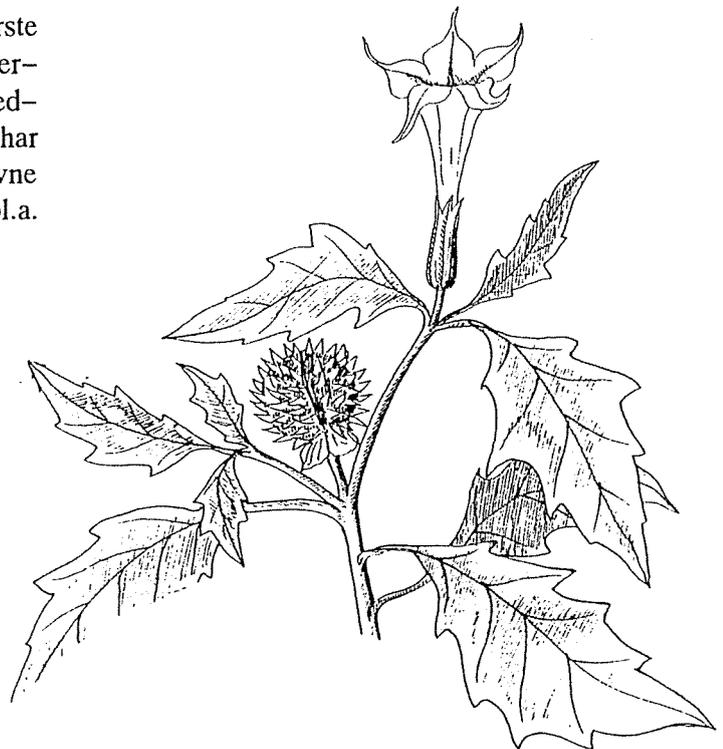
Ses der bort fra de lige nævnte områder og en del af Lynger, som foruden forskellige landskabstyper rummer et sommerhuskvarter med ca. 35 sommerhuse, er størstedelen af det resterende areal under plov, dog nu også her med adskillige brakliggende marker. Af de ca. 1300 hektar er omkring 40 hektar dækket af skov, krat og plantninger. Størst er med ca. 14 hektar skoven ved Louisenlund. Der har før i tiden været megen egeskov, som i følge Højager (1993) har dækket ca. ¼ af øens areal. Skoven har dog her fået samme skæbne som egeskoven på Livø (Løjtnant & Wessberg 1985): Træerne blev fældet for at tilfredstille den danske værftsindustri, der havde behov for store mængder egetræ til fremstilling af krigsskibe til den danske flåde. Udover løvskoven ved Louisenlund findes der plantninger i Lynger- og Øvre-området, omend træerne det sidstnævnte sted sjældent opnår væsentlige størrelser. Skoven ved Louisenlund har iøvrigt status som fredsskov.

Fra Snaptun ved udmundingen af Horsens Fjord er der dagligt færgeforbindelse til Endelave. I sommertiden er der desuden flittig brug af flylandingsbanen i den vestlige del af øen.

I omtalen af naturtyperne er plantenavnene, første gang de nævnes, med både dansk og latinsk navn, derefter kun med dansk. Der er generelt benyttet de stednavne, der figurerer på kortene på side 3-5. Det har dog i flere tilfælde, på grund af de meget få stednavne i Øvre-området, været nødvendigt at henvise til bl.a. koter og bogstaver i stednavne.

Alm. Pigæble (*Datura stramonium*)

Øens losseplads ligger øst for Endelave By, på højre side af Endelave Strandvej, og den ligger i et strandrørsumpområde. Som vanligt skifter vegetationen sådanne steder fra år til år. I 1986 voksede der Æselfoder (*Onopordon acanthioides*), Hvid Stenkløver (*Melilotus albus*), Filtbladet Kongelys (*Verbascum thapsus*) og Have-Natlys (*Oenothera erythrosepala*), for blot at nævne nogle.

Strande

Størstedelen af Endelaves strande er vegetationsløse og kun på de højestliggende dele findes af og til vegetation.

Stranden syd for kote 1 ved sydkysten, godt og vel 1 km syd for kirken, er på en kort strækning sandet og gruset. Her findes arter som Alm. Sodaurt (*Salsola kali* ssp. *kali*), Gåse-Potentil (*Potentilla anserina*), Alm. Strandkamille (*Tripleurospermum maritimum* ssp. *salinum*), Strandarve (*Honckeya peploides*), Følfod (*Tussilago farfara*) og Kruset Skræppe (*Rumex crispus*). Her kommer kun få mennesker; men nogle af øens beboere, fortrinsvis landmænd, benytter stranden og strandvoldene på dette afsides sted som losseplads for mursten, tagsten, kæmpemæssige træødder og kasserede landbrugsredskaber og det til trods for, at øens officielle losseplads endnu modtager de fleste af de nævnte typer affald. Det er den værste tilsvining af naturen, der er set på nogen af øerne i ø-floraserien.

På stranden ved vestsiden af Øverste Ende ligger vældige dynger opskyllet Ålegræs, akkurat som det ses på fotoet side 11. I den øvre del findes spredte eksemplarer af Sodaurt, Strand-Mælde (*Atriplex litoralis*), Strandarve, Strand-Kvik (*Elytrigia junceiforme*) og Østersø-Strandsennep (*Cakile maritima* ssp. *baltica*). Længere ude på odden også nogle få Strandgåsefod (*Suaeda maritima*), Strand-Bede (*Beta vulgaris* ssp. *maritima*), Klæbrig Brandbæger (*Senecio viscosus*), Strand-Malurt (*Artemisia maritima*) samt Hybrid-Kvik (*Elytrigia junceiforme* x *repens*). De alleryderste ca. 30 meter af ret-oddens er uden vegetation, men umiddelbart oven for højeste vandstandsline har vegetationen indfundet sig, omend planterne står noget spredte. Udover de arter, der voksede lidt nede ad vestsiden, fin-

Ved Øvre's østside er de stenede strandvolde imponerende, hvad angår såvel bredden som vegetationen. Her – som mange andre steder på øen – vokser talrige Strandkål (*Crambe maritima*). Derudover er der meget Strand-Mælde (*Atriplex litoralis*), en del Strandarve (*Honckeya peploides*), Kruset Skræppe (*Rumex crispus*), Alm. Strandkamille (*Tripleurospermum maritimum* ssp. *salinum*), Østersø-Strandsennep (*Cakile maritima* ssp. *baltica*) og Klæbrig Brandbæger (*Senecio viscosus*). Yderst til venstre ses det gamle hjulspor, der fører til området ved Øverste Ende. Flere steder er sporet i tidens løb blevet doubleret

Foto: EW, 16. aug. 1993. Fotoretning nord.

des her desuden Kruset Skræppe og Ager-Svinemælk (*Sonchus arvensis*).

Stranden nord for kirken er sandet og med arter som Strandarve, Sodaurt, Strand-Bede, Alm. Kvik (*Elytrigia repens*) og Strand-Mælde.

Strandvolde

Med ganske få undtagelser findes der øen rundt stenede strandvolde, som ofte er af anselige dimensioner. Da der kun er få og små klinter, er der da også kun få, store sten i strandvoldene.

På strandvoldene ved grusvejens udmunding øst for Louisenlund vokser Melet Mælde (*Atriplex triangularis*) og Tykbladet Mælde (*A. glabriuscula*), Kruset Skræppe, Alm. Strandkamille, Strand-Bede, Østersø-Strandsennep og Alm. Sodaurt. Hvor der er ophobet særlig meget Ålegræs (*Zostera* sp.), vokser der masser af Strand-Mælde. I overgangszonen til strandoverdrevet findes i stort antal Rød Arve (*Anagallis arvensis* ssp. *arvensis*).

Længere mod nord, ca. 2 km sydøst for Øverste Ende og omtrent ud for ØVRE på kortet side 4, er der sjældent flotte, stenede strandvolde med talrige Strandkål (*Crambe maritima*). Andre arter er Strand-Mælde, som også er til stede i stort antal, Strandarve, Kruset Skræppe og Klæbrig Brandbæger. Flere steder er der her en klar vegetationszoner. Yderst på stranden vokser Strand-Mælde, oftest på eller ved opskylsbræmmer, Sodaurt, Strand-Bede og Østersø-Strandsennep. Indefter følger et område uden vegetation, derefter et Marehalm-samfund (*Leymus arenarius*) med mægtige eksem-

Fotoet viser stranden samt den smalle, stenede strandvold nær kote 2 ved Øvre's sydvestside. Indefter afgrænses strandvolden af en lav skrænt. Inden for denne findes Bølget-Bunke-hede (*Deschampsia flexuosa*) med et par Alm. Bjerg-Fyr (*Pinus mugo*). Stranden er dækket af tang og Ålegræs, mest af førstnævnte. På stranden, hvor uroazonen og dermed ophobningen af sten ikke er for voldsom, er der megen Strand-Mælde (*Atriplex litoralis*) og kun ganske få Østersø-Strandsennep (*Cakile maritima* ssp. *baltica*) og Tykbladet Mælde (*A. glabriuscula*).

Foto: EW, 18. aug. 1993. Fotoretning nord.

plarer af Strandkål. Hist og her er der bevoksninger af Rynket Rose, nogle af anseligt omfang.

På strandvoldene ved Lynger Hage findes på indersiden også store bevoksninger af Rynket Rose samt af Brombær (*Rubus* sp.). Af urter kan nævnes Kruset Skræppe, Strand-Bede, Strandkål, Gåse-Potentil og Ager-Tidse (*Cirsium arvense*). Et usædvanligt indslag i vegetationen er tilstedeværelsen af Humle (*Humulus lupulus*), som tilsyneladende trives ganske fortræffeligt ved denne urolige kyst, hvor den er knyttet til buskene af Rynket Rose.

Få hundrede meter nordøst for Lynger Hage vokser på strandvoldene Strandkål, Dansk Kokleare (*Cochlearia danica*), Bidende Stenurt (*Sedum acre*), Liggende Hejre (*Bromus hordeaceus* ssp. *thomiiii*), Krybende Potentil (*Potentilla reptans*) samt Tidlig Dværgbunke (*Aira praecox*). Som det var tilfældet ved Lynger Strand, findes der også her Brombær, kun få meter fra havet.

Omtrent hvor den vestlige og den østlige Øvrevej mødes, ca. ½ km sydvest for Øverste Ende og nær kote 1, er strandvoldene – som et af de få steder på Endelave – sandede. Arterne er dog de samme som på de fleste, andre strandvolde på øen: Strandarve, Gul Snerre (*Galium verum* ssp. *verum*), Marehalm og Strand-Mælde, for blot at nævne nogle få. Inderst på strandvoldene og på store dele af strandoverdrevet findes "imponerende" bevoksninger af Rynket Rose, lidt af Glat Hunde-Rose (*Rosa canina* ssp. *canina*) og "naturligvis" masser af Brombær.

Umiddelbart syd for kote 1 godt 1 km syd for kirken er der en lille krumodde. På strandvoldene her er især Østersø-Strandsennep talrigt repræsenteret. Derudover er det mest arter som Strand-Bede, Alm. Kvik og Strand-Mælde.

Strandvoldene ved sydvestsiden af Kloben er op til 10 meter brede. To arter dominerer her. Det

På fotoet ses den brede strandvold ved Kloben, der ligesom de fleste, andre strandvolde øen rundt er opbygget af sten. Vegetationen her er sammensat af Strandkål (*Crambe maritima*), Kruset Skræppe (*Rumex crispus*), Alm. Strandkamille (*Tripleurospermum maritimum* ssp. *salinum*), Strandarve (*Honckenia peploides*), Ager-Svinemælk (*Sonchus arvensis*) og Tykbladet Mælde (*Atriplex glabriuscula*). På den nedre del af strandvolden, på og ved mængder af opskyllet plantemateriale, vokser Strand-Mælde (*A. litoralis*).

Foto: EW, 19. sept. 1993. Fotoretning nordvest.

drejer sig om Strandarve og Gåse-Potentil, som begge mange steder dækker m²-store flader. Derudover er der Kruset Skræppe, Alm. Kvik og lidt Rynket Rose og Bukketorn (*Lycium barbarum*).

Strandoverdrev

Med få undtagelser ligger der inden for de ydre strandvolde øen rundt strandoverdrev, mest som et dække over de ældste strandvolde. Undtagelserne findes især i den sydvestlige del af øen, syd for Gyllinglund og Klintegård, hvor de opdyrkede arealer i de fleste tilfælde når helt ud til kysten. Også øst og vest for havnen, hvor der bl.a. er rørsump, samt ved Flasken og i Øvre's sydvestlige del mangler flere steder strandoverdrev.

En del af sommerhusområdet ved Lynger ligger på strandoverdrevet. Langt de fleste arter er da også arter, der oftest hører hjemme på strandoverdrev, f.eks. Håret Høgeurt (*Hieracium pilosella*) og Smalbladet Høgeurt (*H. umbellatum*), Rødknæ (*Rumex acetosella*), Sand-Star (*Carex arenaria*), Tidlig Dværgbunke og Prikbladet Perikon (*Hypericum perforatum*). Af træer og buske er bl.a. set Rynket Rose, Alm. Bjerg-Fyr (*Pinus mugo*), Vorte-Birk (*Betula pendula*), Gyvel (*Sarothamnus scoparius*), Alm. Gedeblad (*Lonicera periclymenum*) samt Brombær-arten *Rubus insularis*. På kystsiden af sommerhusene opnår strandoverdrevet en bredde på ca. 100 meter. Den altdominerende art er Alm. Kvik. Desuden optræder Smalbladet Høgeurt talrigt, og området er rigt på Brombær, især *Rubus insularis*, som ofte danner store bestande. På de mest udsatte steder er buskene vindbøjede af den til tider stride vestenvind, og allerede tidligt på sommeren bliver mange blade brune på grund af udtørring og saltspøjt. Trods rigelig frugtsætning bliver bærrerne ofte af samme årsager deforme.

På strandoverdrevet lidt nordøst for Lynger Hage vokser Korbær (*Rubus caesius*), Rød Svingel (*Festuca rubra* ssp. *rubra*), Alm. Syre (*Rumex acetosa*), Hunde-Viol (*Viola canina*), Alm. Torskemund (*Linaria vulgaris*) og Krybende Potentil, og også her er der mægtige buske af Brombær, både *Rubus plicatus* og *R. radula*. Et enkelt sted er der i maj måned gult af Mælkebøtter. En af de arter, der er fundet her, er *Taraxacum theodorii*, som ikke er almindelig i Danmark.

Et græsset strandoverdrev nær det foregående rummer Engelskgræs (*Armeria maritima* ssp. *elongata*), Hare-Kløver (*Trifolium arvense*), Rødknæ, Fåre-Svingel (*Festuca ovina*), Lyng-Snerre (*Galium saxatile*), Gul Kløver (*Trifolium campestre*) og Fin Kløver (*Trifolium dubium*) samt Mark-Frytle (*Luzula campestris*).

Ved Lyngervejs udmunding ved østkysten findes på det brede strandoverdrev arter som Liggende Hejre, Mark-Hindeknæ (*Spergularia rubra*), Engelskgræs, Rødknæ, Blågrøn Svingel (*Festuca rubra* ssp. *pruinosa*), Gul Snerre, Klæbrig Brandbæger og Femhannet Hønsetarm (*Cerastium semidecandrum*). Her er der, som så mange andre steder ved østkysten, store bevoksninger af Rynket Rose.

Ca. 2 km sydøst for Øverste Ende findes der på begge sider af hjulsporet, som benyttes af de mange bilister, strandoverdrev, der udefter er afgrænset af strandvolde, indefter af hede og plantage. Det udvaskede område er artsfattigt med bl.a. Tidlig Dværgbunke, Bølget Bunke (*Deschampsia flexuosa*), Rødknæ, Engelskgræs, Håret Høgeurt, Gul Snerre, Mark-Hindeknæ, Alm. Røl-

Strandarve (*Honckenya peploides*)

Om Strandarve er blot at sige, at den findes overalt på Endelaves strande og strandvolde.

like (*Achillea millefolium*), Grå Bynke (*Artemisia vulgaris*) og Lancet-Vejbred (*Plantago lanceolata*).

Ca. 1 km sydøst for Øverste Ende er strandoverdrevet ca. 50 meter bredt, og det rummer stort set samme arter. I fugtige lavninger vokser Gåse-Potentil, Dansk Kokleare, Krybende Hvene (*Agrostis stolonifera*) og Rød Svingel. Yderst, i overgangszonen til strandvolden, vokser dog Marehalm, Hjelme (*Ammophila arenaria*), Blågrøn Svingel og Bidende Stenurt.

Ca. ½ km sydøst for Øverste Ende vider et næringsfattigt, surbundspræget strandoverdrev sig ud til en bredde af omtrent 200 meter, domineret af Bølget Bunke-hede med Revling (*Empetrum nigrum*), Liden Klokke (*Campanula rotundifolia*), Hedelyng (*Calluna vulgaris*), Sand-Star, Alm. Pimpinelle (*Pimpinella saxifraga*) og Rødknæ. Netop i dette område er der en stor bestand af Vildkaniner, der efter fjernelsen af en stor del af tangdigerne ved Endelave By og øst derfor vel nu er øens største.

Mellem de stenede strandvolde og de lave skrænter vest og nordvest for Bremå er der smalle zoner med overdrev med arter som Skov-Løg (*Allium scorodoprasum*), Burre-Snerre (*Galium aparine*), Vild Kørvel (*Anthriscus sylvestris*), Krybende Potentil, Gul Snerre, Alm. Hundegræs (*Dactylis glomerata*) og Marehalm samt yderst flere store bestande af Strand-Bede. De dominerende arter er dog de to græsser: Alm. Kvik og Rød Svingel, hist og her Liggende Hejre.

Ved øens sydvestlige del, øverst på den ca. 400 meter lange, lave klint, findes mellem de opdyrkede eller brakliggende arealer og klinten "kulturpræget" strandoverdrev med arter som Vild Gulerod (*Daucus carota*), Fin Kløver, Alm. Torskemund, Alm. Kvik, Aften-Pragtstjerne (*Silene alba*), Liggende Hejre og nogle få buske af Bukketorn. Er deponeringen af bl.a. mursten og kasserede landbrugsredskaber på stranden længere mod øst slem, så er den om muligt endnu værre her. Her ligger halmballer til et halmfyrs forbrug i adskillige måneder!

Mange steder er der på Endelaves strande opskyllet betydelige mængder af Ålegræs, tang og alger, f.eks. på vestsiden af Øverste Ende. Billedet her er dog fra området vest for Klintegård ved Kløben.

Foto: EW, 19. sept. 1993. Fotoretning vest.

Strandoverdrevet vest og sydvest for flyvepladsen er nuanceret med arter som Bidende Stenurt, Blåhat (*Knautia arvensis*), Rødknæ, Draphavre (*Arrhenatherum elatius*), Alm. Syre og Lancet Vejbred. Inderst findes en enkelt, men stor bevoksning af Hjerteskulpet Karse (*Cardaria draba*), ligesom der også er nogle få buske af alm. Hyld (*Sambucus nigra*) og Glat Hunde-Rose. Også her er anbragt affald, denne gang dog mere interessant i form af en Chevrolet, ca. årgang 1940. Den er godt i gang med at vende tilbage til naturen.

Strandoverdrevet nord for kirken i byens vestlige udkant er bredt og med arter som Blågrøn Rapgræs, Marehalm, Alm. Torskemund, Vild Kørvel, Ager-Tidse, Alm. Røllike og Grå Bynke.

Klinter

Større klinter findes kun sydvest for Klintegård. Da klinten, som er ca. 400 meter lang, er meget stejl, er der kun ganske lidt planteliv. Nævnes skal dog de meget store mængder af Fliget Vejbred (*Plantago coronopus*), der kan lide saltsprøjt. Men i ornitologisk henseende er den særdeles spændende. Udover mange digesvaler var der i 1993 mindst 10 par af Tejst, som både blev iagttaget liggende i indgangen til redehullet og på vandet. Det er ikke hverdagskost.

Vest og nordvest for Bremå findes lave, ca. 4 meter høje og fuldstændigt vegetationsdækkede kystklinter. En større strækning er dækket af et kompakt krat af Slåen (*Prunus spinosa*), andre steder af Bukketorn. Af andre vedvækster er her Alm. Hyld og Engriflet Hvidtjørn (*Crataegus monogyna*). Hist og her, hvor der er tilstrækkeligt med lys og "albuerum", vokser Vild Kørvel, Blåhat, Ager-Svinemælk, Draphavre, Aften-Pragtstjerne, Ager-Snerle (*Convolvulus arvensis*), Læge-Oksetunge (*Anchusa officinalis*), Dusk-Syre (*Rumex thyrsiflorus*), Liden Klokke og Ager-Tidse. Her kommer, udover de nærmestboende og jægere, aldrig "et øje". Beboerne har opstillet et par stole og har herfra

Fotoet viser en del af strandoverdrevet umiddelbart nord for kote 2 i nordøst. Området er sandet, og her vokser, som det ses, Strand-Bede (*Beta vulgaris* ssp. *maritima*). Desuden Strand-Kvik (*Elytrigia junceiforme*), Strandarve (*Honckenya peploides*), Strandkål (*Crambe maritima*), Gul Snerre (*Galium verum* ssp. *verum*) og Tykbladet Mælde (*Atriplex glabriuscula*).

Foto: EW, 16. aug. 1993.

1. parket til et sjældent syn. Det meget lavvandede områder vrimler nemlig ved ebbe med vadefugle, ænder og gæs, af sidstnævnte kategori flest Mørkbuget Knortegås.

Strandengen syd for Øvre er på sydsiden afgrænset fra det omliggende landbrugsområde af lave, op til ca. 1½ meter høje klinter med arter som Gåsemad (*Arabidopsis thaliana*), Alm. Markarve (*Arenaria serpyllifolia*), Alm. Kongepen (*Hypochoeris radicata*), Smalbladet Vikke (*Vicia angustifolia*), Mark-Frytle, Dansk Kokleare, Flipkrave (*Teesdalia nudicaulis*), Knold-Ranunkel (*Ranunculus bulbosus*) og Vår-Brandbæger (*Senecio vernalis*) samt to af vore Rødfrugtede Sand-Mælkebøtter, *Taraxacum brachyglossum* og *T. lacistophyllum*.

På lave, kystnære og vegetationsdækkede klinter nord og nordvest for Bjerregård umiddelbart vest for Byen findes typisk overdrevsvegetation med Vår-Gæslingeblomst (*Erophila verna*), Kornet Stenbræk (*Saxifraga granulata*), Tusindfryd (*Bellis perennis*), Vellugtende Gulaks (*Anthoxanthum odoratum*), Femhannet Hønsetarm, Hunde-Viol, Mark-Frytle, Mark-Krageklo (*Ononis repens*), Alm. Kamgræs (*Cynosurus cristatus*) og Bakke-Forglemmigej (*Myosotis ramosissima*). Området afgræsses stadigvæk, derfor en ret artsrig vegetation.

Klinteren nord for Bjerregård er under nedbrydning. Nogle af de store træer, der tidligere udgjorde et skærmende hegn, er gået ud, andre er halvt væltede, og de fleste har fået blotlagt deres store rodsystem. For ikke lang tid siden har kysten her været udsat for ekstremt højvande, idet der i træer og buske findes opskyllet materiale, såvel organisk som uorganisk (plastik mm.), ca. 1½ m op. På klinteren vokser iøvrigt flere plantede eller forvildede arter, bl.a. Alm. Guldregn (*Laburnum anagyroides*), Stikkelsbær (*Ribes uva-crispa*), Mangebladet Lupin (*Lupinus polyphyllus*) og en af vore forvildede Brombær-arter, *Rubus armeniacus*.

Fotoet viser til højre den inderste del af strandoverdrevet nær kote 2 ca. ½ km sydøst for E i ØVRE. Her findes bl.a. en del Brombær. Til venstre en Bølget Bunke-hede (*Deschampsia flexuosa*), hvori indgår Lyng-Snerre (*Galium saxatile*), Revling (*Empetrum nigrum*) og Salomons Segl (*Polygonatum multiflorum*), sidstnævnte formentlig en overlever fra fældet skov eller buskads.

Strandenge

Endelave rummer tre store strandengsområder. Det første ligger ved Kloben i vest, det andet ved vestsiden af Øvre, cirka midt mellem Øverste Ende og Flasken og det tredje og største mellem Bremå og Gyllingsminde. Det bærer navnet Flasken, trods mangel på samme på generalstabskort.

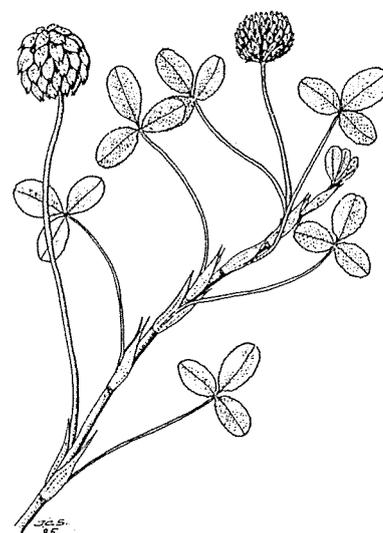
Strandengene ved **Kloben** er særprægede. De lavestliggende partier er vandfyldte strandsøer, hvoraf den største er nordligt beliggende. Strandengssystemet har via naturlige render (loer), grøfter og små kanaler et enkelt udløb i Kattegat. I den højestliggende, mindst salte zone dominerer Jordbær-Kløver (*Trifolium fragiferum*) og Hvidkløver (*T. repens*), i de lavestliggende og stærkere salte zoner er det arter som Strand-Annelgræs (*Puccinellia maritima*), Strand-Vejbred (*Plantago maritima*), Strand-Trehage (*Triglochin maritimum*) og Strandgåsefod. I den sydvestlige del, som ligger så højt, at den næppe overskyldes, vokser udover tidligere omtalte arter Tusindfryd, Stivhåret Ranunkel (*Ranunculus sardous*), Blågrøn Rapgræs (*Poa subcoerulea*), Høst-Borst (*Leontodon autumnalis*), Fliget Vejbred og Gåse-Potentil. I den nordlige del, omkring den store strandsø, vokser i de mest tørre områder af strandengen bl.a. Rød Svingel og Blågrøn Svingel, Hvidkløver, Dansk Kokleare, Fliget Vejbred og Engelskgræs.

Strandengsområdet i den sydlige del af **Øvre** – umiddelbart vest for markvejen til Øverste Ende – er stadig afgræsset (1993). I regnfattige somre udtørres den hurtigt, og vegetationen bliver let tørkepræget. I regnvåde somre er alle render, saltpander og grøfter fyldt med vand, og det er da mange steder vanskeligt at færdes uden at få "våde tæer". Mange af de "traditionelle" strandensarter vokser her, således Strandgåsefod, Strand-Asters (*Aster tripolium*), Harril (*Juncus gerardi*), Strand-Firling (*Sagina maritima*), Smalbladet Kællingetand (*Lotus tenuis*), Stilket Kilebæger (*Halimione pedunculata*), Strand-Annelgræs, Krybende Hvene, Fjemakset Star (*Carex distans*), Strand-Trehage, Strand-Tusindgylden (*Centaurium littorale*) samt de to Salturt-arter, Alm. Salturt (*Salicornia europaea*) og Kortakset Salturt (*S. ramosissima*) m.fl. I de højestliggende partier findes bl.a. Blågrøn Svingel og Blågrøn Rapgræs samt Håret Star (*Carex hirta*). På en enkelt af myretuerne, som har en størrelse på ca. 1 m² vokser Alm. Røllike, Håret Høgeurt, Lyng-Snerre, Rød Svingel, Bølget Bunke, Hunde-Viol, Sand-Star, Alm. Kongepen, Blågrøn Rapgræs, Rødknæ, Tidlig Dværgbunke og Katteskæg (*Nardus stricta*). På en anden tue yderligere Strand-Firling, Alm. Hønsetarm (*Cerastium fontanum* ssp. *triviale*), Dansk Kokleare og Blågrøn Svingel. I den nordlige del rummer især den østlige part veludviklet strandeng med Alm. og Kortakset Salturt, Jordbær-Kløver, Sandkryb (*Glaux maritima*), Vingefrøet Hindeknæ (*Spergularia media*), Stilket Kilebæger, og i mange af saltpanderne er der masser af Strandgåsefod. I den sydvestligste del, sydøst for Terneøen, findes smalle, men veludviklede strandengszoner, som hist og her er bræmmede af diffuse bæltter af Strand-Kogleaks (*Scirpus maritimus*). Vegetationen består her af Strand-Trehage, Sandkryb, Læge-Kokleare (*Cochlearia officinalis*), Harril, Strand-Malurt, Strandgåsefod, Vingefrøet Hindeknæ og inderst, ved mægtige, meterhøje og brede opskylsbræmmer af Ålegræs, meget store og kraftige Strand-Mælde.

Øens smukkeste strandenge hedder **Flasken** og optager omtrent hele området mellem Bremå i nord

Jordbær-Kløver (*Trifolium fragiferum*)

findes på Endelave i alle områder med strandeng såsom Flasken, Kloben og Øvre. Den findes også i et meget kystnært kær øst for Louisenlund. Kæret er beskyttet af de udenfor liggende høje og brede strandvolde. Vegetationen tæller arter som Strand-Vejbred (*Plantago maritima*), Blåtop (*Molinia coerulea*), Djævelsbid (*Succisa pratensis*), Krybende Potentil (*Potentilla reptans*) og Alm. Hvene (*Agrostis tenuis*).

og gårdene Darlingsminde, Gyllingsminde, Strandgård og Snekkegård i syd. Der er kolossalt stor forskel på græssede områder og områder, der på grund af forlængst ophørt afgræsning i den grad er så tilgroet, at de fleste strandengsplanter er forsvundet og afløst af især Alm. Kvik. Heldigvis afgræsses endnu størstedelen af strandengsområderne. Området syd, men specielt øst for Bremå, er sjældent flot med tuer af Gul Engmyre, med render, saltpander og små strandsøer. Vegetationen rummer de fleste, danske strandengsplanter som Strand-Annelgræs, Strand-Asters, Dansk og Læge-Kokleare, Salturtarter, Kødet Hindeknæ (*Spergularia marina*) og Vingefrøet Hindeknæ, Strand-Malurt, Harril og Strand-Trehage. Af knapt så hyppige arter kan nævnes Stilket Kilebæger og Strand-Firling. På noget højere niveau i strandengen, bl.a. på tuerne, vokser Engelskgræs, Fliget Vejbred, Alm. Hønsetarm og Fåre-Svingel. I den nordøstlige del, øst for strandsøen, findes Hvidkløver, Håret Star, Knæbøjjet Rævehale (*Alopecurus geniculatus*), Fladtrykt Kogleaks (*Blysmus compressus*), Stivhåret Ranunkel og Alm. Firling (*Sagina procumbens*).

Strandengene i den sydlige del af Flasken bliver desværre ikke mere afgræsset. De er ellers meget smukke (så længe det varer). Det lille trekantede område under VE i ENDELAVE er under stærk tilgroning. I den stadig indhegnede strandeng med mange tuer vokser Strand-Tusindgylden, Sandkryb, Harril, Salturtarter, Strand-Asters og Strand-Malurt, som flere steder, på grund af sin farve og den store forekomst, er synlig på lang afstand. Af mere usædvanlige arter ses Stilket Kilebæger og – især på tuerne – Smalbladet Hareøre (*Bupleurum tenuissimum*).

I de smalle strandengszoner mellem den oftest tangfyldte strand og den stenede strandvold umiddelbart øst for havnen, ofte mellem store sten, vokser bl.a. strandengsarter som Strand-Asters, Læge-

Et af Endelaves mange kær ligger nær en P-plads ved østre Øvrevej, på kortet side 3 få hundrede meter syd for kote 2. Der er tale om et hedekær. Området er ikke særligt vådt, men om vinteren vil der efter al sandsynlighed være vandfyldte lavninger. Vegetationen er en blanding af hede-, kær- og rørsumpplanter med Tagrør (*Phragmites australis*), Revling (*Empetrum nigrum*), Krybende Pil (*Salix repens*) og Grå Pil (*S. arenaria*), Blåtop (*Molinia coerulea*), Tormentil (*Potentilla erecta*), Tandbælg (*Sieglingia decumbens*) og Klokkelyng (*Erica tetralix*).
Foto: EW, 16. aug. 1993.

Kokleare, Harril, Strand-Kogleaks (*Scirpus maritimus*), Strandgåsefod, Strand-Mælde, Spyd-Mælde (*Atriplex latifolia* s. lat.) og Sandkryb.

Strandrørsumpe

I de fleste af øens strandengsområder findes større eller mindre områder, der er dækket af strandrørsumpe.

Umiddelbart syd for Øverste Ende findes i lavninger i strandoverdrevet flere områder med rørsump, hvori Tagrør (*Phragmites australis*) mangfoldige steder udgør hovedbestanddelen af vegetationen. Desuden er der meget Strand-Mælde, Krybende Hvene, Harril, Strand-Kogleaks samt Spyd-Mælde. En af de største af rørsumpene er 300–400 meter bred, og her er tagrørene lave og spredtvoksende.

Lige neden for kirken, mellem strandoverdrevet og kirkegårdsskrænten, findes rørsump, i tørre somre udtørret, i våde umuligt at botanisere i. Sommeren 1992 var så tør, at man kunne bevæge sig overalt på den tørre, sprækkede dyndbund. Hele tre arter af Gåsefod vokser her, nemlig Rød Gåsefod (*Chenopodium rubrum*), Blågrå Gåsefod (*C. glaucum*) og Drue-Gåsefod (*C. botryodes*), sidstnævnte i et kolossalt antal. Derudover skal blot nævnes Strand-Svingel (*Festuca arundinacea*), Strand-Kogleaks og Gåse-Potentil.

Rørsumpe

Det største, sammenhængende område med rørsump findes ved sydsiden af Øvre, på kortet side 4 ca. 1 cm under VRE i ØVRE. Tagrørene er høje og tæt voksende, så området er svært tilgængeligt. Trods de

Søpryd (*Baldellia ranunculoides*)

er på Endelave fundet af C. Thomsen (1872), af Wiinstedt (1912) og af Søren Højager (1993). I Thomsens liste er opført en del arter, der ikke er set siden, dvs. i over hundrede år, f.eks. Klinte (*Agrostemma githago*), Ager Museurt (*Filago arvensis*) og Kugle-Museurt (*F. vulgaris*) samt Hør-Rajgræs (*Lolium remotum*). Sandsynligheden for, at de stadig er på øen, er vel meget lille. Derimod bør det være muligt at finde andre, som heller ikke er set siden, bl.a. Rundbælg (*Anthyllis vulneraria*) og muligvis Glat Hullæbe (*Epipactis confusa*).

kompakte Tagrør er der dog vegetation i bunden. Det drejer sig især om Vandnavle (*Hydrocotyle vulgaris*), Kær-Snerre (*Galium palustre* ssp. *palustre*), Kær-Dueurt (*Epilobium palustre*), Sværtævæld (*Lycopus europaeus*) og Kær-Mangeløv (*Thelypteris palustris*).

En del af området fra kote 2 over V i ØVRE og sydpå er dækket af rørsump, som nærmest Øvrevej flere steder afgrænses af kærlignende områder, mod syd og vest af strandenge og mod nord af hede, det meste med bevoksninger af Bjerg-Fyr. I rørsumpen samt i dennes udkant mod kæret, vokser bl.a. Djævelsbid (*Succisa pratensis*), Glanskapslet Siv (*Juncus articulatus*), Lyse-Siv (*J. effusus*) og Knop-Siv (*J. conglomeratus*), Blåtop (*Molinia coerulea*), Vandnavle, Katteskæg, Alm. Skjolddrager (*Scutellaria galericulata*), Tormentil (*Potentilla reptans*), Kær-Ranunkel (*Ranunculus flammula*), Kvan (*Archangelica litoralis*), som ikke er almindelig på Endelave, samt Smalbladet Kæruld (*Eriophorum angustifolium*). I kanten ved vejen er der mellem de spredte Tagrør, som det eneste sted på øen, fundet et par eksemplarer af en af vore Mælkebøtter tilhørende sektionen Plettet Mælkebøtte, nemlig *Taraxacum euryphyllum*. I den nordre del desuden Kær-Svinemælk (*Sonchus palustris*), Børste-Siv, Liden Siv (*Juncus bulbosus*) og Klokkelyng (*Erica tetralix*).

I den nordøstlige del af sommerhuskvarteret ved Lynger findes en rørsump, som strækker sig et godt stykke op mod vejen til bl.a. Byen og Louisenlund. I dens nordlige del er der så meget lys, at der er temmeligt mange arter repræsenteret, bl.a. Alm. Fredløs (*Lysimachia vulgaris*), Vandnavle, Vand-Mynte (*Mentha aquatica*), Sværtævæld, Kær-Ranunkel, Eng-Rørhvene (*Calamagrostis canescens*), Blågrøn Kogleaks (*Scirpus tabernaemontani*) og Strand-Kogleaks samt Smalbladet Kæruld. I den sydlige del, ofte på sommerhusarealerne, desuden Tormentil, Vellugtende Gulaks, Mangeblomstret

Kæret ved østsiden af Gøgeurtvej i Lynger er ved at gro til, hvilket fotoet klart tydeliggør. Opvæksten her er mest Vorte-Birk (*Betula pendula*). I nedbørsfattige somre er det problemfrit at færdes, i våde somre er det "gummistøvle-terræn". Blandt urterne skal fremhæves det store antal af Djævelsbid. Derudover kan fra området nævnes Blåtop (*Molinia coerulea*), Nyse-Røllike (*Achillea ptarmica*), Tandbælg (*Sieglingia decumbens*) og Græsbladet Fladstjerne (*Stellaria graminea*).

Foto: EW, 18. sept. 1993.

Frytle (*Luzula multiflora* ssp. *multiflora*), Klokkelyng, Børste-Siv (*Juncus squarrosus*) og Bredbladet Mangeløv (*Dryopteris dilatata*).

Enge og kær

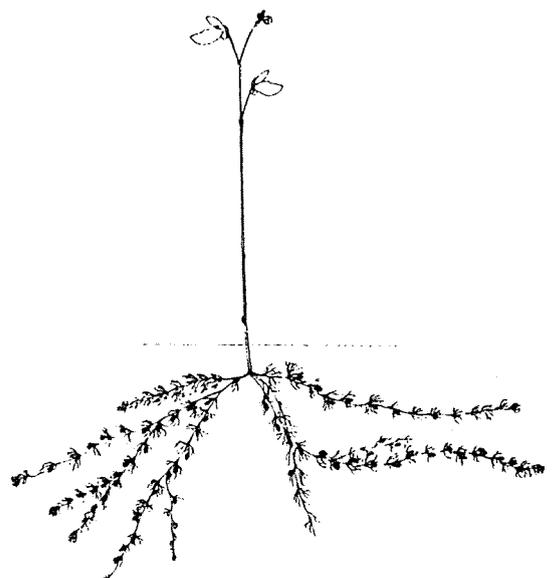
Store dele af Øvre henligger som hedekær, men også i Lyngerområdet og øst derfor findes adskillige kær. I den vestlige del af øen er der kun tale om få og små områder.

I et tilgroet, kystnært kær øst for Louisenlund dominerer flere steder Tagrør, mest lave og spredte. Da området i dag er beskyttet af mægtige strandvolde, er det næppe sandsynligt, at havet nogensinde mere bryder igennem og oversvømmer de lavtliggende områder. Jorden indeholder stadig lidt salt. Det ses af tilstedeværelsen af bl.a. Strand-Vejbred, Jordbær-Kløver og Gåse-Potentil. Andre arter er Alm. Røllike, Alm. Hvene (*Agrostis tenuis*) og Krybende Hvene, Djævelsbid, Blåtop, Muse-Vikke (*Vicia cracca*), Alm. Mjødurt (*Filipendula ulmaria*) og Krybende Potentil. Hegnspæle bekræfter, at området indtil for få år siden har været afgræsset.

I Lynger-området, syd for Lyngervej og syd og sydøst for Balles Eg, ligger flere eng- og kær-områder, hvoraf et enkelt endnu afgræsses. Den sydlige del af området rummer rørsump, som strækker sig til eller lidt ind på nogle af de nordligst liggende sommerhusgrunde ved Lynger Strand. Såvel det uafgræssede som det afgræssede eng- og kær-område er artsrige med arter som Gul Fladbælg (*Lathyrus pratensis*), Bidende Ranunkel (*Ranunculus acris*), Eng-Rapgræs (*Poa pratensis*), Gul Iris (*Iris pseudacorus*), Græsbladet Fladstjerne (*Stellaria graminea*), Muse-Vikke, Mark-Frytle, Engkarse (*Cardamine pratensis* ssp. *pratensis*), Stivhåret Ranunkel og sternerne Sylt-Star (*Carex otrubae*) med mange store tuer, Hare-Star (*C. leporina*), Alm. Star (*C. nigra*) og Håret Star. I den nordlige del, på grænsen til rørsumpen, findes i den uafgræssede del nogle ganske få Kødfarvet Gøgeurt (*Dactylorhiza incarnata* ssp. *incarnata*), i 1993 ialt 11 blomstrende eksemplarer, men de er trængt af den massive vegetation, der omgiver dem. I den del af kæret, der ligger nær Lyngervej, vokser flere arter af Mælkebøtte, bl.a. *Taraxacum boeckmanii*, *T. christiansenii*, *T. haematicum*, *T. bracteatum* og *T. gelertii*, alle arter, der ofte findes på fugtige lokaliteter. Den sydøstligste del er meget sumpet og med arter som Alm. Skjolddrager, Dynd-Padderok (*Equisetum fluviatile*), Klokkelyng, Blåtop, Knop-Siv, Tormentil, Kær-Snerre og Eng-Rørhvene. Af træer og buske er der f.eks. Grå Pil (*Salix cinerea*) og Bævreasp (*Populus tremula*).

Liden Blærerod (*Utricularia minor*)

Ved gennemgang af alle kørt i TBU-afhandlingerne er der fundet ca. 40 arter, som ikke er angivet af nogen af de kilder, jeg er i besiddelse af. Af de ca. 40 arter kan nævnes så almindelige arter som Eng-Rævehale (*Alopecurus pratensis*), Hjortetrøst (*Eupatorium cannabinum*) Angelik (*Angelica sylvestris*) og Kær-Star (*Carex acutiformis*). For de to sidstnævnte gælder det, at de formentlig er set af Wiinstedt i 1912. På kartotekskort i Botanisk Museum står de opført som fundne på øen, men finder og dato er ikke oplyst (Alfred Hansen i brev 1994). De 4 nævnte arter må, skulle man synes, alle kunne genfindes. Andre, udover den afbildede, bliver det vanskeligere med. Af disse kan nævnes Alm. Blærerod (*U. vulgaris*), Ager-Hejre (*Bromus arvensis*), Stakløs Hejre (*B. inermis*) og Humle-Kløver (*Trifolium aureum*).

En del af området ligger inden for kreaturindhegningen, og her vokser Maj-Gøgeurt (*Dactylorhiza majalis* ssp. *majalis*); men som det var tilfældet med Kødfarvet Gøgeurt i området nordvest herfor, er der kun tale om få eksemplarer, i 1993 ialt 13 blomstrende samt ca. 10 ikke blomsterbærende skud. I umiddelbar nærhed af denne svage bestand vokser Bidende Ranunkel, Vandnavle, Børste-Siv og Fløjlsgræs.

På den østlige side af Gøgeurtvej har størstedelen af arealet tidligere været afgræsset. Øst for Gøgeurtvej's begyndelse i nord fortæller talrige hegnspæle og "glemt" hegnstråd om en tid, da al landbrugsjord, som kunne bruges, blev udnyttet. Nu er kun et par af de smalle, men lange parceller, med kreaturafgræsning, hovedparten er overladt til naturen. Det ses meget tydeligt på vegetationen, som mange steder er artsfattig på grund af nogle få, konkurrencesterke arters dominans. Hvor der stadig er nogenlunde åbent, er der dog relativt artsrigt. Her skal kun nævnes arter, som kun findes her eller som ikke er særligt almindelige på øen, f.eks. Smalbladet Ærenpris (*Veronica scutellata*), Smalbladet Kæruld, Blåtop, Hjertegræs (*Briza media*), Kær-Trehage (*Triglochin palustre*), Kattehale (*Lythrum salicaria*), Bugtet Kløver (*Trifolium medium*), Tandbælg (*Sieglingia decumbens*), Nyse-Røllike (*Achillea ptarmica*), Grøn Star (*Carex demissa*), Hirse-Star (*C. panicea*), Blågrøn Star (*C. flacca*) samt Djævelsbid og i og omkring et meget lille vandhul Sø-Kogleaks (*Scirpus tabernaemontani*). Om få år er kæret tilgroet med buske og træer, som ganske tydeligt rykker ind fra alle sider. Det er først og fremmest Grå Pil, men der er også meget Rødel (*Alnus glutinosa*), Øret Pil (*Salix aurita*) og Krybende Pil (*S. repens*) og på mere tørre steder også Alm. Røn (*Sorbus aucuparia*), Engriflet Hvidtjørn og Stilk-Eg (*Quercus robur*). Den østlige og sydøstlige del af kæret er allerede nu flere steder lukket

Fotoet er taget i kæret på østsiden af Gøgeurtvej. Kun den allerøstligste del afgræsses stadig af kvier. Resten af kæret, som udgør mange hektar, får lov at passe sig selv. Resultatet er tilgroning, hvilket medfører tilbagegang for alle konkurrencesvage urter og græsser. I denne lavning, som kan være mere vandfyldt, end billedet antyder, vokser bl.a. Tormentil (*Potentilla erecta*), Vand-Mynte (*Mentha aquatica*), Hjertegræs (*Briza media*), Tandbælg (*Sieglingia decumbens*), Glanskapslet Siv (*Juncus articulatus*), Nyse-Røllike (*Achillea ptarmica*) og Rød Gåsefod (*Che-nopodium rubrum*).

Foto: EW, 18. sept. 1993. Fotoretning øst.

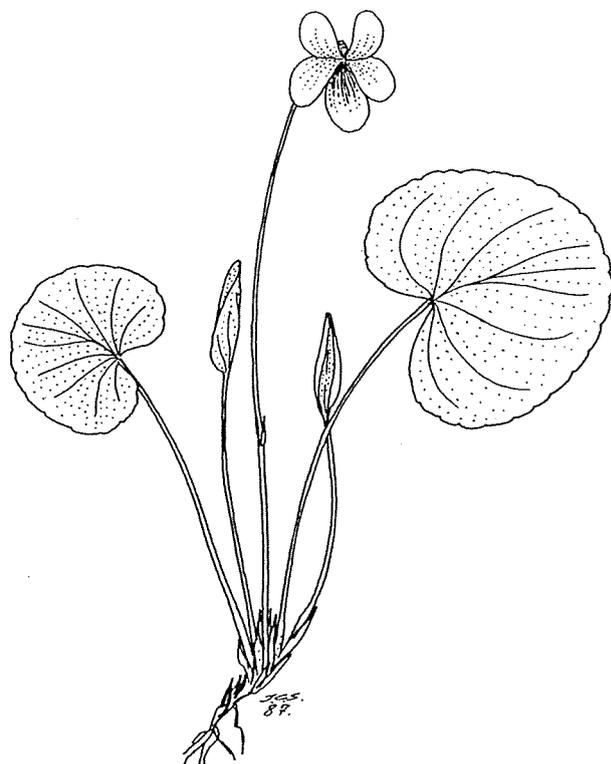
steder lukket af for lyset af de indvandrede træer og buske. En del er meget tuet af Blåtop-tuer. Vegetationen er interessant, skønt den ikke er særligt artsrig. Herfra kan nævnes Hjertegræs, Djævelsbid, Gåse-Potentil, Tormentil, Hirse-Star, Alm. Star, Håret Star, Blågrøn Star og Mellebrudt Star (*Carex polyphylla*), Tråd-Siv (*Juncus filiformis*), Smalbladet Høgeurt, Katteskæg, Eng-Viol (*Viola palustris*) og Kær-Snerre. Her er Maj-Gøgeurt endnu til stede i ret stort antal. Men hvis indvandringen af buske og træer, herunder også Tørst (*Frangula alnus*), ikke stoppes, vil Maj-Gøgeurt og de fleste andre, konkurrencesvage arter snart forsvinde. Området ligger iøvrigt så tilpas langt fra regelmæssig mennesketrafik, at det i stor udstrækning i dagtimerne af Rådyr benyttes som hvilested, og en "forstyrret" vil i bl.a. juni måned fra mange kanter kunne høre deres højlydte "gøen".

Øvre er, som det tidligere er omtalt, marint forland med strandvolde og fugtige lavninger. I disse, oftest vandfyldte lavninger, findes en hedekærflora, der sjældent ses uden for Jylland, specielt Vestjylland. I de lavninger, der ligger mellem de to "veje" umiddelbart syd for Øverste Ende, er Tagrør dog meget dominerende. Hvor der er noget mere tørt, findes (er tidligere fundet) så specielle arter som Fin Bunke (*Deschampsia setacea*), Brun Næbfrø (*Rhynchospora fusca*), Liden Ulvefod (*Lycodium inundatum*), Mangestænglet Sumpstrå (*Eleocharis multicaulis*), Strandbo (*Littorella uniflora*), Tusindfrø (*Radiola linoides*) og Knudearve (*Centunculus minimus*) for ikke at glemme den uden for Jylland meget sjældne Smalbladet Pindsvineknap (*Sparganium angustifolium*). De fleste af de nævnte arter er typiske arter fra sommertørre, vintervandsdækkede zoner. Øvre er af langt de fleste botanikere beskrevet som øens interessanteste del, bl.a. af Wiinstedt, som besøgte Endelave i 1912. Øvre er stadig et (mange) besøg værd, men der skal ikke herske tvivl om, at den massive indvandring af træer, især Alm. Bjerg-Fyr, har gjort området mere lukket, end det var for blot nogle få årtier siden. Mange af lavningerne er blevet så omvoksede af træer, at der kun er sparsomme rester – eller slet ingen – af den tidligere så yppige vegetation. Det er formodentlig derfor, at Liden Ulvefod, Strandbo og Smalbladet Pindsvineknap ikke er set siden 1912, at Svømmende Sumpskærm (*Helosciadium inundatum*) ikke er set siden 1966 og at Mangestænglet Sumpstrå, Brun Næbfrø og Knudearve ikke er set siden 1968. Udover den generelle omtale af Øvre skal nævnes nogle få kærømråder med en begrænset størrelse. Et af dem er beliggende ved sydsiden af den store rørsump, på kortet side 4 ca. 1 cm under VRE i ØVRE. Området taget under ét rummer mere almindelige arter som Krybende Hvene, Smalbladet Kæruld, Bredbladet Dunhammer (*Typha latifolia*), Knop-Siv, Kær-Dueurt, Fløjlsgræs (*Holcus lanatus*), Kær-Ranunkel, Katteskæg og Strand-Svingel samt Hare-Star.

Ca. 2 km sydøst for Øverste Ende ligger i kanten af fyrreplantagen adskillige, mindre kær, hvoraf en del for det meste er konstant vandfyldte. Flere steder præges kærerne af meget store tuer af Blåtop. Andre arter som Vand-Pileurt (*Polygonum amphibium*), Smalbladet Kæruld, Krybende Pil (*Salix repens*), Eng-Viol, Børste-Siv, Klokkelyng, Krybende Potentil, Fin Bunke, Liden Siv og Alm. Star er almindelige her. Den mest iøjnefaldende er dog, på grund af det kolossale antal, Vandnavle.

Eng-Viol (*Viola palustris*)

findes hist og her i Øvre-området og ved Lynger. På et af stederne i Lynger vokser den i selskab med bl.a. Katteskæg (*Nardus stricta*), Hjertegræs (*Briza media*), Mangeblomstret Frytle (*Luzula multiflora* ssp. *multiflora*) og Mellebrudt Star (*Carex polyphylla*). I området, som kun "besøges" af ganske få mennesker, har dyrelivet fundet et fristed. Her kan på det rigtige tidspunkt på samme tid høres råbukkenes karakteristiske "gøen".

Grøfter

Flertallet af Endelaves grøfter ligger i Øvre-området, i Lynger-området, i udkanten af skoven ved Louisenlund samt mellem Skovly og Kongsbo. I den vestlige og opdyrkede del af øen er der kun få.

Ved sydsiden af Øvre findes ca. 300 meter grøfter, nogle meget våde, andre ganske udtørrede (ikke vedligeholdte). Af arter fra bunden af grøften eller fra siderne kan fremhæves Sump-Evighedsblomst (*Gnaphalium uliginosum*), Vand-Pileurt, Bleg Pileurt (*Polygonum lapathifolium* ssp. *pallidum*) og Fersken-Pileurt (*P. persicaria*), Rød Gåsefod, Liden Andemad (*Lemna minor*), Lyse- og Knop-Siv samt Spyd-Mælde.

I sommerhuskvarteret i Lynger findes nogle afvandingsgrøfter fra eng- og kærømråderne mellem Lynger Strand og asfaltvejen Lynger. I en større grøft parallelt med vejen Lynger vokser i den nordligste del bl.a. Vand-Mynte, Alm. Mjødurt, Kær-Galtetand (*Stachys palustris*), Knæbøjet Rævehale, Vand-Klaseskærm (*Oenanthe aquatica*), Alm. Vandranunkel (*Batrachium aquatile*), Tigger-Ranunkel (*Ranunculus sceleratus*), Rød Gåsefod og Blågrå Gåsefod samt Nyse-Røllike.

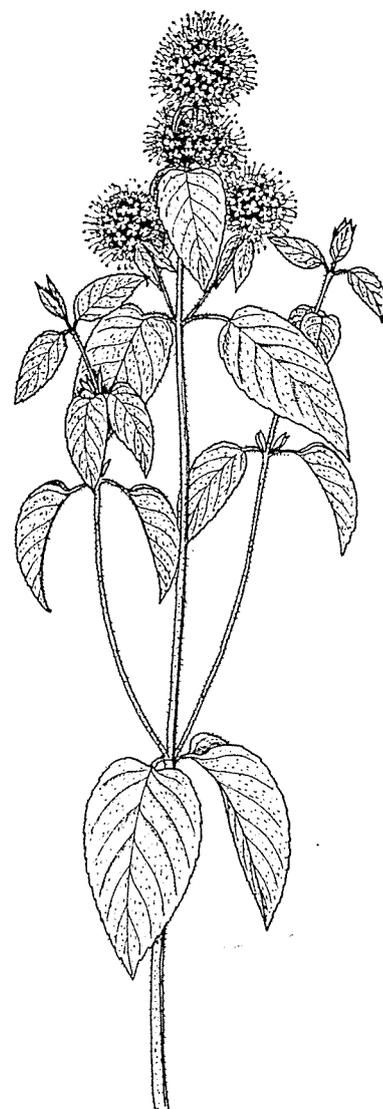
På begge sider af grusvejen, der fra Gøgeurtvej fortsætter ad Lyngervej til kysten, er der grøfter, som nogle steder er godt vegetationsdækkede, og som andre steder, specielt hvor lyset er sparsomt, kun har begrænsede mængder vegetation. Der er fundet mange arter i og på siderne af de ca. 2 kilometer grøfter, f.eks. Gul Iris, Kattehale, Tagrør, Nyse-Røllike, Bittersød Natskygge (*Solanum dulcamara*), Sylt-Star, Skov-Hullæbe (*Epipactis helleborine*), Alm. Mjødurt og Eng-Rørhvene. Af vedvækster ved grøfterne findes bl.a. Hindbær (*Rubus idaeus*), Benved (*Euonymus europaeus*), Lancet-Pil (*Salix x smithiana*), Selje-Røn (*Sorbus intermedia*) og Skov-Æble (*Malus sylvestris*).

Vandhuller

Ikke uventet er der, når der ses bort fra de mange, vandfyldte lavninger i Øvre, kun få og små ferskvands-vandhuller på Endelave. Fire af dem ligger ved østsiden af Kloben og i vestenden af marker. Ved det tidlige juni-besøg i 1993 var det næstnordligste af dem helt udtørret. Arterne var få. Udover Lav Ranunkel (*Ranunculus repens*) og Bidende Ranunkel drejer det sig blot om Strand-Kogleaks.

Ca. 100 meter nordligere findes et andet vandhul, som også kun er omkranset af få arter, bl.a. Udspærret Annelgræs (*Puccinellia distans*).

På en af de nordligst liggende sommerhusgrunde i Lynger findes et lavvandet, sandsynligvis kunstigt, vandhul på ca. 20x10 meter. Arterne i og ved det er bl.a. Gul Iris, Bredbladet og Smalbladet Dunhammer (*Typha angustifolia*), Vandnavle, Sværtevæld, Lyse-Siv, Liden Andemad, Alm. Fredløs og Bittersød Natskygge.

Vand-Mynte (*Mentha aquatica*)

findes i mange af Endelave's vådområder. I de dele af kærørene ved Lynger, der grænser op til Gøgeurtvej, vokser den sammen med Gul Iris (*Iris pseudacorus*), Kær-Ranunkel (*Ranunculus flammula*), Blåtop (*Molinia coerulea*), Smalbladet Kæruld (*Eriophorum angustifolium*) og Klokkelyng (*Erica tetralix*), for blot at nævne nogle af de talræssigt dominerende arter.

I og ved det lille vandhul, der ligger nær det sted, hvor vejen fra Louisenlund udmunder i Lyngervej, vokser Vand-Mynte, Sylt-Star, Vejbred-Skeblad (*Alisma plantago-aquatica*), Manna-Sødgræs (*Glyceria fluitans*), Jordbær-Kløver, Håret Star og Hare-Star, Rød Gåsefod samt Svømmende Vandaks (*Potamogeton natans*).

Syd for Louisenlund, tæt ved Lyngervej, ligger i skovkanten en lille skovsø, i tørre somre en skovsump. Her er mørkt på grund af de mange omkringstående Rødel. Vegetationen i og omkring skovsøen består af bl.a. Alm. Fredløs, Bittersød Natskygge, Vand-Mynte, Vejbred-Skeblad, Gul Iris og Rød Gåsefod samt nogle få Skov-Hullæbe, af vedvækster udover Rødel Korbær og Kvalkved (*Viburnum opulus*).

Gadekæret i den vestlige del af Endelave By er uden vegetation. Det skyldes formodentligt de talrige, tamme ænder, der holder til her. I 1993 taltes over 150 individer. Da en stor del af ændernes ekskrementer afgives i gadekæret, må tilstedeværelsen af den store mængde gødning på et tidspunkt have forårsaget de dengang tilstedeværende planters død. Her er end ikke fundet Liden Andemad, som kan være hårdfør.

Mellem kirken og Søndermøllevej ligger ved vejens højre side en tidligere eng, nu mest græsmark. I den lavestliggende del af arealet dannes i regnrige år et sumpet område, i hvis centrum der findes et vandhul, omend af beskeden størrelse. Her vokser Vand-Mynte, Sværtevæld, Lådden Dueurt (*Epilobium hirsutum*), Eng-Forglemmigej (*Myosotis palustris*), Tigger-Ranunkel, Sideskærm (*Berula erecta*), Fliget Brøndsel (*Bidens tripartita*) og Vand-Pileurt. På den omliggende græsmark vrirler det iøvrigt med Butbladet Skræppe (*Rumex obtusifolius*).

Kystheder

Wiinstedt skriver i sin artikel om Endelave i "Horsensegnens Flora" (Bot. Tids. 34), at Øvre(t) og Lynger "er ganske erobret af Calluna, hvis bølgede mørke Flade kun afbrydes af smaa Granplantninger". Hedeområderne på Endelave må betragtes som naturheder, men ligesom langt de fleste, andre steder i Danmark, som tidligere var dækket af hede, er arealet på Endelave siden Wiinstedts besøg i 1912 blevet beskåret, hvilket de to, små kort nederst på siden illustrerer. Ikke blot er arealet mindre; kvaliteten af Hedelyng er de fleste steder ringe. De smukkeste partier i Øvre ligger velsagtens på begge sider af den østlige grusvej til Øverste Ende, nær kote 2. Men ligeså meget Hede-

De to kort over Endelave stammer fra Horsens Kommunes "Vejledning til lokalplanen *Endelave som levedygtigt helårssamfund*". Det øverste kort er fra 1931, det nederste fra 1978. Områder med hede er angivet med lodrette streger. Det ses tydeligt, at denne landskabstype er svundet ind, især når man på det nyeste kort som hede også medtager de anselige strandvolde og strandoverdrev i Øvre, og når der også tænkes på, at en stor del af de viste områder desuden dækker arealer, hvor heder kun optræder sporadisk, bl.a. i Lynger. De sorte områder er vådområder, på nyeste kort hovedsageligt strandenge. I øvrigt kan det ses, at materialevandringen i de mellemliggende ca. 50 år har ændret området ved Kloben i vest og ved Øverste Ende i nord.

lyng-hede, der findes i Øvre, omtrent eller lige så meget er der af Bølget-Bunke-hede og Revling-hede.

Ved østsiden af Gøgeurtvej i Lynger, øst for d i Lynger Strand, er det meste af heden forhen-værende. Træer og buske har i så høj grad erobret heden, at der kun hist og her ses tegn derpå. Træerne og buskene er mest Vorte-Birk, Bævreasp, Alm. Røn og Alm. Gedeblad. Området har tidligere været dækket af fyrretræer, som nu for en dels vedkommende er udgåede. Her findes stort set ingen Hedelyng, og også Revlingplanter er der langt imellem. Af urter og græsser drejer det sig stort set kun om Sand-Star og Bølget-Bunke.

Flere steder i Øvre-området er der, hvor træerne, mest Alm. Bjerg-Fyr, endnu ikke er vandret ind, hedeområder. Nogle af dem er Bølget-Bunke-heder, som iøvrigt kan være ganske kønne, specielt når vinden ved højsommertide får dem til at duve. Som vanligt er der ikke mange arter i det selskab, stort set er der kun Rødknæ, Revling, Liden Klokke, Sand-Star, Skov-Brandbæger (*Senecio sylvatica*) og Alm. Torskemund.

I området nær kote 2, knap 1 kilometer sydøst for E i ØVRE, er der hede, hvoraf en stor del endnu er dækket af Hedelyng. En hurtigtvoksende lund med Bævreasp kan dog på ganske kort tid indtage Hedelyngens plads. Andre arter herfra er stort set kun Revling, Bølget Bunke og Alm. Bjerg-Fyr.

Overdrev

Der er på Endelave kun få områder med overdrevslig-nende vegetation, især syd for den sydøstlige del af Øvre. Tanken om, at parcellerne tidligere har været dækket af hede, er nærliggende. Det meste har i en tid været opdyrket eller udlagt som vedvarende græsarealer, men jorden er så fattig, at det er ophørt. Ganske lidt er dækket af krat, resten ligger uudnyttet hen. Arts-antallet er ret højt for så magert et område. Her skal blot nævnes nogle af de mest karakteristiske som f.eks. Bølget Bunke, Rød Svingel, Alm. Hvene, Fåre-Svingel, Smalbladet Høgeurt, Sand-Star, Rødknæ, Gul Snerre, Tidlig Dværgbunke og Udspærret Dværgbunke (*Aira caryophyllea*), Blåhat, Alm. Torskemund, Bakke-Knave (*Scleranthus annuus* ssp. *polycarpus*) og Vellugtende Gulaks. De få vedvækster består hovedsageligt af Alm. Bjerg-Fyr og Alm. Røn.

Bølget Bunke (*Deschampsia flexuosa*)

er "naturligvis" et almindeligt græs i det store hede- og hedekærområde i Øvre. Men Bølget Bunke findes mange andre steder, bl.a. noget atypisk på myretuer i strandengsområdet vest for ØVRE på kortet side 3. Andre arter på disse tuer er Kattesæg (*Nardus stricta*), Lyng-Snerre (*Galium saxatile*), Liden Klokke (*Campanula rotundifolia*), Håret Høgeurt (*Hieracium pilosella*), Rødknæ (*Rumex acetosella*), Tidlig Dværgbunke (*Aira praecox*) samt mange andre overdrevs-, strand-overdrevs- og hedeplanter.

Et græsset overdrev ved Endelave Kystvej, ca. ½ km nord for Strandgård, er om foråret farverigt med blomstrende Hejrenæb (*Erodium cicutarium*), Vår-Vikke (*Vicia lathyroides*), Liden Storkenæb (*Geranium pusillum*), Bakke-Forglemmigej, Vår-Gæslingeblomst, Krumhals (*Anchusa arvensis*) og Bleg Fuglegræs (*Stellaria pallida*).

Den højestliggende del af det indhegnede område umiddelbart syd for Balles Eg bærer overdrevsvegetation i form af f.eks. Rødknæ, Tidlig Dværgbunke, Femhannet Hønsetarm, Blågrøn Rapgræs, Alm. Hundegræs, Liden Storkenæb og Smalbladet Vikke, som er særligt talrigt repræsenteret. Her er desuden masser af store Brombær-buske, især *Rubus radula*. En del af området er iøvrigt beplantet med fyrretræer, som nu er "granvoksne"

Skove og plantager.

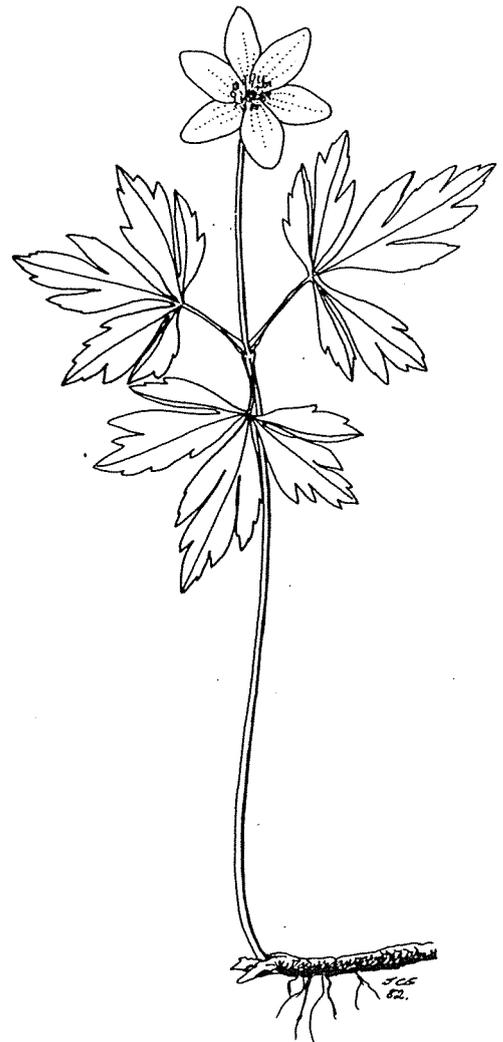
Langt det meste af øens skovområder ligger i den østlige halvdel, først og fremmest i Øvre- og i Lynger-området samt omkring Louisenlund. Derudover findes der småparceller, bl.a. nær Kongsbo og umiddelbart nord derfor.

Skoven ved Louisenlund får for størstepartens vedkommende lov at passe sig selv, hvilket indebærer, at der visse steder er så tæt voksende træer, at undervegetationen er sparsom. Men langt de fleste områder har en rig, til tider artsrig undervegetation. I den sydøstlige del af skoven findes af vedvækster Rødel, Slåen, Korbær, Engriflet Hvidtjørn og Stilk-Eg, medens skovbrynet rummer mange roser. Af urter herfra kan nævnes Salomons Segl (*Polygonatum multiflorum*), Stor Nælde (*Urtica dioica*), Gærde-Snerle (*Calystegia sepium*) og Fløjlsgræs, som visse steder er den altoverskyggende art.

Den sydlige del af skoven kan generelt karakteriseres som meget frodig. Af vedvækster findes bl.a. Bævreasp, Alm. Røn, Rødel, Ask (*Fraxinus excelsior*), Hassel (*Corylus avellana*), Benved og utroligt mange Brombær, som ofte lægger hindringer i vejen for en nærmere, botanisk undersøgelse. Af urter og græsser er blandt de mest iøjnefaldende (på grund af det store antal) arter som Tveskægget Ærenpris (*Veronica chamaedrys*), Stor Fladstjerne (*Stellaria holostea*), Alm. Mangeløv (*Dryopteris filix-mas*), Hvid Anemone (*Anemone nemorosa*), Alm. Vorterod (*Ficaria verna* ssp. *verna*), Lund-Rapgræs (*Poa nemorosa*), Sanikel (*Sanicula europaea*), Feber-Nellikero (*Geum urbanum*), Dunet Steffensurt (*Circaea lutetiana*) og Nyrebladet Ranunkel (*Ranunculus auricomus*).

Hvid Anemone (*Anemone nemorosa*)

findes her og der på grøftkanter, i kær, småskove og i øens største skov ved Louisenlund. I den sydøstlige del af denne skov, hvor træerne for hovedpartens vedkommende er Rødel (*Alnus glutinosa*), vokser Hvid Anemone sammen med Tveskægget Ærenpris (*Veronica chamaedrys*), Stor Fladstjerne (*Stellaria holostea*), Alm. Vorterod (*Ficaria verna* ssp. *verna*), Lund-Rapgræs (*Poa nemorosa*) og Sanikel (*Sanicula europaea*).

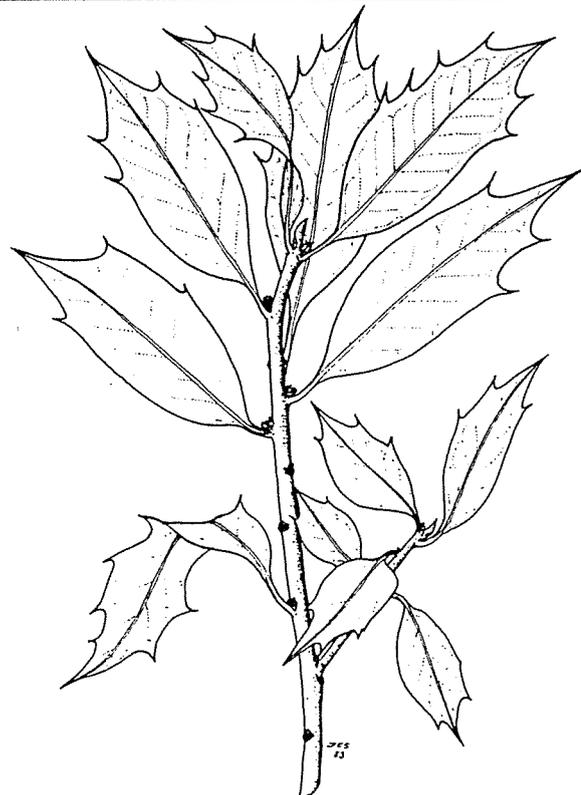
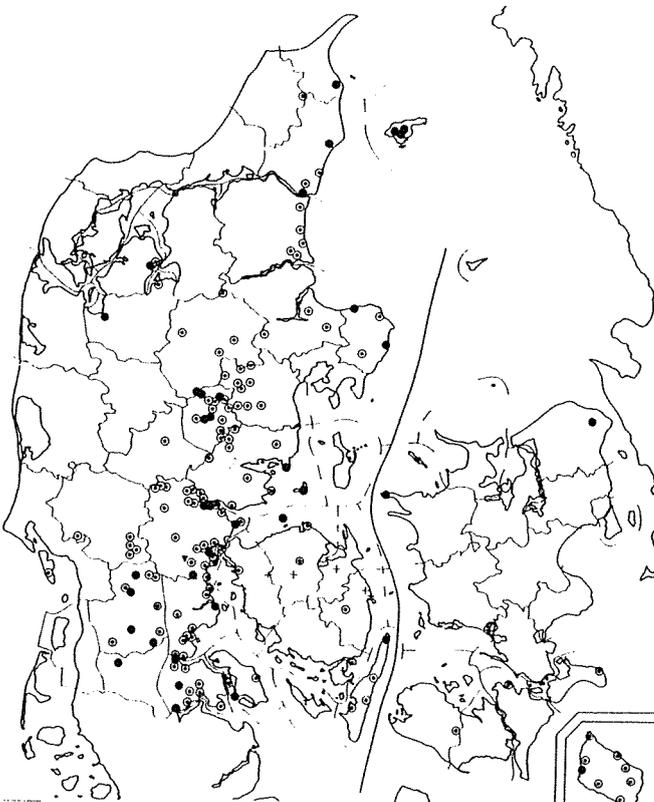
Kristtorn (*Ilex aquifolium*)

fra Endelave nævnes første gang i C. Thomsens floraliste fra 1875 som fundet af ham i 1872 i skoven ved Louisenlund. Her har den siden som skovplante været at finde i over 120 år. Jeg har kun set ret få planter, nogle meget gamle, andre unge, og der var intet sted, de dannede småkrat. For alle gælder det, at jeg i de år, skoven er besøgt, ikke har set hverken blomster eller frugter. Hvor der er for mørkt, trives den ikke.

Kristtorns forekomst her er i høj grad af interesse, fordi den ligger på østgrænsen af artens udbredelse. Kristtorn er en atlantisk udbredt vesteuropæer. Således myldrer det med den i britiske og franske skove. Den når det nordvestlige Tyskland og sydvest-norske kystegne. I Sverige har den kun været kendt som forsvundet fra det vintermilde Bohus Län i 1820; men Hulten's atlas fra 1971 viser et sensationelt nyfund fra samme län. Det var ikke med i 1. udgaven fra 1950.

På Søren Ødums TBU-kort fra 1968, se nedenfor, er østgrænsen i Danmark markeret med en streg gennem Store Bælt og Langelands Bælt. Hovedforekomsten i Danmark ligger tydeligt nok i Sydøstjylland, hvor den klarer sig bedst i det reliefstærke landskabs luftfugtigste skove. For det meste overlever den som krat, da træer vanskeligt klarer hård vinterfrost. Særligt slemt var det i krigsvintrene under Den anden Verdenskrig. Mest udsatte af vore hjemmehørende vedplanter, der går til vejrs, er foruden Kristtorn Vedbend (*Hedera helix*), Taks (*Taxus baccata*) og Mistelten (*Viscum album*), betegnende nok de eneste af disse, der har stedsegrønne blade.

En del af de viste, nordøstjyske forekomster er måske forvildet fra haver eller udplantninger. Dette gælder efter Ødum alle viste forekomster øst for grænselinien, også forekomsten på Sejerø. Haveformen er en kraftigere og mere hårdfør type fra bjergegne i Sydeuropa. Om den lille forekomst i en lille plantning i Endelave By er spontan eller forvildet, vides ikke.

På udbredelseskortet, der er fra Søren Ødums TBU-afhandling, ses det, at det kun er i Sydøstjylland, at Kristtorn har en større, spontan udbredelse, jf. ovenstående tekst.

En del af skoven, bl.a. lige øst for Louisenlund, er højstammet Bøg (*Fagus sylvatica*). Her findes i undervegetationen arter som Skovsyre (*Oxalis acetosella*), Bjerg-Ærenpris (*Veronica montana*), Knoldet Brunrod (*Scrophularia nodosa*), Skov-Star (*Carex sylvatica*) og Akselblomstret Star (*C. remota*), Fjerbregne (*Athyrium filix-femina*), Skov-Løg, Skov-Hullæbe (*Epipactis helleborine*), Skov-Gøgelilje (*Platanthera chlorantha*) og Alm. Bingelurt (*Mercurialis perennis*). Flere steder er der et tæt dække af Liden Singrøn (*Vinca minor*), og der kan endnu ses rester af de Kristtorn (*Ilex europaea*), der i mangfoldige år har vokset i skoven, jf. forrige side.

Ca. 50 meter inden vejen fra Louisenlund munder ud i Lyngervej ligger på højre side en lille plantning med urter som Skov-Galtetand (*Stachys sylvatica*), Alm. Fredløs, Skov-Star, Alm. Mjødurt samt nogle få Tyndakset Gøgeurt (*Orchis mascula*).

Ca. 1 km nordvest for Kongsbo ligger på det hedeagtige overdrev i Øvre's sydøstlige hjørne en mindre plantage af bl.a. Hvidgran (*Picea glauca*), Alm. Ædelgran (*Abies alba*) og Alm. Bjerg-Fyr, af hvilke Alm. Ædelgran er set som opvækst. Af andre vedvækster skal blot nævnes Alm. Hyld og Østrigsk Fyr (*Pinus nigra* ssp. *austriaca*). I lysninger og i kanten af plantningen findes mange Brombær. I alt er der fundet 4 arter, nemlig *Rubus insularis*, *R. polyanthemus*, *R. radula* og *R. egregius*.

Mange steder i Lynger-området findes krat, ofte med selvsåede arter. På en af de nordøstligtbeliggende sommerhusgrunde findes af vedvækster Bøg, Stilk-Eg, Vorte-Birk, Alm. Gedeblad og Alm. Røn. Træerne er nu store og skyggegivende; derfor er der ikke megen undervegetation. Den består hovedsageligt af Skovstjerne (*Trientalis europaea*) og Revling.

Umiddelbart øst for Hjertegræsvej's udmunding i Gøgeurtvej ligger i karets nordlige del en selvsået plantning af især Bævreasp og Vorte-Birk, men også Alm. Røn og Alm. Bjerg-Fyr er til stede, sidstnævnte mest som udgåede. Området har tidligere været hede, især bevokset med Revling, hvoraf der endnu hist og her er rester. Af andre arter kan nævnes Skovstjerne, Sand-Star, Skovarve (*Moehringia trinervia*) og Bølget Bunke.

Nær kirken, på den sydlige side af Vesterby, ligger en lund med træer som Ask, Navr (*Acer campestre*) og Kvalkev. De to førstnævnte er afgjort i sin tid plantede, men der er af begge set opvækst. Af urter og andre vedvækster kan nævnes Dunet Steffensurt, Kristtorn, Salomons Segl, Vedbend (*Hedera helix*), Dansk Ingefær (*Arum alpinum* ssp. *danicum*) og Mose-Bunke (*Deschampsia caespitosa*), sidstnævnte dog kun i skovbrynet, der støder op til en sumpet mark, jf. afsnittet om vandhuller.

Alm. Gedeblad (*Lonicera periclymenum*)

er almindelig i den nordlige del af Endelave, bl.a. i Lynger og Øvre, såvel i den frodige skov ved Louisenlund som i de magre hedeområder. På et mindre stykke sandet jord ved den nordligste ejendom ved den østlige Øvre-vej, ca. 450 meter vest for kote 4 ved østkysten, vokser den i et meget tæt krat sammen med ikke mindre end tre Brombærarter, nemlig *Rubus insularis*, *R. egregius* og *R. radula* samt Hasselbrombær-arten *R. fasciculatus*. Af urter her er set Liden Klokke (*Campanula rotundifolia*), Hedelyng (*Calluna vulgaris*), Smalbladet Høgeurt (*Hieracium umbellatum*), af græsser især Bølget Bunke (*Deschampsia flexuosa*) og af vedvækster Alm. Bjergfyr (*Pinus mugo*), Alm. Røn (*Sorbus aucuparia*), Pære (*Pyrus communis*) og Sødæble (*Malus x domestica*), de to sidstnævnte overlevende fra tidligere tiders dyrkning.

Hegn og gærder

Endelave er rig på levende hegn, specielt i den del, der ligger vest for linien Darlingsminde-Søndergård, jf. kort side 3.

Ved Kongevejens og Øvrevejens sammenløb få hundrede meter øst for Bremå findes ved en ejendom et lavt gærde med Cypres-Vortemælk (*Euphorbia cyparissias*), Gåsemad, Krumhals, Vår-Vikke, Tofrøet Vikke (*Vicia hirsuta*) og Smalbladet Vikke, Forskelligfarvet Forglemmigej (*Vicia discolor*), Hejrenæb og Ager-Stedmoderblomst (*Viola arvensis*).

I et af de mange, levende hegn, der udgår fra vejen Vesterby og i nordvestlig retning ender nær kysten, findes i det, der ligger på venstre side af landingsbanen, af vedvækster Korbær, Glat Hunde-Rose, Mirabel (*Prunus cerasifera*), Kræge (*P. domestica* ssp. *insititia*), Tjørn, Alm. Hyld, et par pile-arter, en poppel-art, Slåen samt Brombær-arten *Rubus insularis*. Af urter er der set Hvid Okseøje (*Leucanthemum vulgare*), Alm. Knopurt (*Centaurea jacea*), Lugtløs Kamille (*Tripleurospermum inodorum*), Krumhals, Rank Vejsennep (*Sisymbrium officinale*) og Ager-Stedmoderblomst samt adskillige andre.

Et andet hegn, parallelt med foregående men beliggende lidt sydligere, vrimler med Brombær og Hasselbrombær, hvoraf der er fundet 3 arter, nemlig *Rubus insularis*, *R. fasciculatus* og *R. radula*.

På og ved det stengærde, der strækker sig fra vejen mellem Gyllinggård og Klintegård og sydover, findes Bukketorn, Dansk Ingefær, Haremad, Sødæble (*Malus x domestica*), Vild Gulerod, Alm. Tor-skemund og Blåhat, af Brombær *Rubus insularis* og *R. fasciculatus*.

I et hegn mellem Lynger Hage og Lyngervejens udmunding ved østkysten vokser Slåen, Stilk-Eg, Grå Pil, Rødel, Alm. Gedeblad og Hindbær. Af urter skal blot nævnes de mange Muse-Vikke, der klatrer op ad vedvæksterne.

I og ved et hegn umiddelbart vest for kirken vokser bl.a. Benved, Vorte-Birk, Liguster (*Ligustrum vulgare*) samt Stikkelsbær og af urter Hvid Snerre (*Galium mollugo*), Alm. Syre og Aften-Pragtstjerne.

I et hegn, der strækker sig fra sydkysten og til området ved Bjerregård ved nordsiden af øen vokser Slåen, Tjørn, Brombær, Roser, Ribs (*Ribes rubrum*) og Alm. Hyld, af urter bl.a. Humle, Skarntyde (*Conium maculatum*), Dansk Ingefær, Ager-Snerle og Ager-Svinemælk. På et gærde i nærheden Hvid Snerre, Ager-Padderok (*Equisetum arvense*), Vild Kørvel, Blåhat, Alm. Pimpinelle, Liden Klokke, Stor Knopurt (*Centaurea scabiosa*), Muse-Vikke og af træ- og buskvegetationen kan nævnes Benved og Pære (*Pyrus communis*).

Skvalderkål (*Aegopodium podagraria*)

træffes vel oftest i nærheden af bebyggelser, f.eks., som Egholm skriver i TBU-afhandlingen vedr. skærmbloomsternes udbredelse i Danmark, i haver, på kirkegårde og omkring huse og gårde. I Endelave By er den næsten overalt, et sted i selskab med Døvnælde (*Lamium album*), Humle (*Humulus lupulus*), Stikkelsbær (*Ribes uva-crispa*), Akeleje (*Aquilegia vulgaris*), Alm. Hundepersille (*Aethusa cynapium* ssp. *cynapium*), Alm. Katost (*Malva sylvestris*) og Vedbend-Ærenpris (*Veronica hederacea* ssp. *hederacea*), alle med undtagelse af den sidstnævnte arter, der på et eller andet tidspunkt er indgået i menneskets tjeneste.

Strandvoldene ved Endelave Strandvejs begyndelse ved havnen har øverst plantede "hegn" af Bukketorn, hvoraf mange indtil for ganske få år siden voksede på eller klos op ad de enestående tangdiger. Tangdigerne, skulle man synes, burde forlængst have været fredet. Det har åbenbart ikke været tilfældet, så en stor del af dem er mellem 1989 og 1992 blevet fjernet. Af urter fra tangdigerne eller i deres umiddelbare nærhed kan nævnes Ager-Tidsel, Vild Kørvel, Ager-Snerle, Hulsvøb (*Chaerophyllum temulentum*), Hvas Randfrø (*Torilis japonica*), Hyrdetaske (*Capsella bursa-pastoris*) og Gåsemad, ja, selv arter som Canadisk Bakkestjerne (*Conyza canadensis*), Haremad (*Lapsana communis*) og Tusindfryd vokser her.

Vejkanter

Endelave har ca. 8 km asfalteret vej og ca. 11 km offentlige grus- og markveje, af sidstnævnte kategori bl.a. til sommerhuskvarteret ved Lynger, til Øverste Ende og til Louisenlund og kysten øst derfor.

Langs markvejen, der fra den vestlige Øvrevej fører til gården Bremå og til en ejendom øst herfor, vokser sjældent mange arter af urter. Af disse kan nævnes Krumhals, Korn-Valmue (*Papaver rhoeas*), Hejrenæb, Alm. Kongepen (*Hypochoeris radicata*), Lucerne (*Medicago sativa*), Prikbladet Perikon, Foder-Vikke (*Vicia sativa*), Rank Vejsennep, Stribet Kløver (*Trifolium striatum*) samt græsser som Draphavre, Rød Svingel og Blød Hejre (*Bromus hordeaceus* ssp. *hordeaceus*). I den inderste del af vejkanter, nærmere grøftekanter, vokser de to Star-arter, Håret Star og Hare-Star. I haven ved Øvregård, Bremå's naboejendom, vokser iøvrigt Esparsette (*Onobrychis viciifolia*). Ejeren har fortalt mig, at den har været der i adskillige år, og at han ikke erindrer at have udsået en "haveblanding", hvorfra den dog nok oprindeligt stammer. Andre arter fra denne have er Butbladet Skræppe, Liden Katost (*Malva pusilla*) og Alm. Katost (*M. sylvestris*) samt talrige eksemplarer af Gærde-Kørvel (*Anthriscus caucalis*).

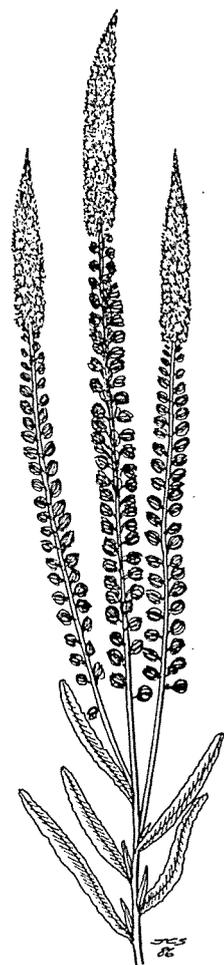
Endelave By

Endelave By har mange "kroge" f.eks. i form af uudnyttede havehjørner, småkrat, hegn og hække. Det indebærer, at antallet af tidligere dyrkede arter og kulturflygtninge er relativt stort.

Et af de mest usædvanlige syn i botanisk henseende er de store mængder af Skovranke (*Clematis vitalba*), som mange steder fra de oprindeligt udplantede steder har bredt sig vidt omkring. Nævneværdigt er også de helt utrolige hække, som findes mange steder i Byen. I modsætning til "normale" Navr-, Tjørne- eller Ligusterhække er de sammensat af adskillige arter. Ved Gæstgiveriet består hækken, som er under 20 meter lang, af Engriflet Hvidtjørn, Skov-Elm (*Ulmus glabra*), Skovranke og Alm. Ædelgran.

Farve-Reseda (*Reseda luteola*)

I 1986 besøgte Bernt Løjtnant Endelave. Under sit besøg så han i Endelave By tre arter, som ikke er set før eller siden. Det drejer sig - udover Farve-Reseda - om Håret Viol (*Viola hirta*) og Gold Byg (*Hordeum murinum*).

Hækkene langs en grusvej umiddelbart øst for gæstgiveriet består af hele 10 arter. Det er udover de fire nævnte Blodribs (*Ribes sanguineum*), Hassel, Liguster, Alm. Hyld (*Sambucus nigra*), Syren (*Syringa vulgaris*) og Ask. Det er meget svært at afgøre, hvilken art der oprindeligt var tiltænkt som hækplante; mon ikke det var Liguster. I tidens løb er der så "af sig selv" tilkommet de øvrige arter, hvilket ikke, undtagen måske for ejeren, har været til skade. I øvrigt er dette syn ikke enesstående. Anfred Pedersen har i artiklen "Spraglet flora i gamle landsbyhække" i URT (1983) belyst foreteelsen.

Flere steder i hegn og hække står overlevende eksemplarer af Kræge, som i øvrigt i 1993 bar masser af frugter. Af andre forvildede eller selvsåede vedvækster kan nævnes Hestekastanje (*Aesculus hippocastanum*), Fugle-Kirsebær (*Prunus avium*), Ahorn (*Acer pseudoplatanus*), Ask, Glat Hunde-Rose og Sølv-Poppel (*Populus alba*).

I hegn omkring sportspladsen ved skolen i Endelave By indgår Hassel, Skov-Elm, Ask, Glat Hunde-Rose, Bukketom, Vedbend, Dun-Birk (*Betula pubescens*), Landevejs-Poppel (*Populus x canadensis* cv. *serotina*) og Tjørn samt to Brombær-arter, nemlig *Rubus vestitus* og *R. armeniacus* samt Humle og Benved. Sidstnævnte opnår nogle steder den usædvanlige højde af ca. 8 meter.

Et lille hjørne af en have nær gæstgiveriet har i mangfoldige år været skånet for regelmæssig pleje. Her er fundet adskillige "levende fortidsminder", bl.a. Løvstikke (*Levisticum officinale*), Citron-melisse (*Melissa officinalis*), Rød Hestehov (*Petasites hybridus*) - eneste sted på Endelave - samt Skvalderkål (*Aegopodium podagraria*).

Af urter er der i Endelave By fundet mange arter. Her skal blot nævnes nogle af de mest interessante. Flere steder i vejkanter og mellem fliser vokser Kronløs Firling (*Sagina apetala*), bl.a. ved den lille forretning over for Gæstgiveriet. Også Kirtel-Kortstråle (*Galinsoga quadriradiata*) har mange voksesteder. Derudover Mangebladet Lupin (*Lupinus polyphyllus*), Eng-Storkenæb (*Geranium pratense*), Japan-Pileurt (*Fallopia japonica*), Ensidig Klokke (*Campanula ranunculoides*), Alm. Hundepersille (*Aethusa cynapium* ssp. *cynapium*), Have-Mælde (*Atriplex hortensis* ssp. *hortensis*), Gul Lærkespore (*Corydalis lutea*), Filthåret Kongelys (*Verbascum thapsus*), Gærde-Kartebolle (*Dipsacus sylvestris*), Tusindstråle (*Telekia speciosa*), Tornet Salat (*Lactuca serriola*), Svaleurt (*Chelidonium majus*), Kantbæger (*Nicandra physalodes*), Grøn Mynte (*Mentha spicata*), Liden Singrøn, Liden Katost, Vedbend-Torskemund (*Cymbalaria muralis*) og Stolthenriks-Gåsefod (*Chenopodium bonus-henricus*), som dog kun er set ét sted, i vejkanter umiddelbart syd for mindeankeret ved havnevejen.

Hvid Stenkløver (*Melilotus alba*)

var på Johan Langes tid (1818-1898) "sporadisk og ikke alm., men funden i alle Provindser", skriver han i sin "Haandbog i Den danske Flora", 3. udg. 1864. Siden er den blevet hyppigere, så den findes nu i og ved de fleste større, danske byer. På Endelave er den kun fundet på den endnu eksisterende losseplads ved Endelave Strandvej, dog ikke set hvert år. På lossepladsen er nu opstillet containere til det meste af affaldet, som derefter transporteres til Snaptun.

I den vestlige del af Endelave By findes i en vejrabat Æselfoder (*Onopordon acanthium*), Stor Knopurt, Sødæble og Pære og i en hæk forvildede Judaspenge (*Lunaria annua*). Af forvildede forårsarter er bl.a. set Kost-Fuglemælk (*Ornithogalum umbellatum*), Eranthis (*Eranthis hyemale*), Akeleje, Filtet Hønsetarm (*Cerastium biebersteinii*) og Liden Singrøn samt Guldnælde (*Lamium galeobdolon*).

På og ved kirkegården, der ligger i den nordvestlige del af Endelave By, er fundet Rundbladet Katost (*Malva neglecta*), Døvnælde, Vedbend, Sølvregn (*Polygonum baldschuanicum*), Stor Singrøn (*Vinca major*), Humle, Kæmpe-Natlys (*Oenothera erythrosepala*) Svaleurt og Akeleje, alle med undtagelse af Sølvranke uden tegn på, at de med forsæt er plantede eller udsåede.

Brakmarker

Temmeligt meget af Endelaves opdyrkede areal var i 1993 brakliggende. En sandet mark ca. 2 km nord for Kongsbo ved østkysten må have ligget brak i flere år, for vegetationen bestod hovedsageligt af overdrevsarter som Liden Klokke, Tidlig Dværgbunke, Hejrenæb, Hare-Kløver, Humle-Sneglebælg (*Medicago lupulina*) og Alm. Sølv-Potentil (*Potentilla argentea* ssp. *argentea*). I området findes desuden store mængder af Liden Museurt (*Filago minima*).

Ved den vestlige Øvrevejs begyndelse ca. ½ km øst for Bremå ligger en mindre ejendom. Nord for denne ligger en smal mark, der strækker sig ca. 700 meter mod nord til strandengens og Øvre's begyndelse. De første ca. 300 meter er vedvarende græsmark, de sidste sandet brakmark med arter som Ager-Gåseurt (*Anthemis arvensis*), Lugtløs Kamille, Hyrdetaske, Bakke-Knavel, Spergel (*Spergula arvensis*), Ager-Stedmoderblomst, Udspærret Dværgbunke og Smalbladet Vikke samt sidste afgrødes spildte frø, Raps (*Brassica napus*). De sidste 100 meter af brakmarken før et skilt, der advarer mod rygning, ved Øvre's begyndelse, er i forsommeren et kønt syn med blomstrende mængder af Rødknæ, Fin Kløver og Gul Kløver, Mark-Forglemmigej (*Myosotis arvensis*), Alm. Kællingetand, Stribet Kløver, Håret Høgeurt, Glat Sølv-Potentil (*Potentilla argentea* ssp. *demissa*) og Mark-Hindeknæ, af me-re "ydmyge" arter Alm. Dværgløvefod (*Aphanes arvensis*) og Alm. Firling.

Det eneste opløftende ved undersøgelsen af en stor brakmark syd for Klintegård nær Kloben var den store rigdom på Musehale (*Myosurus minimus*). De fleste andre planter var Raps, Hvidmelet Gåsefod (*Chenopodium album*), Alm. Fuglegræs (*Stellaria media*), Alm. Brandbæger (*Senecio vulgaris*) og Enårig Rapgræs (*Poa annua*).

Rødknæ (*Rumex acetosella*)

er en meget almindelig plante på Endelave. Naturligt nok findes den stort set kun på sandede lokaliteter, nogle steder i så store mængder, at Warming's navn "Rødknæmarker" er det mest passende udtryk. Den findes dog også andre steder. På en meget lav kystklint ved strandengsområdet sydvest for Øvre vokser den sammen med Tidlig Dværgbunke (*Aira praecox*), Bølget Bunke (*Deschampsia flexuosa*), Lyng-Snerre (*Galium saxatile*), Alm. Kongepen (*Hypochoeris radicata*) og Fåre-Svingel (*Festuca ovina*).

Lossepladsen

Enhver ø "med respekt for sig selv" har indtil for ganske få år siden haft en losseplads. Endelave har sin endnu, selvom der nu stort set kun deponeres have- og bygningsaffald. Pladsen ligger ved Endelave Strandvej, nær sammenløbet af Øvrevej og Kongevej. Det er ikke det store antal af de havflygtninge eller indslæbte planter, der hyppigt forekom(mer) på lossepladser, der er set her. Nævnes kan Alm. Pigæble (*Datura stramonium*), Æselfoder, Morgenfrue (*Calendula officinalis*), Have-Løvemund (*Antirrhinum majus*), Kirtel-Kortstråle og af arter, som er kommet her med haveaffald, især fra byen, bl.a. Rød Tandbæger (*Ballota nigra* ssp. *nigra*), Stor Hundepersille (*Aethusa cynapium* ssp. *cynapioides*), Cikorie (*Cichorium intybus*), Alm. Katost og Filtbladet Kongelys.

Terneøen

Ca. 300 meter vest for Øvre's strandeng ligger en relativt nydannet ø. Øen er nogle tusinde kvadratmeter stor og har ikke navn på noget af mig kendt kort; men ejeren af Øvregård, nabogården til Bremå, har fortalt (1993), at lokale folk kalder den Terneøen, hvilket er et passende navn, da der på øen bl.a. yngler terner. Øen er besøgt to gange, begge i 1993, og der var der intet sted mellem Endelave og Terneøen mere end ca. 10 cm vand. Øen er "hesteskoformet" med to krumodder, der peger mod Endelave. I modsat retning er der mod nordvest en flere hundrede meter lang, stenet retodde under etablering, jf. foto side 33. De to "gamle" krumodder er på det højeste sted ca. 1 meter over dagligt højvande, hvilket her i området åbenbart er tilstrækkeligt til, at overskylning ikke – eller i

Dette foto fra Terneøen viser en del af begge odder samt vigen mellem dem. Tydeligst ses Kruset Skræppe (*Rumex crispus*) og Alm. Strandkamille (*Tripleurospermum maritimum* ssp. *salinum*). Mellem skræpperne i billedets højre, nederste side anes et af de mægtige eksemplarer af Strandkål. Her er der som flere andre steder på den lille ø godt med plads til planterne. Havbunden i vigen er blød og eftergivende og lugter ilde.

Foto: EW, 17. aug. 1993. Fotoretning nordvest.

hvert tilfælde meget sjældent – forekommer i sommerhalvåret. Det fortæller bl.a. forekomsten af Mælkebøtte-arter tilhørende sektion Ruderalia (*Fandens Mælkebøtte*). Den nye odde ligger stadig så lavt, at den sandsynligvis overskylls ved hvert højvande. Der er ikke derfor endnu nogen vegetation. Øen er opbygget af sten, hvorover der de fleste steder er aflejret et tyndt lag sand eller grus, ofte iblandet muslingskaller.

Det meste af øen er vegetationsdækket. Det gælder både den lavtliggende og jævnlige overskyllende del samt den højereliggende del. Af saltvandskrævende eller saltvandsstående arter er der – især i vigen mellem de to krumodder samt i den strandenglignende zone på ydersiden af odderne – bl.a. Strandgåsefod (*Suaeda maritima*), Strand-Asters (*Aster tripolium*), Alm. og Kortakset Salturt (*Salicornia europaea* og *S. ramosissima*), Kødet Hindeknæ (*Spergularia marina*), Strand-Annelgræs (*Puccinellia maritima*), Strand-Malurt (*Artemisia maritima*) og Strand-Vejbred (*Plantago maritima*). På ydersiden af de to parallelle odder er der ro nok til, at nogle af pionererne kan trænge sig frem. Den lavest liggende del rummer arter som Østersø-Strandsennep (*Cakile maritima* ssp. *baltica*), Alm. Strandkamille (*Tripleurospermum maritimum* ssp. *salinum*), Strand-Svingel (*Festuca arundinacea*), Dansk Kokleare (*Cochlearia danica*), Sodaurt (*Salsola kali* ssp. *kali*), Strand-Mælde (*Atriplex littorale*) og Strandarve (*Honckenya peploides*). Kun den nye retodde er, jf. fotoet nederst på siden, uden vegetation.

Den højere og højestliggende del bærer arter som Alm. Kvik (*Elytrigia repens*) og Strand-Kvik (*E. junceiforme*), Grå Bynke (*Artemisia vulgaris*), Bidende Stenurt (*Sedum acre*), Rød Svingel (*Festuca rubra* ssp. *rubra*), Klæbrig Brandbæger (*Senecio viscosus*), Kruset Skræppe (*Rumex crispus*) og Alm. Vej-Pileurt (*Polygonum aviculare* ssp. *aviculare*) samt Strand-Bede (*Beta vulgaris* ssp. *maritima*) og Strandkål (*Crambe maritima*), de to sidstnævnte ofte i imponerende størrelser, Marehalm (*Leymus arenarius*) samt Mælkebøtter tilhørende sektion Ruderalia (*Fandens Mælkebøtte*). To arter er fundet i kun 1 eksemplar, Sort Natskygge (*Solanum nigrum* ssp. *nigrum*) og Hvidmelet Gåsefod (*Chenopodium album*).

Billedet viser den nordøstlige del af øen samt den lange, vegetationsløse odde, der er under dannelse. Vegetationen, som ses på billedet, er først og fremmest Strand-Mælde. Den sorte bræmme, der markerer højeste sommerhøjvande, består næsten udelukkende af Blæretang og Savtang.

Foto: EW, 17. aug. 1993. Fotoretning nord.

Den botaniske undersøgelse af Endelave

Endelave er – i botanisk henseende – vel nok en af de bedst undersøgte, danske "småøer". I nedenstående afsnit er benyttet alle referencer, plantelister mv., som jeg er bekendt med.

Den første, der undersøgte Endelaves flora var Roskilde-adjunkten **Christen Thomsen** (1822–1874), der i sin afhandling – en af vore første lokalfloraer – om "Sams-Øgruppens Plantevæxt" medtog Endelave. Den blev først publiceret efter hans død i Botanisk Tidsskrift bind 8:86–142 (1875) og med tilføjelser fra senere juraprofessor Julius Larsen, der var samsing. C. Thomsen fandt på Endelave 397 taxa. Disse er med undtagelse af nogle få, dyrkede arter medtaget i min floraliste og mærket 1872 (CT), året for hans besøg.

Den næste, der interesserede sig for øens flora, var **J. Chr. E. Christiansen**, der omkring århundredskiftet var læge på øen. Wiinstedt (1915) anførte, at Christiansen indgav "en interessant Planteliste til Bestyrelsen for den botanisk-topografiske Undersøgelse". Beklageligvis har det ikke været muligt at benytte hans notesbog, "Endelaves Flora", der ligger på Botanisk Museum.

I sommeren 1912 besøgte **Knud Wiinstedt** selv Endelave. Et kort referat fra turen findes i Flora og Fauna 1913:19–21. De der nævnte 87 taxa er i min liste mærket 1912 (KW). Hans "Sorte Bog" fra Endelavebesøget ligger også på Botanisk Museum, og heller ikke den har det været muligt at benytte ved udarbejdelsen af min floraliste. Der er, i følge Alfred Hansen, nok ingen tvivl om, at en hel del af de arter, der i min floraliste kun er mærket med TBU-angivelser, er set og registreret af Wiinstedt. Det drejer sig bl.a. om Angelik (*Angelica sylvestris*), Kær-Star (*Carex acutiformis*), Krat-Fladbælg (*Lathyrus montanus*) og Sump-Kællingetand (*Lotus uliginosus* ssp. *uliginosus*).

I 1915 publicerede **Knud Wiinstedt** sin grundige afhandling over Horsens-egnens flora og førte Endelave hertil. I denne liste er tilføjet 39 taxa, som var blevet set af **Christiansen**. Disse 39 er i min

Foto af strandoverdrevet nord for Lynger. Som så mange, andre steder på Endelave findes her mægtige bevoksninger af Rynket Rose (*Rosa rugosa*). I højre side ses desuden en del af de store bræmmer af Strand-Mælde (*Atriplex litoralis*).

Foto: EW, 17. aug. 1993. Fotoretning nord.

floraliste mærket 1900–1906 (JC).

Under deres årelange færd til de danske øer besøgte **Achton Friis** og Johannes Larsen i 1922 Endelave. Når det har været muligt at sætte præcist navn på de planter, der omtales i 2. bind af 3-bindsværket "De danskes Øer" side 159–177, er de medtaget og mærket 1922 (AF). Det drejer sig om 22 arter.

I Daniel Bruuns 5-bindsværk "Danmark – Land og Folk" er plantevæksten behandlet af C.H. Ostenfeld. Endelave får en speciel omtale, men da de arter, der nævnes, alle er fundet af Wiinstedt, formoder jeg, at han har haft kendskab til Wiinstedts liste, og at han ikke selv har været på øen. Ostenfelds navn er derfor i min floraliste ikke nævnt ved disse arter.

I 1948 finder seminarielærer **Alb. Bjerre** fra Silkeborg på Endelave Lav Hindebæger (*Limonium humile*). På museet findes der belæg. Hans fund er mærket 1948 (AB).

I 1954 besøgte **Alfred Hansen** øen, men har kun samlet lidt. Jeg har oplysning om fund af Vandportulak (*Peplis portula*) og Butblomstret Sødgræs (*Glyceria plicata*), som er mærket 1954 (AH).

Tilsyneladende har **Tyge W. Böcher** i 1965 besøgt Endelave. På Botanisk Museum er i TBU-arkivet registreret hans navn ved Slap Annelgræs (*Puccinellia suecica*). Den er i min liste markeret 1965 (TWB).

I 1966 besøgte **Alfred Hansen** atter øen og finder ved Gæstgiveriet Grøn Skærmaks (*Setaria viridis*), som i listen er markeret 1966 (AH).

I "Gyldendals Egnsbeskrivelser" bd. 8 "Østjylland fra Skamling til Djurs" (red. Bent Rying) fra 1972 er afsnittet "Planteliv" udarbejdet af **Anfred Pedersen**, som besøgte øen i 1966. De arter, der nævnes i bogen på side 79 nævnes fra Endelave, er mærket 1966 (AP). Det drejer sig om 24.

Den 1. og 2. juli 1967 var Dansk Botanisk Forenings sommerekскурsion henlagt til Hjarnø og Endelave. I ekskursionsreferatet i Botanisk Tidsskrift, udarbejdet af **S.-E. Sandermann Olsen** står der, at floralister er overgivet til Botanisk Museum. Det har ikke været muligt at få disse. De få fund, der er nævnt i ekskursionsreferatet, er mærket 1967 (SO).

19.–26. juni 1972 var "Natur og Ungdom"s sommerlejr henlagt til Endelave. I medlemsbladet "Natur" 13:88 anfører **Sten Asbirk**, at det først og fremmest var en ornitologisk tur. Der blev dog gjort enkelte planteagttagelser. Disse er i floralisten mærket 1972 (SA).

I 1979 besøgte **David Boertmann** Endelave. Til lokalitetsregistret har han meddelt fund af 5 arter. Disse er mærket 1979 (DB).

18.–23. juli 1981 besøgte **Thomas Vikstrøm** øen. Fra Bernt Løjtnant har jeg modtaget et udskrift med hans fund. I alt fandt han 95 arter. Disse er i min floraliste mærket 1981 (TV).

Ligeledes i 1981 besøgte **Flemming Thorning-Lund** Endelave. Det vides, at han har indsamlet Brombær-arterne *Rubus dissimulans*, *R. insularis* og *R. radula*, som er mærket 1981 (FTL).

I 1982 var **Jens Thyge Christensen** på Endelave. I brev af 23. juli 1986 oplyste han til Bernt Løjtnant, at han formodentlig havde fundet Kransburre (*Marrubium vulgare*) lidt øst for Endelave By. Da der er stor usikkerhed omkring plantens bestemmelse, jf. figurtekst side 55, er den i floralisten mærket 1982 (JTC)?.

Gyvel (*Sarothamnus scoparius*)

findes hist og her i den nordlige del af øen. På et sandet overdrev syd for Snekkebjerg vokser den sammen med Benved (*Euonymus europaeus*), Alm. Torskemund (*Linaria vulgaris*), Hare-Kløver (*Trifolium arvense*) og Hejrenæb (*Erodium cicutarium*).

Den 14.–15. maj 1983 besøgte skovtaksator **Børge Larsen** sammen med nogle aftenskolehold Endelave. Til Naturlokalitetsregistret er indleveret en liste, der tæller 93 arter, som i min liste er mærket 1983 (BL).

Den 7.–9. juni 1986 og den 30. juni– 2. juli 1987 besøgte **Ole Hemmingsen** og hans kone Endelave. I brev til Naturlokalitetsregistret oplyser han om fund af Orkidearterne Tyndakset Gøgeurt (*Orchis mascula*), Maj-Gøgeurt (*Dactylorhiza majalis* ssp. *majalis*), Kødfarvet Gøgeurt (*D. incarnata* ssp. *incarnata*), Plettet Gøgeurt (*D. maculata* ssp. *maculata*) og Ægbladet Fliglæbe (*Listera ovata*). Hans fund er i min liste mærket 1986 (OH) eller 1987 (OH).

Den 3. aug. 1986 besøgte **Bernt Løjtnant** Endelave. Hans floraliste omfatter 205 taxa, som i min liste er mærket 1986 (BL).

I 1986 udkom Vejle Amt-bindet i serien "Oversigt over botaniske lokaliteter". Der nævnes her arter, som man ikke kender finderen til, og der nævnes voksesteder, som ikke er angivet hos nogle af de kendte referencer. Da Gravesen ikke selv har været på Endelave, må der have været "ukendte botanikere" på øen, jf. nedenfor. Af ovennævnte årsag er Gravesen ikke nævnt i min floraliste.

I "Endelaves fire Årstider" af **B. Lægsgaard** (1986) er nævnt nogle ganske få fund fra øen, blandt disse Gul Anemone (*Anemone ranunculoides*) fra skoven ved Louisenlund. Denne art er hverken tidligere eller senere fundet. Arten er i min floraliste mærket 1986 (Læ).

19.–21. aug. 1988 er medlemmer af **Naturhistorisk Forening for Jylland** på øen. I **Eiler Worsøe's** referat i Flora og Fauna 95, hæfte 1A, er anført en del af fundene. Der findes dog også en omfattende liste over alle plantefund, set under ekskursionen. Disse er i nedenstående liste mærket 1988 (EW).

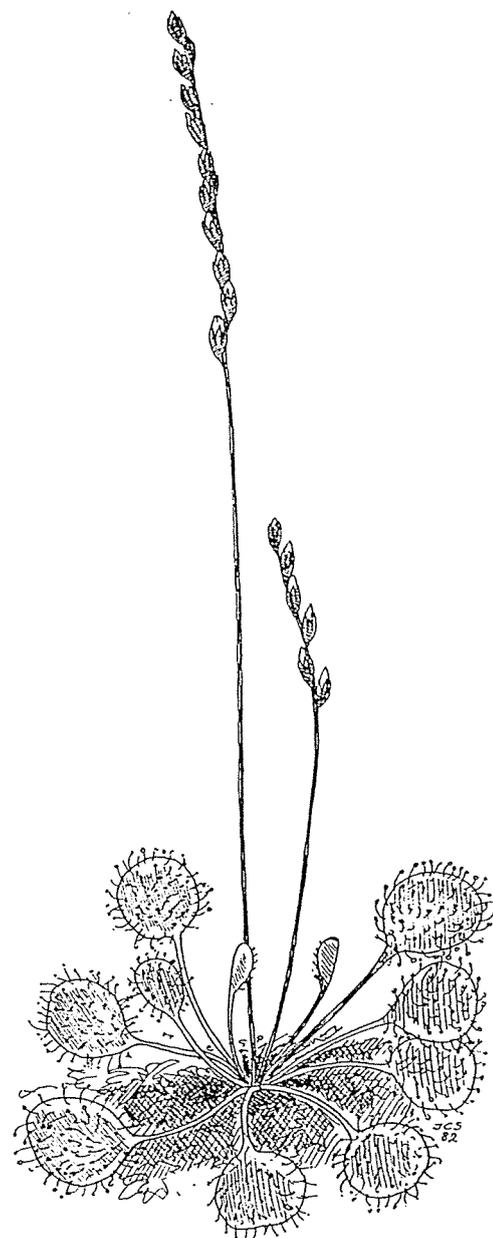
3.–4. sept. 1988 tilbragte 11 medlemmer af Østjysk Biologisk Forening weekenden på Endelave. Nogle få iagttagelser blev bragt i foreningens tidsskrift "Gejrfuglen" årg. 24:141. I referatet, som er udarbejdet af **Søren Højager**, nævnes 12 taxa, som er mærket 1988 (SH).

I årene fra 1978–1989 har **Søren Højager** tilbragt ca. 100 dage på Endelave. Det har udmøntet sig i en meget fyldig rapport om øens flora og fauna. Foreløbig er der udkommet 2 udgaver af særnummeret af Gejrfuglen med titlen: Endelave, nogle notater om flora og fauna, sidste udgave fra februar 1993. I lighed med denne ø-flora har Søren Højager benyttet alle de for ham kendte kilder. I alt har han gennemgået 29, hovedsageligt TBU-afhandlingerne. Hans floraliste rummer 636 taxa, hvoraf han selv har set de 331. De arter, der er set af ham, er alle, da der med hensyn til tidspunktet for fundet (fundene) ikke differentieres, i min floraliste mærket 1993 (SH).

Den 31. maj 1992 aflagde **Bjarke Huus Jensen** øen et besøg. I hans floraliste er opført 27 taxa, som i nedenstående liste er mærket 1992 (BHJ).

Rundbladet Soldug (*Drosera rotundifolia*)

er angivet i tre af de botaniske referencer fra Endelave, første gang af C. Thomsen (1872), dernæst af Wiinstedt (1912) og så sent som af Højager (1993). Der er derfor ingen tvivl om, at den, selv om jeg ikke har set den, stadig er på øen.

Tilbage er en del arter, som er angivet i TBU-afhandlingerne, og som ikke er set af nogen af ovenstående. Det tyder på, at der udover alle nævnte har været andre botanikere på øen. Af arter, det ikke har været muligt at "hitte" finderens af, kan nævnes Musehale (*Myosurus minimus*), Grenet Pindsvineknop (*Sparganium erectum* ssp. *erectum*) og Sump-Fladstjerne (*Stellaria alsine*). Formodningen om andre botanikere forstærkes af, at Gravesen (1986) for nogle arter angiver andre findesteder end dem, Wiinstedt har opgivet. Som eksempler herpå kan nævnes Alm. Månerude (*Botrychium lunaria*), Gul Frøstjerne (*Thalictrum flavum*) og Stivhåret Ranunkel (*Ranunculus sardous*).

Alle TBU-afhandlingerne er gennemgået. Når der deri er angivet, at en art er set på Endelave, er det i min floraliste oplyst, at det drejer sig om TBU-angivelser, ligesom det også er oplyst, i hvilken årgang af Botanisk Tidsskrift vedkommende afhandling er publiceret. I øvrigt er TBU-afhandlingerne blandt referencerne indsat i kronologisk orden.

Under mine besøg på øen den 25. maj 1986, 29. aug. 1987, 4.-5. sept. 1989, 10.-11. sept. 1989, 7.-9. aug. 1992 med Karin Wessberg, 2.-3. maj 1993, 16. maj 1993, 3-4. juni 1993, 16.-17. aug. 1993 og den 17-19. sept. 1993 med Karin Wessberg har jeg ialt set 662 taxa, som alle er mærket med et ! Hvis jeg har set en art kun ét sted, er dette angivet. Når en art har været set mere end ét sted og mindre end ca. 20 steder, er der brugt hyppighedsbetegnelsen bl.a. efterfulgt af et af voksestederne. Når en art er set mere end ca. 20 steder, er benyttet hyppighedsangivelsen alm. Dog er der for alle Mælkebøtter og Brombær angivet et af voksestederne.

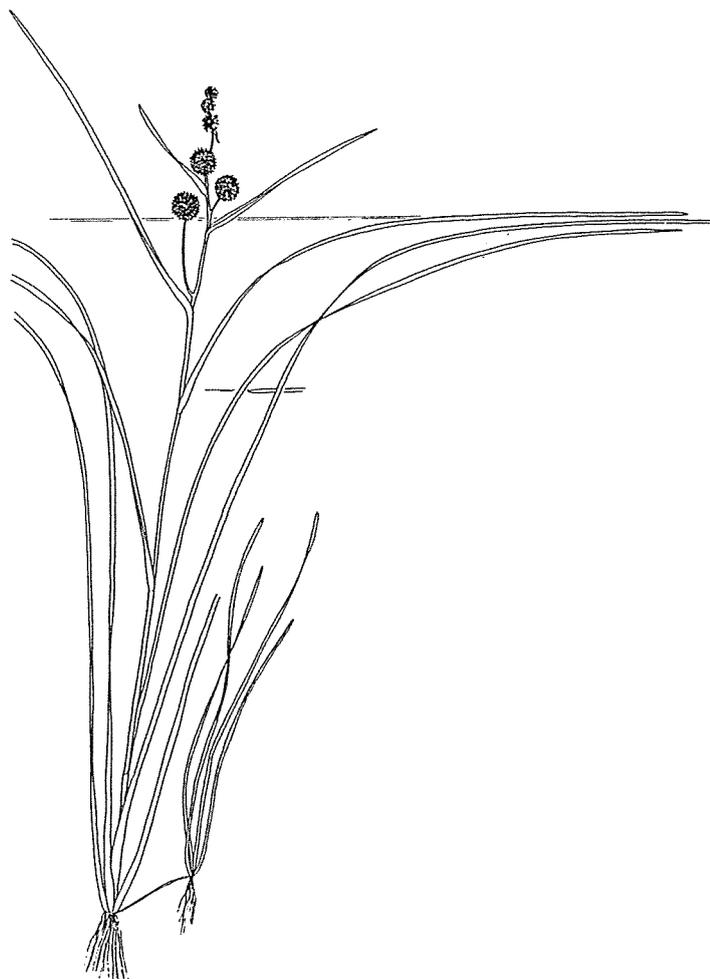
Ialt er der fra Endelave nu kendt 898 taxa, herunder 109 Mælkebøtter (*Taraxacum*) og 17 Brombær (*Rubus*, sect. *Rubus*) eller Hasselbrombær (*Rubus*, sect. *Corylifolii*).

Med hensyn til plantenavnene er der i langt de fleste tilfælde benyttet Dansk Feltflora, 5. opl. (Hansen (red.) 1991), til Mælder (*Atriplex*) dog Pedersen 1968 og til Brombær (*Rubus*) Pedersen & Schou 1989.

Med hensyn til referencerne er der, når jeg har skønnet det betydningsfuldt, nævnt findested for arten. I langt de fleste tilfælde citeres ordret efter referencerne; dog er bl.a. Øverste Ende en del steder ændret til Øvre, når det har været indlysende, at der har været ment Øvre.

Smalbladet Pindsvineknop (*Sparganium angustifolium*)

er den mest sjældne af vore arter af Pindsvineknop, og den er med undtagelse af Læsø og Endelave kun fundet i Jylland, hovedsageligt i lavvandede hede- og klitsøer i nord og nordvest samt i nogle vandløb og mindre søer i Midt- og Vestjylland. Derudover er der kun ganske få, andre fund, jf. Johs. Grøntved 1950. Den er på Endelave kun set af Wiinstedt under hans tur dertil i sommeren 1912. Han fandt den på Øvre, og han har tilsyneladende kun set den ét sted, nemlig "I en dybere Dam beliggende i Granplantagen", hvor "den sjældne *Sparganium* affine" fandtes "i rigelig Mængde". En del af de våde sænkninger har i mange år været og er stadig omkranset af så mange træer, især Alm. Bjerg-Fyr (*Pinus mugo*), at sandsynligheden for, at den stadig findes på øen, må være meget lille.

FLORALISTE

- Abies alba* (*Alm. Ædelgran*) – bl.a. som opvækst i lille skov i den sydøstligste del af Øvre !
- Acer pseudoplatanus* (*Ahorn*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1993: Louisenlund (SH) – alm. !
- **campestre** (*Navr*) – 1986: Byen (BL) – bl.a. i lund i Endelave By !
- Achillea millefolium* (*Alm. Røllike*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- – f. **crustata** 1912: Sydkysten mellem markerne og skræntbrynet (KW).
- **ptarmica** (*Nyse-Røllike*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: Ved Lynger (SH) – bl.a. i grøft øst for Louisenlund !
- Actaea spicata* (*Druemunke*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU).
- Adoxa moschatellina* (*Desmerurt*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL).
- Aegopodium podagraria* (*Skvalderkål*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1986 (BL) – bl.a. i vejkant ved havnen !
- Aesculus hippocastanum* (*Hestekastanje*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1993: Flere steder nær bebyggelse (SH) – bl.a. som opvækst ved campingpladsen i Endelave By !
- Aethusa cynapium* ssp. **cynapioides** (*Stor Hundepersille*) – 1986 (BL) – lossepladsen nord for Gyllingsminde !
- – ssp. **cynapium** (*Alm. Hundepersille*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – bl.a. i vejkant ved Gyllinglund !
- Agrimonia eupatoria* (*Alm. Agermåne*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 61 (TBU) – skovkant nær Louisenlund !
- Agrostemma githago* (*Klinte*) – 1872 (CT).
- Agrostis canina* (*Hunde-Hvene*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – nær syd for Øverste Ende !
- **gigantea** (*Stortoppet Hvene*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1986 (BL) – 1988: Louisenlund, skoven langs vejen Lynger (EW) – have i Endelave By !
- **stolonifera** (*Krybende Hvene*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !
- **tenuis** (*Alm. Hvene*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – alm. !
- Aira caryophylla* (*Udspærret Dværgbunke*) – 1872: Ikke sjælden (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – bl.a. i mark nordøst for Bremå !
- **praecox** (*Tidlig Dværgbunke*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- Alisma plantago-aquatica* (*Vejbred-Skeblad*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1992 (BHJ) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger-området (SH) – bl.a. i lille vandhul ved Louisenlund !
- Alliaria petiolata* (*Løgekarse*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 54 (TBU).
- Allium oleraceum* (*Vild Løg*) – 1872: Flasken (CT) – Bot. Tids. 43 (TBU) – ved kirkegårdsdiget !
- **scorodoprasum** (*Skov-Løg*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – bl.a. i vejkant nord for Darlingsminde !
- **ursinum** (*Rams-Løg*) – 1872: Efter beskrivelse i Louisenlund (CT) – tvivlsom, jf. billedteksten side 46.
- **vineale** (*Sand-Løg*) – vejkant vest for Endelave By !
- Alnus glutinosa* (*Rødel*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1972 (SA) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- **incana** (*Hvidel*) – 1993: Louisenlund (SH) – hegn ved landingspladsen !

- Alopecurus geniculatus** (*Knæbøjet Rævehale*) – 1872 (CT) – 1992 (BHJ) – 1993 : Lynger og Louisenlund-området (SH) – bl.a. i kær nordøst for Bremå !
- **pratensis** (*Eng-Rævehale*) – Bot. Tids. 68 (TBU).
- Amelanchier spicata** (*Aks-Bærmispel*) – skov ved Louisenlund !
- Ammophila arenaria** (*Hjælme*) – 1900–1906: Sydspidsen (JC) – 1912: Forstranden ved Øverste Ende og Lynger (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1993: Flere steder langs kysten (SH) – bl.a. på stranden ved Kloben !
- x **Calamagrostis epigeios** nm. **subarenaria** (*Østersø-Hjælme*) – 1988: Østsiden af Øvre (EW).
- Amsinckia arenaria** (*Gulurt*) – 1993: Alm. (SH).
- **micrantha** (*Gulurt*) – mark ved Havhornet !
- sp. – 1988: Ved gadekæret (EW).
- Anagallis arvensis** ssp. **arvensis** (*Rød Arve*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i lavning på strandoverdrev nord for landingspladsen !
- Anchusa arvensis** (*Krumhals*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- **officinalis** (*Læge-Oksetunge*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 60 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på strandoverdrev vest for kirken !
- Anemone hepatica** (*Blå Anemone*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1966 (AP) – 1986 (Læ).
- **nemorosa** (*Hvid Anemone*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1983 (BL) – 1993: Louisenlund (SH) – skov ved Louisenlund !
- **ranunculoides** (*Gul Anemone*) – 1986 (Læ).
- Anethum graveolens** (*Dild*) – 1986: Endelave By (BL).
- Angelica archangelica** ssp. **litoralis** (*Kvan*) – 1993: Strandeng nær Endelave By (SH) – rørsump ved Øvres sydlige del ved den vestlige grusvej !
- **sylvestris** (*Angelik*) – Bot. Tids. 47 (TBU).
- Antennaria dioica** (*Kattefod*) – 1872: Øvre (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- Anthemis arvensis** (*Ager-Gåseurt*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: Øvre (SH) – losseplads nord for Gyllingsminde !
- Anthemis tinctoria** (*Farve-Gåseurt*) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1872: Mark mellem Endelave By og Louisenlund (CT) – 1981 (TV).
- Anthoxanthum odoratum** (*Vellugtende Gulaks*) – 1872 (CT) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !

Vild Kørvel (*Anthriscus sylvestris*)

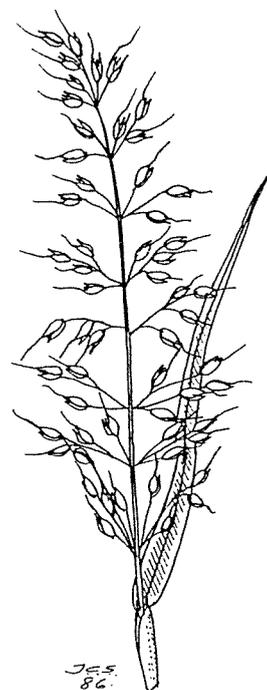
er ikke uventet almindelig på Kattegatsøen. Udover at være en almindelig vejkantsplante vokser den bl.a. også på strandoverdrev. På et sådan ved landingspladsen i selskab med Marehalm (*Leymus arenarius*), Strandarve (*Honckenya peploides*), Gåse-Potentil (*Potentilla anserina*), Alm. Røllike (*Achillea millefolium*) og Alm. Torskemund (*Linaria vulgaris*). Af træer og buske findes Glat Hunde-Rose (*Rosa canina* ssp. *canina*), Alm. Hyld (*Sambucus nigra*), Bukketorn (*Lycium barbarum*) og Ahorn (*Acer pseudoplatanus*).

- Anthriscus caucalis** (*Gærde-Kørvel*) – 1900–1906: Endelave By (JC) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988: Endelave By (EW) – 1993: I Endelave By (SH) – bl.a. på stenet strandvold øst for havnen !
- **sylvestris** (*Vild Kørvel*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Anthyllis vulneraria** (*Rundbælg*) – 1872 (CT).
- Apera spica-venti** (*Vindaks*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1986: Endelave By (BL) – bl.a. i mark ved kirken !
- Aphanes arvensis** (*Alm. Dværgløvefod*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 61 (TBU) – bl.a. i mark syd for Endelave By !
- Aquilegia vulgaris** (*Akeleje*) – bl.a. på kirkegårdsdiget !
- Arabidopsis thaliana** (*Gåsemad*) – 1872 (CT) – alm. !
- Arctium lappa** (*Glat Burre*) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1986: Endelave By (BL) – bl.a. på strandoverdrev vest for kirken !
- **minus** (*Liden Burre*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. i vejkant ved Gyllinglund !
- **nemorosum** ssp. **nemorosum** (*Skov-Burre*) – 1872 (CT) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – bl.a. i vejkant ved Gyllinglund !
- Arenaria serpyllifolia** (*Alm. Markarve*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Øvre (SH) – bl.a. i vejkant i Endelave By !
- Armeria maritima** ssp. **elongata** (*Engelskgræs*) – 1912 (KW) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm., især ved Kloben (SH) – alm. !
- Armoracia rusticana** (*Peberrod*) – 1986: Endelave By (BL) – bl.a. på dige ved havnen !
- Arrhenatherum elatius** (*Alm. Draphavre*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Artemisia absinthium** (*Have-Malurt*) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- **campestris** (*Mark-Bynke*) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- **maritima** (*Strand-Malurt*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. på strandengene (SH) – alm. !
- **vulgaris** (*Grå Bynke*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Arum alpinum** ssp. **danicum** (*Dansk Ingefær*) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1872 (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – 1966 (AP) – 1979 (DB) – 1983 (BL) – 1986: Endelave By (BL) – 1988 (EW) – 1993: Louisenlund (SH) – bl.a. i hegn nær Bjerregård !
- Asarum europaeum** (*Hasselurt*) – i kanten af lund i Endelave By !
- Asparagus officinalis** (*Asparges*) – 1872 (CT) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. på strandvolde øst for Skovly !

Draphavre (*Arrhenatherum elatius*)

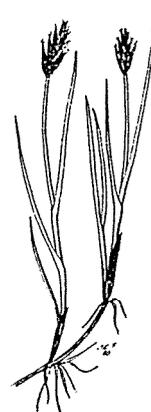
er blandt de mest almindelige, danske græsser, også på Endelave, hvor den mest forekommer i vejkanter, hegn og på gærder. På den lave kystskrænt vest for Bremå er den også, her sammen med Skov-Løg (*Allium scorodoprasum*), Vild Kørvel (*Anthriscus sylvestris*), Stor Nælde (*Urtica dioica*), Alm. Hundegræs (*Dactylis glomerata*) og Burre-Snerre (*Galium aparine*).

- Asperugo procumbens* (River) – 1900–1906 (JC) – 1912: I Endelave By (KW) – Bot. Tids. 60 (TBU).
Aster tripolium (Strand–Asters) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – alm. !
- Astragalus glycyphyllus* (Sød Astragal) – 1872: Flasken (CT) – Jessen 1931 (TBU).
Athyrium filix-femina (Fjærbregne) – 1872 (CT) – 1912: Sydvest for Øvre (KW) – Bot. Tids. 49 (TBU) – skov ved Louisenlund !
- Atriplex deltoidea* (Tand–Mælde) – Bot. Tids. 63 (TBU) – bl.a. på strand ved Kloben !
 – *glabriuscula* (Tykbladet Mælde) – Bot. Tids. 63 (TBU) – bl.a. på strandvold ved Lynger Hage !
 – *hastata* (Skønbægret Mælde) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 63 (TBU) – grøft ved Brombærvej nær Lynger !
 – *hortensis* ssp. *hortensis* (Have–Mælde) – ved det gl. mejeri i Endelave By !
 – *latifolia* s.str.(Spydbladet Mælde) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
 – *litoralis* (Strand–Mælde) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
 – *longipes* ssp. *kattgatensis* (Stilk–Mælde) – strandeng syd for Bremå !
 – – ssp. *longipes* (Stilk–Mælde) – strandeng ved Kloben !
 – *patula* (Svine–Mælde) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på strandeng N for Flasken (SH) – bl.a. i grøft ved Brombærvej !
 – *triangularis* s.str. (Melet Mælde) – Bot. Tids. 63 (TBU) – bl.a. på strand ved Kloben !
- Avena sativa* (Alm. Havre) – 1872: Forvildet (CT).
Baldellia ranunculoides (Søpryd) – 1872: Øvre og Lynger (CT) – 1912: Øvre (KW) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1966 (AP) – 1993: Lynger (SH).
Ballota nigra ssp. *nigra* (Rød Tandbæger) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1981 (TV) – 1986: Endelave By (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Endelave By (SH) – bl.a. i Endelave By !
- Batrachium aquatile* (Alm. Vandranunkel) – 1992 (BHJ) – 1993: Lynger (SH).
 – *baudotii* (Strand–Vandranunkel) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Øvre (SH).
 – *trichophyllum* (Hårfliget Vandranunkel) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1993: Bl.a. i sø nær Louisenlund (SH) – bl.a. i lille vandhul nær Louisenlund !
 – – f. *diversiflorus* – 1912: Vandhul i Maden på Sydstranden (KW).
- Bellis perennis* (Tusindfryd) – 1872 (CT) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – bl.a. i plæner i Endelave By !
- Berberis vulgaris* (Alm. Berberis) – 1872 (CT).
Berteroa incana (Kløvplade) – 1872: Mark ved Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 54 (TBU).
Berula erecta (Sideskærm) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1986: kær i den sydvestlige del af Endelave By (BL) – bl.a. i lille kær i Endelave By !
- Beta vulgaris* ssp. *maritima* (Strand–Bede) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1966 (AP) – 1988: Øvre (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – alm. !
 – – ssp. *vulgaris* (Foder–Bede) – affaldshenkastning på overdrev på Øvre !

Rødbrun Kogleaks (*Blysmus rufus*)

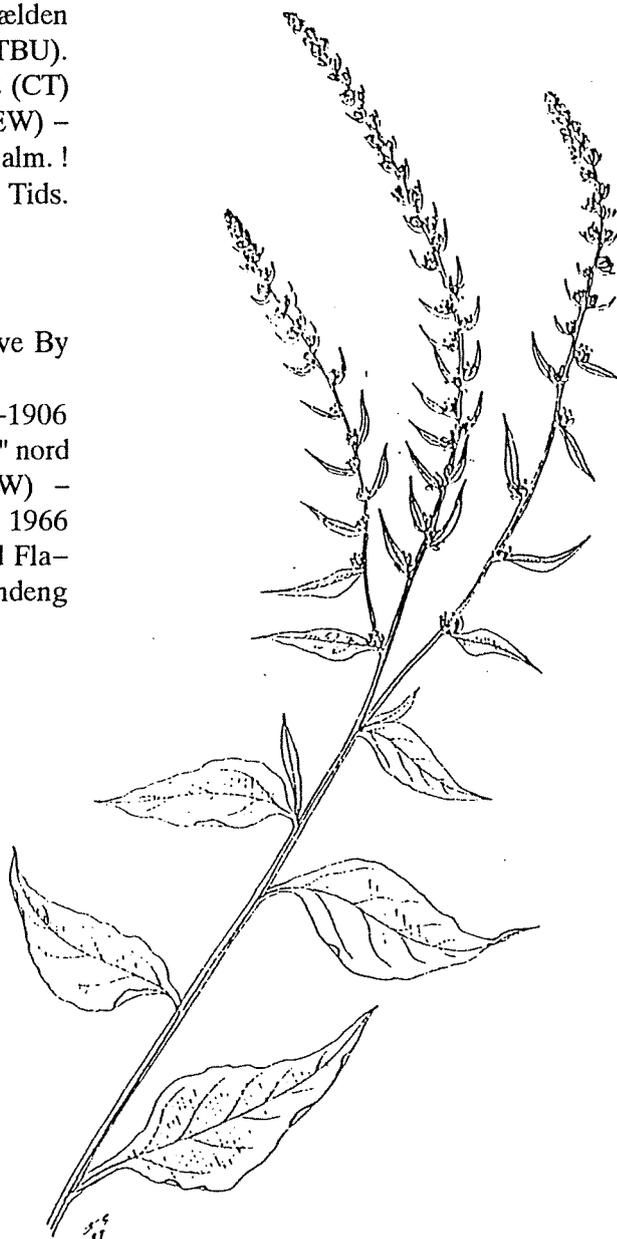
Begge arter af *Blysmus*-slægten er fundet på Endelave, og både Thomsen (1872) og Højager (1993) har set dem begge. Wiinstedt har observeret Rødbrun Kogleaks flere steder, idet han skriver "bl.a. på "Holmene" nord for Byen". Jeg har kun set Fladtrykt Kogleaks (*B. compressus*).

- Betula pendula** (*Vorte-Birk*) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – alm. !
 – **pubescens** (*Dun-Birk*) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – alm. !
Bidens tripartita (*Fliget Brøndsøl*) – 1872 (CT) – bl.a. i lille kær i Endelave By !
Bilderdykia baldschuanica (*Sølvregn*) – forvildet omkring kirken !
Blechnum spicant (*Kambregne*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Sydvest for Øvre (KW) – Bot. Tids. 49 (TBU).
Blysmus compressus (*Fladtrykt Kogleaks*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988: Strandenge mod vest (SH) – 1993: N-øen (SH) – bl.a. i kær sydøst for Balles Eg !
 – **rufus** (*Rødbrun Kogleaks*) – 1872 (CT) – 1912: "Holmene" nord for Endelave By og Lynger (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1991: Bl.a. ved Lynger (SH).
Borago officinalis (*Hjulkrone*) – 1993: Bl.a. på nordøen (SH) – skovlysning på Øvre !
Botrychium lunaria (*Alm. Månerude*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Dige ved Sydstranden (KW) – Bot. Tids. 49 (TBU).
Brachypodium sylvaticum (*Skov-Stilkaks*) – 1872: Louisenlund (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Louisenlund (SH) – skov ved Louisenlund !
Brassica campestris ssp. **campestris** (*Ager-Kål*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 54 (TBU).
 – **napus** ssp. **napus** (*Raps*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – bl.a. i vejkant ved Louisenlund !
 – **nigra** (*Sort Sennep*) – 1872: I byen (CT).
Briza media (*Hjertegræs*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988: Lynger (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Lynger (SH) – bl.a. i kær øst for Louisenlund !
Bromus arvensis (*Ager-Hejre*) – 1900–1906: Ikke sjælden (JC) – Bot. Tids. 68 (TBU).
 – **hordeaceus** ssp. **hordeaceus** (*Blød Hejre*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
 – – ssp. **thominii** (*Liggende Hejre*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – alm. !
 – **inermis** (*Stakløs Hejre*) – Bot. Tids. 68 (TBU).
 – **sterilis** (*Gold Hejre*) – mark ved Endelave By !
Brunnera macrophylla (*Kærmindesøster*) – 1986: Endelave By (BL).
Bupleurum tenuissimum (*Smalbladet Hareøre*) – 1900–1906 (JC) – 1912: "Holmene" nord for Endelave By (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1966 (AP) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – bl.a. i strandeng nord for Strandgård !

Strand-Bede (*Beta vulgaris* ssp. *maritima*)

I min floraliste er der en del arter, som på kortene i TBU-afhandlingerne er angivet fra Endelave, og som jeg ikke har fundet i de kilder, jeg har haft til rådighed. Det kan jo kun tyde på, at der har været andre botanikere på øen udover dem, der er nævnt på side 34–37. Strand-Bede, som først relativt sent kom til Østjylland, jf. Hansen & Pedersen 1968, er et eksempel herpå.

- Cakile maritima** ssp. *baltica* (*Østersø-Strandsenep*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. langs stranden (SH) – alm. !
- Calamagrostis canescens** (*Eng-Rørhvene*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i kær ved Gøgeurtvej i Lynger !
- **epigeios** (*Bjerg-Rørhvene*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i kær nær Balles Eg !
- Calendula officinalis** (*Morgenfrue*) – 1986: Endelave By (BL) – losseplads nord for Gyllingsminde !
- Calluna vulgaris** (*Hedelyng*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1972 (SA) – 1966 (AP) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. i Øvre-området !
- Caltha palustris** (*Engkabbeleje*) – 1983: Louisenlund Skov (BL).
- Calystegia sepium** (*Gærde-Snerle*) – 1872 (CT) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1986: Endelave By (BL) – 1988 (EW) – 1993: Ved Louisenlund (SH) – bl.a. i skov øst for Louisenlund !
- Camelina microcarpa** (*Småskulpet Dodder*) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 54 (TBU).
- Campanula rapunculoides** (*Ensidig Klokke*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1981 (TV) – 1988: Endelave By (EW) – 1993: I byen (SH) – bl.a. i hække i Endelave By !
- **rotundifolia** (*Liden Klokke*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !

Toradet Star (*Carex disticha*)

Ikke færre end 24 af vore Star-arter er fundet på Endelave. For to af dem gælder det, at de er angivet på TBU-kortene, men ingen af de kendte referencer nævner dem. Det drejer sig om Kær-Star (*C. acutiformis*) og Vår-Star (*C. caryophyllea*). Sidstnævnte ligger der dog belæg af i Botanisk Museum, indsamlet af J.Chr. Christiansen den 6. maj 1907. Kær-Star står på kartotekskort i Botanisk Museum fra Endelave uden finder og dato, men sandsynligvis indsamlet af Wiinstedt i 1912 (Alfred Hansen i brev 1994). Begge hører til blandt de arter, som Wiinstedt i "Horsensegnens Flora" betegner som "Alm." To er kun set af Wiinstedt, derfor medtaget på TBU kortene, men de er ikke set siden. Det drejer sig om Stjerne-Star (*C. echinata*) og Pigget Star (*C. parræi*). Tre er først blevet set i 1980'erne og 1990'erne af bl.a. Søren Højager, således Høst-Star (*C. oederi* ssp. *pulchella*), Top-Star (*C. paniculata*) og Mellembrudt Star (*C. polyphylla*). Loppe-Star (*C. pulicaris*) blev fundet af Bjarke Huus Jensen i 1992, og endelig har jeg fundet Akselblomstret Star (*C. remota*) som ny for øen. Ræve-Star (*C. vulpina*), der på TBU-kortet er anført fra Endelave, er af Wiinstedt ombestemt til Sylt-Star (*C. otrubae*).

- Cannabis sativa** (*Hamp*) – 1872 (CT).
- Capsella bursa-pastoris** (*Hyrdetaske*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Cardamine pratensis** ssp. **pratensis** (*Engkarse*) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – bl.a. ved grøft i eng vest for vestligste sommerhus i Lynger !
- Cardaria draba** (*Hjertekarse*) – strandoverdrev vest for flyvepladsen !
- Carduus acanthoides** (*Tornet Tidsel*) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- **crispus** (*Kruset Tidsel*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1981 (TV) – 1988 (EW).
- Carex acutiformis** (*Kær-Star*) – Bot. Tids. 47 (TBU).
- **arenaria** (*Sand-Star*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !
- **caryophylla** (*Vår-Star*) – 1900–1906: Skrænt ved Klinten (JC) – (Bot. Tids. 47 (TBU)).
- **demissa** (*Grøn Star*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1993: Ved Lynger (SH) – kær ved Gøgeurtvej i Lynger !
- **distans** (*Fjernakset Star*) – 1872 (CT) – 1912: Bl.a. ved S-stranden (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1966 (AP) – bl.a. i strandeng nord for Strandgård !
- **disticha** (*Toradet Star*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1993: Øvre (SH) – kær sydøst for Balles Eg !
- **echinata** (*Stjerne-Star*) – 1912: Øvre (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU).
- **elata** (*Stiv Star*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1993: Louisenlund (SH).
- **flacca** (*Blågrøn Star*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Lynger (SH) – kær ved Gøgeurtvej i Lynger !
- **hirta** (*Håret Star*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. i våd lavning på strandoverdrevet nord for landingspladsen !
- **leporina** (*Hare-Star*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. på grøftkant nær Søndergård !
- **nigra** (*Alm. Star*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- – var. **recta** : 1988: Lynger (EW).
- **oederi** ssp. **oederi** (*Dværg-Star*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – kær ved Lynger Hage !
- – ssp. **pulchella** (*Høst-Star*) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i kær ved Gøgeurtvej i Lynger !
- **otrubae** (*Sylt-Star*) – 1872: Ved Louisenlund (CT) – 1912: Louisenlund/Lynger-området (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988: Louisenlund (EW) – 1993: Lynger-Louisenlund-området (SH) – bl.a. i kær øst for Louisenlund !
- **pairaei** (*Pigget Star*) – 1912: Øvre (KW).
- **panicea** (*Hirse-Star*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. i kær øst for Louisenlund !
- **paniculata** (*Top-Star*) – 1993: Ved Louisenlund (SH).
- **pilulifera** (*Pille-Star*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988: Overdrevet mellem Louisenlund Skov og stranden "Lynger" (EW) – 1993: Lynger (SH).
- **polyphylla** (*Mellebrudt Star*) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Lynger (SH) – bl.a. i skovkant ved Louisenlund !
- **pulicaris** (*Loppe-Star*) – 1992 (BHJ).
- **remota** (*Akselblomstret Star*) – skov ved Louisenlund !
- **spicata** (*Spidskapslet Star*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – hede og skov ca. 1½km nord for Kongsbo !
- **sylvatica** (*Skov-Star*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – 1988: Louisenlund (EW) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – skov ved Louisenlund !
- Carlina vulgaris** ssp. **vulgaris** (*Bakketidsel*) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1912: "Moseagtig Strækning nord for Louisenlund" (KW).

- Carpinus betulus** (*Avnbøg*) – skov ved Louisenlund !
- Carum carvi** (*Kommen*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – bl.a. på skrænt ved kirken !
- Centaurea cyanus** (*Kornblomst*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1993: Alm., især på N-øen (SH) – bl.a. i markkant syd for Gyllinglund !
- **jacea** (*Alm. Knopurt*) – 1872 (CT) – 1912: Græsskrænt mellem Endelave By og Kloben (KW) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – bl.a. på strandvold øst for Louisenlund !
- **scabiosa** (*Stor Knopurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i hegn ved Kloben !
- Centaureum erythraea** (*Mark-Tusindgylden*) – 1872: Mod øst (CT) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1988: Louisenlund – skoven langs vejen Lynger (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – bl.a. i kær øst for Louisenlund !
- **littorale** (*Strand-Tusindgylden*) – 1872: Holmene, syd for Louisenlund og Kloben – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1912: Strandeng ved Kloben (KW) – 1988 (Flasken (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – strandeng øst for Bremå !
- **pulchellum** (*Liden Tusindgylden*) – 1872: Holmene (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1981 (TV) – 1988: Bl.a. ved Flasken (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH).
- Centunculus minimus** (*Knudearve*) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1872: Øvre (CT) – 1912: Ved Lynger og på Øvre (KW) – 1966 (AP).
- Cerastium arvense** (*Storblomstret Hønsetarm*) – 1993: Bl.a. ved Louisenlund (SH).
- **biebersteinii** (*Sommersne*) – gærde i Endelave By !
- **fontanum var. triviale** (*Alm. Hønsetarm*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- **glomeratum** (*Opret Hønsetarm*) – bl.a. i vejkant på Øvre !
- **semidecandrum** (*Femhannet Hønsetarm*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Chaerophyllum temulentum** (*Hulsvøb*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: I byen (SH) – bl.a. i vejkant ved havnen !
- Chamaenerion angustifolium** (*Gederams*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 66 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Chamomilla recutita** (*Vellugtende Kamille*) – 1872: Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1986: Endelave By (BL) – bl.a. i mark ved Louisenlund !
- **suaveolens** (*Skive-Kamille*) – 1912: Havnen (KW) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Chelidonium majus** (*Svaleurt*) – 1988: Endelave By (EW) – 1993: Endelave By (SH) – bl.a. ved kirkegårds-muren !
- Chenopodium album ssp. album** (*Hvidmelet Gåsefod*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- **bonus-henricus** (*Stolthenriks Gåsefod*) – 1872: Endelave By (CT) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1988: Endelave By (EW) – 1993: Bl.a. ved Endelave By (SH) – bl.a. i vejkant i Endelave By !
- **botryodes** (*Drue-Gåsefod*) – bl.a. i lo i strandeng ved Kloben !
- **glaucum** (*Blågrøn Gåsefod*) – Bot. Tids. 63 (TBU) – bl.a. i rørsump nær kirken !
- **murale** (*Mur-Gåsefod*) – 1906: Endelave By, ikke sjælden (JC) – Bot. Tids. 63 (TBU).
- **rubrum** (*Rød Gåsefod*) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1872: Louisenlund (CT) – 1986: af-faldsplads ved kirken (BL) – 1988: Strandenge mod vest (SH) – 1988: bl.a. ved Flasken (EW) – 1993: Bl.a. på strandengene ved Flasken (SH) – bl.a. i strandkær øst for Louisenlund !
- **suecicum** (*Grøn Gåsefod*) – 1966 (AP) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1988 (EW).
- Chrysanthemum segetum** (*Gul Okseøje*) – 1981 (TV).

- Cichorium intybus** (*Cikorie*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. langs vejene (SH) – bl.a. i vejkant ved havnen !
- Circaea lutetiana** (*Dunet Steffensurt*) – 1972: Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 66 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986: Lund i den sydvestlige del af Endelave By (BL) – 1988: Louisenlund (EW) – 1993: Ved Louisenlund (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Cirsium acaule** (*Lav Tidsel*) – 1872 (CT) – 1912: Mod vest (KW) – Bot. Tids. 57 (TBU).
 – f. **caulescens** – 1912 (KW).
 – **arvense** (*Ager-Tidsel*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
 – f. **albiflora** – 1912: Stenet forstrand ud for Øvre og Lynger (KW).
 – **oleraceum** (*Kål-Tidsel*) – Bot. Tids. 57 (TBU).
 – **palustre** (*Kær-Tidsel*) – 1872: Louisenlund (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – 1981 (TV).
 – **vulgare** (*Horse-Tidsel*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- Clematis vitalba** (*Skovranke*) – 1993: Ved sydvestkysten (SH) – mange steder i bl.a. hække i Endelave By !
- Clinopodium vulgare** (*Kransbørste*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1966 (AP).
- Cochlearia anglica** (*Engelsk Kokleare*) – 1988 (EW) – 1993: Strandeng ved Flasken (SH) – bl.a. i strandeng sydvest for Flasken !
 – **danica** (*Dansk Kokleare*) – 1872: Ved Lynger (CT) – 1912: Ved Kloben (KW) – Bot. Tids. 54 (TBU) – alm. !
 – **officinalis** (*Læge-Kokleare*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. langs stranden (SH) – alm. !
- Colchicum autumnale** (*Høst-Tidløs*) – forvildet flere steder i Endelave By !
- Conium maculatum** (*Skarntyde*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1986: ved havnen (BL) – 1988 (EW) – 1993: Tangdiger ved byen (SH) – bl.a. i rørsump nord for Gyllingsminde !

Hør-Silke (*Cuscuta epilinum*)

Nogle ganske få arter, som er omtalt af C. Thomsen (1872), er ikke set af ham selv, men af andre, der for ham har beskrevet planten. Udover Hør-Silke drejer det sig bl.a. om Rams-Løg (*Allium ursinum*). Hør-Silke, som sidst er set i landet i 1917 (Løjtnant & Worsøe 1993), er helt sikkert pålidelig, da den netop omkring 1870 havde sit klimaks i hørmarker i Østjylland og på Øerne. Rams-Løg er derimod usikker. Det er normalt ikke en art, der forsvinder fra et gunstigt voksested, som skoven ved Louisenlund må betegnes at være. Da den ikke, trods mange botanikers gang i netop denne skov, er set af andre end Thomsens meddeler, må der nok sættes et ? Arten kan af ukyndige muligvis forveksles med f.eks. en Skilla-art. Der er andre, forvildede arter netop i skoven ved Louisenlund.

- Convallaria majalis** (*Liljekonval*) – 1872: "Skal findes sparsomt i Louisenlund" (CT).
- Convolvulus arvensis** (*Ager-Snerle*) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Conyza canadensis** (*Canadisk Bakkestjerne*) – 1986 (BL) – 1988: Endelave By (EW) – bl.a. i vejkant ved havnen !
- Corydalis intermedia** (*Liden Lærkespore*) 1912: "I et lille Tjørnekrat syd for Louisenlund" (KW) – Bot. Tids. 56 (TBU).
- **lutea** (*Gul Lærkespore*) – 1986: Endelave By (BL) – vejkant i Endelave By !
- Corylus avellana** (*Hassel*) – 1872 (CT) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1983 (BL) – 1986: Lund i den sydvestlige del af Endelave By (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Corynephorus canescens** (*Sandskæg*) – 1993: Øvre (SH).
- Crambe maritima** (*Strandkål*) – 1872: Stranden mod øst og ved Lynger Hage (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: m. alm. langs kysten (SH) – alm. !
- Crataegus laevigata** (*Alm. Hvidtjørn*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1988 (EW) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- **monogyna** (*Engriflet Hvidtjørn*) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1993: Bl.a. i Louisenlund og Lynger-området (SH) – alm. !
- Crepis capillaris** (*Grøn Høgeskæg*) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1872 (CT) – bl.a. på strandoverdrev ved Endelave By !
- **tectorum** (*Tag-Høgeskæg*) – 1986 (BL) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i vejkant nordøst for Bre-må !
- Cuscuta epilinum** (*Hør-Silke*) – 1872: Efter beskrivelse (CT) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- Cymbalaria muralis** (*Vedbend-Torskemund*) – bl.a. i vejkant i Endelave By !
- Cynoglossum officinale** (*Hundetunge*) – 1900–1906 (JC) – 1912: I Endelave By (KW) – Bot. Tids. 60 (TBU).
- Cynosurus cristatus** (*Alm. Kamgræs*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – bl.a. i eng vest for vestligste sommerhus i Lynger !
- Dactylis glomerata** (*Alm. Hundegræs*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- **polygama** (*Skov-Hundegræs*) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Lynger (SH).
- Dactylorhiza incarnata** ssp. **incarnata** (*Kødfarvet Gøgeurt*) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1972 (SA) – 1987 (OH) – 1988: Lynger (EW) – 1992: Lysning ved Lynger Hage (BHJ) – 1993: I og ved Lyngerområdet (SH) – kær sydøst for Balles Eg !
- **maculata** ssp. **maculata** (*Plettet Gøgeurt*) – 1912: Lavninger på Øvre (KW) – 1972 (SA) – 1987: Sydkanten af plantagen på Øvre (OH) – 1993: Øvre (SH).
- **majalis** ssp. **majalis** (*Maj-Gøgeurt*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1986 (OH) – 1988: Lynger (EW) – 1992: > 350 blomstrende i lysning ved Lynger Hage (BHJ) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. på ugræsset eng nord for sommerhuskvarter i Lynger !
- Datura stramonium** (*Pigæble*) – lossepladsen nord for Gyllingsminde !
- Daucus carota** (*Vild Gulerod*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Lynger (SH) – bl.a. i hegn nær Bjerregård !
- Deschampsia caespitosa** (*Mose-Bunke*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- **flexuosa** (*Bølget Bunke*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. i Øvre-området !
- **setacea** (*Fin Bunke*) – 1912: Lavninger på Øvre (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1966 (AP) – 1988 (EW) – fugtige lavninger på Øvre !
- Descurainia sophia** (*Finbladet Vejsennep*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1986 (BL) – bl.a. i Endelave By !

- Dianthus deltoides** (*Bakke-Nellike*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. på strandoverdrev ved østsiden af Øvre !
- Digitalis purpurea** (*Fingerbøl*) – hedekær ved østsiden af Øvre !
- Dipsacus fullonum** (*Gærde-Kartebolle*) – øde have i Endelave By !
- Drosera rotundifolia** (*Rundbladet Soldug*) – 1872 (CT) – 1912: Lavninger på Øvre (KW) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1972 (SA) – 1993: I lavninger i Øvre (SH).
- Dryopteris carthusiana** (*Smalbladet Mangeløv*) – 1872: Louisenlund (CT) – 1912: Grøft på Øvre (KW) – Bot. Tids. 49 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Øvre (SH) – rørsump ca. 1½ km nord for Kongsbo !
- **dilatata** (*Bredbladet Mangeløv*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 49 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Lynger (SH) – bl.a. i krat ved Øvregård øst for Bremå !
  - **expansa** (*Finbladet Mangeløv*) – 1993: Lynger (SH) – bl.a. i kær i sommerhusområde nord for Lynger Strand !
  - **filix-mas** (*Alm. Mangeløv*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Louisenlund (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Eleocharis multicaulis** (*Mangestænglet Sumpstrå*) – 1912: Lavninger på Øvre (KW) – 1966 (AP).
- - **ssp. vulgaris** (*Alm. Sumpstrå*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !
  - **quinqueflora** (*Fåblomstret Kogleaks*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – fugtig lavning i Øvre !
  - **uniglumis** (*Enskællet Sumpstrå*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: M. alm., især i Lynger-området – kær ved Gøgeurtvej i Lynger !
- Elytrigia junceiforme** (*Strand-Kvik*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – bl.a. på strand ved Kloben !
- - **x repens** (*Hybrid-Kvik*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – bl.a. på stranden ved havnen !
  - **repens** (*Alm. Kvik*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Empetrum nigrum** (*Revling*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1966 (AP) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !
- Epilobium adnatum** (*Kantet Dueurt*) – 1900–1906 (JC) – 1912 (KW).
- **ciliatum** (*Kirtlet Dueurt*) – 1988: Holmegård gårdsplads (EW) – 1993: Ved Holmgård (SH) – bl.a. i vejkant i Endelave By !
  - **hirsutum** (*Lådden Dueurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 66 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Endelave By (SH) – bl.a. i lille kær i Endelave By !
  - **montanum** (*Glat Dueurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 66 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – alm. !
  - **palustre** (*Kær-Dueurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 66 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i kær nær Balles Eg !
  - **parviflorum** (*Dunet Dueurt*) – 1872 (CT) – 1912: Bl.a. ved væld mod vest (KW) – Bot. Tids. 66 (TBU) .
- Epipactis confusa** (*Glat Hullæbe*) – 1872: Louisenlund (CT)– Bot. Tids. 47 (TBU).
- **helleborine** (*Skov-Hullæbe*) – 1872 (CT) – 1979: Louisenlund (DB) – 1981 (TV) – 1988: Louisenlund (EW) – skov ved Louisenlund !
  - **palustris** (*Sump-Hullæbe*) – 1912: "Moseagtig strækning nord for Louisenlund" (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU).
- Equisetum arvense** (*Ager-Padderok*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 49 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – bl.a. på gærde ved landingspladsen !
- **fluviatile** (*Dynd-Padderok*) – Bot. Tids. 49 (TBU) – rørsump nord for sommerhuskvarter i Lynger !

- Equisetum palustre** (*Kær-Padderok*) – Bot. Tids. 49 (TBU) – bl.a. i grøft nordvest for vestligste sommerhus i Lynger !
- Eranthis hyemalis** (*Eranthis*) – vejkant ved kirken !
- Erica tetralix** (*Klokkelyng*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1966 (AP) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !
- Erigeron acer** (*Bitter Bakkestjerne*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- Eriophorum angustifolium** (*Smalbladet Kæruld*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – alm. i kær og moser på Øvre !
- **vaginatum** (*Tue-Kæruld*) – 1981 (TV).
- Erodium cicutarium** (*Hejrenæb*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i haver i Endelave By !
- Erophila verna** (*Vår-Gæslingeblomst*) – alm. !
- Eryngium maritimum** (*Strand-Mandstro*) – 1988: Østsiden af Øvre (EW) – 1993: Alm. langs stranden (SH).
- Euonymus europaeus** (*Benved*) – 1872: Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1983 (BL) – 1986: Endelave By (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. i hegn ved Louisenlund og i mange hække i Endelave By !
- Eupatorium cannabinum** (*Hjortetrøst*) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- Euphorbia cyparissias** (*Cypres-Vortemælk*) – 1986: Endelave By (BL) – dige ca. 1 km nord for Snekebjerg !
- **exigua** (*Liden Vortemælk*) – 1900–1906: Den sydvestlige del (JC) – 1912: Marker ved Endelave By (KW) – Bot. Tids. 50 (TBU).
- **helioscopia** (*Skærm-Vortemælk*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. langs vejene (SH) – alm. !
- **peplus** (*Gaffel-Vortemælk*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 50 (TBU) – alm. !
- Euphrasia brevipila** ssp. **brevipila** (*Kirtel-Øjentrøst*) – 1988: Overdrevet mellem Louisenlund Skov og stranden "Lynger" (EW).
- – ssp. **tenuis** (*Spinkel Øjentrøst*) – 1872 (JC) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- **curta** (*Kort Øjentrøst*) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1993: Bl.a. ved Lynger (SH).
- – x **brevipila** ssp. **brevipila** Bot. Tids. 59 (TBU).
- **micrantha** (*Lyng-Øjentrøst*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- **stricta** ssp. **stricta** (*Spids Øjentrøst*) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- Fagopyrum esculentum** (*Alm. Boghvede*) – 1872 (CT) – 1993: Bl.a. i byen (SH).
- Fagus sylvatica** (*Bøg*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1972 (SA) – 1983 (BL) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – skov ved Louisenlund !
- Festuca arundinacea** (*Strand-Svingel*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – bl.a. i rørsump ved havnen !
- **gigantea** (*Kæmpe-Svingel*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1872 (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – 1988: Louisenlund – skoven langs vejen Lynger (EW).
- **ovina** (*Fåre-Svingel*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på mark nordøst for Bremå !
- **pratensis** (*Eng-Svingel*) – 1974 (CT) – vejkant nord for Darlingsminde !
- **rubra** ssp. **pruinosa** (*Blågrøn Svingel*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – bl.a. på strandoverdrev nord for Bremå !
- – ssp. **rubra** (*Rød Svingel*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- **trachyphylla** (*Bakke-Svingel*) – strandoverdrev ved Kloben !
- Ficaria verna** ssp. **verna** (*Alm. Vorterod*) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !

- Filago arvensis** (*Ager-Museurt*) – 1872: "Mellem byen og Louisenlund" (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU).
 – **minima** (*Liden Museurt*) – 1872: "Øst for Endelave By" (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU) – brakmark ca. 1 km nord for Kongsbo !
- **vulgaris** (*Kugle-Museurt*) – 1872: Mod nord og mark nær Kloben (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- Filipendula ulmaria** (*Alm. Mjødurt*) – 1872 (CT) – 1922 (AF) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – bl.a. i grøft ved Lynger !
- Fragaria vesca** (*Skov-Jordbær*) – 1872: Louisenlund (CT)– Bot. Tids. 61 (TBU).
- Frangula alnus** (*Tørst*) – 1872: Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1988: Louisenlund (EW) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Fraxinus excelsior** (*Ask*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1922 (AF) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Louisenlund (SH) – bl.a. i vejkant ved Gyllinglund !
- Fritillaria imperialis** (*Kejserkrone*) – lille krat ved havnen !
- Fumaria officinalis** (*Læge-Jordrøg*) – Bot. Tids. 56 (TBU) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på lossepladsen nord for Gyllingsminde !
- Gagea lutea** (*Alm. Guldstjerne*) – 1900–1906: Alm. (JC) – Bot. Tids. 43 (TBU).
- Galanthus nivalis** (*Vintergæk*) – 1872 (CT).
- Galeopsis bifida** (*Skov-Hanekro*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !
- **speciosa** (*Hamp-Hanekro*) – Bot. Tids. 64 (TBU).
 – **tetrahit** (*Alm. Hanekro*) – 1993: Ved byen (SH).
- Galinsoga parviflora** (*Håret Kortstråle*) – gårdsplads ved museet i Endelave By !
- **quadriradiata** (*Kirtel-Kortstråle*) – 1986: Endelave By (BL) – bl.a. i haver i Endelave By !
- Galium aparine** (*Burre-Snerre*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- **boreale** (*Trenervet Snerre*) – 1872: Louisenlund (CT)– Bot. Tids. 53 (TBU).
 – **mollugo** (*Hvid Snerre*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – bl.a. i vejkant ved landingspladsen !
- – **x verum** – 1912 (KW) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – strandoverdrev nordøst for Strandgård !
- **odoratum** (*Skovmærke*) – 1872 (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – skov ved Louisenlund !
- **palustre** ssp. **elongatum** (*Vand-Snerre*) – skovsump ved Louisenlund !
 – – ssp. **palustre** (*Kær-Snerre*) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i kær sydøst for Balles Eg !
- **saxatile** (*Lyng-Snerre*) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH)– alm., især i Øvre-området !
- **uliginosum** (*Sump-Snerre*) – grøft nær Louisenlund !
- **verum** ssp. **verum** (*Gul Snerre*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Gentianella uliginosa** (*Eng-Ensian*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Kloben (KW) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1993: Flasken (SH).
- Geranium dissectum** (*Kløftet Storkenæb*) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1988: Øvre, vestsiden incl. vejen i plantagen (EW) – lossepladsen nord for Gyllingsminde !
- **lucidum** (*Skinnende Storkenæb*) – 1912: Under stikkelsbærbuske i have i byen (KW).
 – **molle** (*Blød Storkenæb*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- **pratense** (*Eng-Storkenæb*) – vejkant i Endelave By !
 – **pusillum** (*Liden Storkenæb*) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !

- Geranium robertianum** (*Stinkende Storkenæb*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – bl.a. på dige i Endelave By !
- Geum urbanum** (*Feber–Nellikerod*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 61 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – bl.a. i skov ved Lynger !
- Glaux maritima** (*Sandkryb*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. i strandengene (SH) – alm. !
- Glechoma hederacea** (*Korsknap*) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Glyceria fluitans** (*Manna–Sødgræs*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i lille vandhul ved Louisenlund !
- **plicata** (*Butblomstret Sødgræs*) – 1954: Vandhul ved Kloben (AH) – Bot. Tids. 68 (TBU).
- Gnaphalium sylvaticum** (*Rank Evighedsblomst*) – 1872: Mod nord og vest (CT).
- **uliginosum** (*Sump–Evighedsblomst*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – bl.a. i lavning på strandoverdrev nord for landingspladsen !
- Halimione pedunculata** (*Stilket Kilebæger*) – 1872: Holmene og Kloben (CT) – 1912: Bl.a. i strandsump vest for byen (KW) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1966 (AP) – 1988: Strandeng ved Endelave Strandvej (EW) – 1972 (SA) – 1993: Bl.a. på strandeng ved Flasken (SH) – bl.a. i strandeng nord for Bremå !
- Hedera helix** (*Vedbend*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1986: lund i den sydvestlige del af Endelave By (BL) – 1993: Louisenlund (SH) – bl.a. i lund i Endelave By !
- Helianthus x laetiflorus** – lossepladsen nord for Gyllingsminde !
- Helichrysum arenarium** (*Gul Evighedsblomst*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Skrænter langs østkysten (KW) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- Helosciadium inundatum** (*Svømmende Sumpskærm*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1900–1906: Mod øst (JC) – 1912: Bl.a. ved Lynger og på Øvre (KW) – 1966 (AP).
- Heracleum pubescens** (*Kæmpe–Bjørneklo*) – 1986: Endelave By (BL) – 1993: Bl.a. ved Endelave By (SH) – bl.a. på dige ved havnen !
- **sphondylium** (*Alm. Bjørneklo*) – 1993: Ved Endelave By (SH).

Svømmende Sumpskærm (*Helosciadium inundatum*)

J.C.E. Christiansen var i en kortere årrække læge på Endelave. Hans planteliste, der var indsendt til bestyrelsen for den topografiske undersøgelse, vakte Wiinstedt's interesse, så i 1912 tog han selv til øen. I referatet fra turen (*Flora og Fauna 1913*) omtaler han nogle områder på Øvre. Et af dem, en lavning, der om sommeren udtørre, fandt han, som han skriver "en Del af Vestjyllands Hedeplanter, først og fremmest" Liden Siv (*Juncus bulbosus*) og Alm. Sumpstrå (*Eleocharis palustris* ssp. *vulgaris*) med spredte Mangestænglet Sumpstrå (*Eleocharis multicaulis*), og i vandet fandt han Søpryd (*Baldellia ranunculoides*) og Svømmende Sumpskærm.

- Herniaria glabra** (*Brudurt*) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 55 (TBU).
- Hieracium auriglandulum** – Bot. Tids. 45 (TBU) – skoven ved Louisenlund !
- **lactucella** (*Lancetbladet Høgeurt*) – Bot. Tids. 45 (TBU) – på tuer i kær øst for Gøgeurtvej i Lynger !
  - **pilosella** (*Håret Høgeurt*) – 1872 (CT) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - **umbellatum** (*Smalbladet Høgeurt*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- Hierochloe odorata** (*Festgræs*) – 1993: Øvre (SH).
- Hippuris vulgaris** (*Hestehale*) – 1872: Grøfter ved holmene (CT) – 1912: Grøfter nord for Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 56 (TBU) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH).
- Holcus lanatus** (*Fløjlsgræs*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- **mollis** (*Krybende Hestegræs*) – 1872: Øvre (CT) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988: Vejkant fra østsiden af Øvre til asfaltvejen (EW) – 1993: Øvre (SH) – kanten af kommark nord for Snekebjerg !
- Honckenya peploides** (*Strandarve*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. langs kysten (SH) – alm.!
- Hordeum murinum** (*Gold Byg*) – 1986 (BL).
- **vulgare** (*Alm. Byg*) – 1872 (CT) – affaldshenkastning på strandoverdrev sydøst for Gyl-linglund !
- Humulus lupulus** (*Humle*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 62 (TBU) – 1986: Endelave By (BL) – 1988 (EW) – 1993: Ved Endelave By og i Louisenlund (SH) – bl.a. i hegn syd for Bjerregård !
- Hydrocharis morsus-ranae** (*Frøbid*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 43 (TBU).
- Hydrocotyle vulgaris** (*Vandnavle*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i hedekær øst for Louisenlund !
- Hyoscyamus niger** (*Bulmeurt*) – 1872: I byen (CT) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- Hypericum humifusum** (*Dværg-Perikon*) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1900–1906: Mod nord (JC) – 1912: Mod nord (KW).
- **maculatum** (*Kantet Perikon*) – 1988: Bl.a. i vejkant fra østsiden af Øvre til asfaltvejen (EW).
  - **perforatum** (*Prikbladet Perikon*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
  - **tetrapterum** (*Vinget Perikon*) – 1872: Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1993: Ved Louisenlund (SH).
- Hypochoeris glabra** (*Glat Kongepen*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Mod nord (KW) – Bot. Tids. 57. (TBU).
- **radicata** (*Alm. Kongepen*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på strandoverdrev ved østsiden af Øvre !
- Ilex aquifolium** (*Kristtorn*) – 1872: Louisenlund (CT) – 1912: Bl.a. i en lund på mark syd for Louisenlund (KW) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1966 (AP) – 1979 (DB) – 1983: Endelave By (BL) – 1986: Lund i den syd-vestlige del af Endelave By (BL) – bl.a. i lund i Endelave By !
- Impatiens noli-tangere** (*Spring-Balsamin*) – skov på Øvre !
- Inula helenium** (*Læge-Alant*) – 1872: Ved gårdene nær klinten (CT) – 1900–1906 (JC) – 1912: Ved Huse og Gårde i den sydvestlige Del af Byen (KW).
- **salicina** (*Pile-Alant*) – 1872: Vest for klinten ved Kloben (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- Iris pseudacorus** (*Gul Iris*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Bl.a. i Lynger/Louisenlund-området (SH) – bl.a. i grøft øst for Louisenlund !

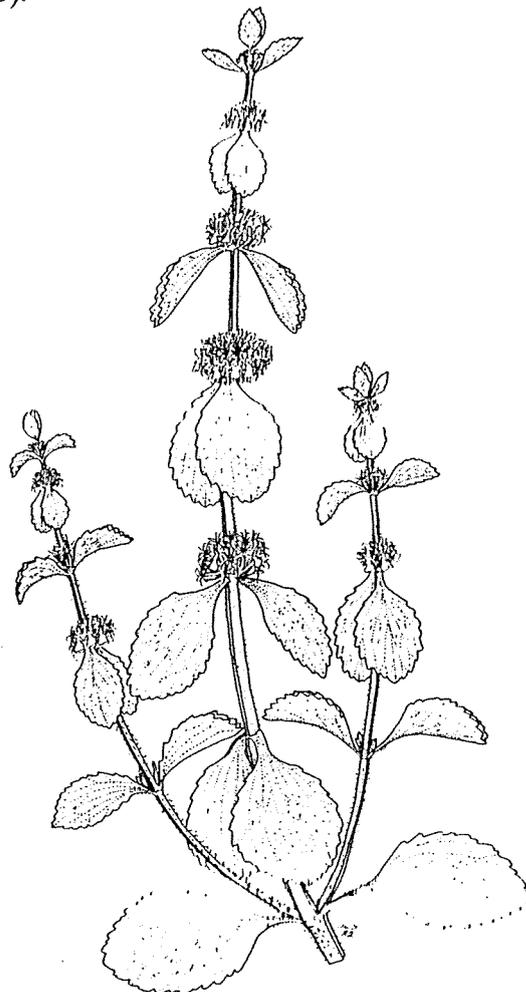
- Jasione montana** (*Blåmunke*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1981 (TV) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på overdrev nær Snekkebjerg !
- Juncus articulatus** (*Glanskapslet Siv*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- **bufonius** (*Tudse-Siv*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i lagune vest for havnen !
  - **bulbosus** (*Liden Siv*) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1872 (CT) – 1912: Øvre (KW) – 1993: Øvre (SH) – fugtige lavninger på Øvre !
  - **compressus** (*Fladstrået Siv*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 44 (TBU) – eng nær Kloben !
  - **conglomeratus** (*Knop-Siv*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - **effusus** (*Lyse-Siv*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm., især i kær og moser på Øvre !
  - **filiformis** (*Tråd-Siv*) – kær øst for Gøgeurtvej i Lynger !
  - **gerardi** (*Harril*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - **squarrosus** (*Børste-Siv*) – 1872 (CT) – 1912: På Øvre og i Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 44 (TBU) – kær nord for Gøgeurtvej i Lynger !
  - **tenuis** (*Tue-Siv*) – Flora og Fauna 1977:89–90 – på sti ved dammen i Endelave By !
- Juniperus communis** (*Ene*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1922 (AF) – Bot. tids. 64 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Øvre (SH) – alm. i Øvre-området !
- Kickxia elatine** (*Spydbladet Torskemund*) – 1900–1906: Den sydvestlige del (JC) – 1912: Marker ved Endelave By (KW) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- Knautia arvensis** (*Blåhat*) – 1872 (CT) – 1912: græsskrænt mellem byen og Kloben (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Laburnum anagyroides** (*Alm. Guldregn*) – strandoverdrev lidt vest for Endelave By !
- Lactuca muralis** (*Skov-Salat*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL).
- **serriola** (*Tornet Salat*) – 1986 (BL) – bl.a. i vejkant i Endelave By !
- Lamiastrum galeobdolon** (*Guldnælde*) – 1912: Levende hegn vest for Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 64 (TBU) – vejkant i den vestlige del af Endelave By !
- Lamium album** (*Døvnælde*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i vejkant vest for kirken !
- **amplexicaule** (*Liden Tvetand*) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – alm. !
  - **hybridum** (*Fliget Tvetand*) – bl.a. i vejkant nordøst for Bremå !
  - **purpureum** (*Rød Tvetand*) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Lappula myosotis** (*Småhaget Pigfrø*) – 1906 (JC) – 1912: I byen (KW) – Bot. Tids. 60 (TBU).
- Lapsana communis** (*Haremad*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. på strandoverdrev vest for havnen !
- Lathraea squamaria** (*Skælrod*) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- Lathyrus montanus** (*Krat-Fladbælg*) – Jessen 1931 (TBU).
- **pratensis** (*Gul Fladbælg*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: Ved Lynger (SH) – bl.a. i vejkant i Endelave By !
- Lemna minor** (*Liden Andemad*) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1988 (EW) – 1992 (BHI) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. i lille vandhul ved Louisenlund !
- Leontodon autumnalis** (*Høst-Borst*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- **hispidus** (*Stivhåret Borst*) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1988: Sydkystens strand (EW).
- Leonurus cardiaca** (*Alm. Hjertespend*) – 1872: Endelave By (CT) – 1912: I byen (KW) – Bot. Tids. 64 (TBU).

- Lepidium ruderae** (*Stinkende Karse*) – 1912: På marker (KW) – Bot. Tids. 54 (TBU).
- Leucanthemum vulgare** (*Hvid Okseøje*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1993: I vejkanter (SH) – bl.a. i hegn ved landingspladsen !
- Levisticum officinale** (*Løvestikke*) – vejkant i Endelave By !
- Leymus arenarius** (*Marehalm*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. flere steder langs kysten (SH) – alm. !
- Ligustrum vulgare** (*Alm. Liguster*) – bl.a. i hegn ved Gyllinglund !
- Limonium humile** (*Lav Hindebæger*) – 1948 (AB) – strandeng ved Flasken !
- **vulgare** (*Tæt blomstret Hindebæger*) – 1993: Flasken (SH).
- Linaria vulgaris** (*Alm. Torskemund*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Linum catharticum** (*Vild Hør*) – 1872 (CT) – 1912: Alm. mod vest (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU).
- **usitatissimum** (*Alm. Hør*) – 1872: Dyrket og forvildet (CT).
- Listera ovata** (*Ægbladet Fliglæbe*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – 1986: Ved Louisenlund Lejrskole (OH) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Louisenlund (SH).
- Lithospermum arvense** (*Ager-Stenfrø*) – 1900–1906 (JC) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 60 (TBU).
- Littorella uniflora** (*Strandbo*) – 1900–1906: Øvre (JC) – 1912: Lavninger på Øvre (KW) – Bot. Tids. 56 (TBU) – 1966 (AP).
- Lolium multiflorum** (*Italiensk Rajgræs*) – bl.a. i markkant ved Louisenlund !
- **perenne** (*Alm. Rajgræs*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- **remotum** (*Hør-Rajgræs*) – 1872 (CT).
- Lonicera periclymenum** (*Alm. Gedeblad*) – 1872 (CT) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1972 (SA) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm., især i Louisenlund (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Lotus corniculatus** (*Alm. Kællingetand*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !
- **tenuis** (*Smalbladet Kællingetand*) – 1988: Bl.a. på engmyretuer i norddelen af Flasken (EW) – strandeng nord for Bremå !
- **uliginosus** ssp. **uliginosus** (*Sump-Kællingetand*) – Jessen 1931 (TBU).
- Lunaria annua** (*Judaspenge*) – 1986: Endelave By (BL) – bl.a. i øde have i Endelave By !
- Lupinus polyphyllus** (*Mangebladet Lupin*) – bl.a. på skrænt i den vestlige del af Endelave By !
- Luzula campestris** (*Mark-Frytle*) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på hede på Øvre !
- **multiflora** ssp. **multiflora** (*Mangeblomstret Frytle*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Øvre (SH) – bl.a. på strandoverdrev øst for Louisenlund !
- Lycium barbarum** (*Bukketorn*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm., bl.a. som hegn langs dele af N-kysten (SH) – bl.a. på strandoverdrev ved havnen !
- Lycopodium inundatum** (*Liden Ulvefod*) – 1900–1906: Øvre (JC) – 1912: Lavninger på Øvre (KW) – Bot. Tids. 49 (TBU) – 1966 (AP).
- Lycopus europaeus** (*Sværtevæld*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i kær nordøst for Bremå !
- Lysimachia nummularia** (*Pengebladet Fredløs*) – Bot. Tids. 43 (TBU).
- **thyrsoflora** (*Dusk-Fredløs*) – 1983: Louisenlund Skov (BL).
- **vulgaris** (*Alm. Fredløs*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i grøft øst for Louisenlund !
- Lythrum salicaria** (*Kattehale*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 56 (TBU) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. i hedekær øst for Louisenlund !
- Majanthemum bifolium** (*Majblomst*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger/Louisenlund-området (SH).

- Malus sylvestris** (*Skov-Æble*) – 1922 (AF) – 1988: Louisenlund (EW) – 1993: Bl.a. ved Louisenlund (SH) – bl.a. i hegn nær Balles Eg !
- **x domestica** (*Sød-Æble*) – 1988 (EW) – bl.a. i hegn nær Bjerregård !
- Malva moschata** (*Moskus-Katost*) – 1900–1906: Gærde ved Byen (JC) – Bot. Tids. 50 (TBU).
- **neglecta** (*Rundbladet Katost*) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1986: Endelave By (BL) – 1993: Bl.a. ved kirkediget (SH) – bl.a. i vejkant i Endelave By !
  - **pusilla** (*Liden Katost*) – 1912: I byen (KW) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1988: Endelave By (EW).
  - **sylvestris** (*Alm. Katost*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1983 (BL) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- Medicago lupulina** (*Humle-Sneglebælg*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – bl.a. i brakmark nær rørskov ca. 1 km nord for Kongsbo !
- **sativa** (*Foder-Lucerne*) – 1912: På marker (KW) – 1986: Endelave By (BL) – bl.a. på klint syd for Gyllinglund !
- Melampyrum pratense** (*Alm. Kohvede*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1993: Louisenlund (SH) – skov ved Louisenlund !
- Melica uniflora** (*Enblomstret Flitteraks*) – 1872: Louisenlund (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – 1993: Lynger/Louisenlund-området (SH) – skov ved Louisenlund !
- Melilotus alba** (*Hvid Stenkløver*) – lossepladsen nord for Gyllingsminde !
- **officinalis** (*Mark-Stenkløver*) – 1900–1906 (JC) – 1912 (KW).
- Melissa officinalis** (*Citronmelisse*) – krat i Endelave By !
- Mentha aquatica** (*Vand-Mynte*) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger/Louisenlund-området (SH) – bl.a. i lavning i hedekær øst for Louisenlund !
- **x arvensis** (*Krans-Mynte*) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1988: Lynger (EW).
  - **arvensis** (*Ager-Mynte*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1983 (BL) – 1988: Lynger (EW).
  - **x spicata** (*Eng-Mynte*) – Bot. Tids. 64 (TBU).
  - **spicata** (*Grøn Mynte*) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1988 (EW) – bl.a. i vejkant i Endelave By !

Kransburre (*Marrubium vulgare*)

I "Lange's Haandbog i den danske Flora" (3. opl. 1864) angives Kransburre, som dengang hed Alm. Marube, at være "hyppigere paa Bornh. end i de andre Provindser". Uanset, hvor hyppig den end har været tidligere, er det en kendsgerning, at den nu er meget sjælden og i forsvinden. I "Status over den danske Flora" (Løjtnant & Worsøe, 1993) anses den for "akut truet". I 1986 fik Bernt Løjtnant i brev fra Jens Thyge Christensen oplysning om et fund af en "formodet Marrubium" med angivelse af dens voksested langs vejen umiddelbart øst for Endelave By. Løjtnant har dér eftersøgt den forgæves, ligesom jeg selv adskillige gange har gået området igennem. Konklusionen kan næppe være anderledes, end at der er tale om en Rød Tandbæger (*Ballota nigra* ssp. *nigra*). Netop blade af Rød Tandbæger kan på et tidligt tidspunkt minde meget om blade af Kransburre.

- Menyanthes trifoliata** (*Bukkeblad*) – 1872: Skal findes ved Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 54 (TBU).
Mercurialis perennis (*Alm. Bingelurt*) – Bot. Tids. 50 (TBU) – skov ved Louisenlund !
Milium effusum (*Miliegræs*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1993: Louisenlund (SH) – skov ved Louisenlund !
Moehringia trinervia (*Skovarve*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – skov ved Louisenlund !
Molinia coerulea (*Blåtop*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !
Myosotis arvensis (*Mark-Forglemmigej*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
 – **discolor** (*Forskelligfarvet Forglemmigej*) – Bot. Tids. 60 (TBU) – 1988: Øvre (SH) – 1993: Øvre (SH) – dige ca. 1 km nord for Snekkebjerg !
 – **laxa ssp. caespitosa** (*Sump-Forglemmigej*) – Bot. Tids. 60 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) –
 – **palustris** (*Eng-Forglemmigej*) – 1872: Meget sparsom (CT) – bl.a. i lille kær i Endelave By !
 – **ramosissima** (*Bakke-Forglemmigej*) – Bot. Tids. 60 (TBU) – 1983 (BL) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på tuer i kær ved Gøgeurtvej i Lynger !
 – **stricta** (*Rank Forglemmigej*) – Bot. Tids. 60 (TBU) – 1988: Øvre (EW) – 1993: Øvre (SH).
 – **sylvatica** (*Skov-Forglemmigej*) – 1988: Øvre – vestsiden inkl. vejen i plantagen (EW).
Myosurus minimus (*Musehale*) – Bot. Tids. 53 (TBU) – bl.a. i brakmark ved Gyllinglund !
Myriophyllum spicatum (*Aks-Tusindblad*) – 1900–1906 (JC) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 56 (TBU).
Nardus stricta (*Kattesæg*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i hedekær øst for Louisenlund !
Neottia nidus-avis (*Rederod*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU).
Nepeta cataria (*Katteurt*) – 1872: Endelave By mod øst (CT) – 1912: I byen (KW) – Bot. Tids. 64 (TBU).
Nicandra physalodes (*Kantbæger*) – vejkant i Endelave By !
Odontites verna ssp. pumila (*Sommer-Rødtop*) – 1872: S.f. Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 59 (TBU).

Tyndakset Gøgeurt (*Orchis mascula*)

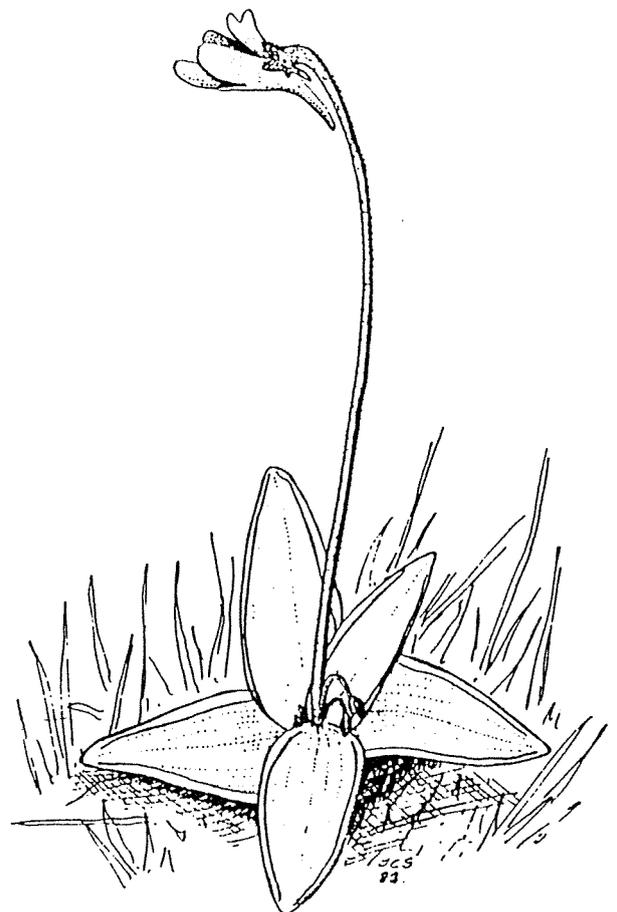
er angivet fra Endelave i TBU-rapporten om Orkidéernes udbredelse i Danmark. Hvem der har fundet den og meddelt det til Botanisk Museum, er uvist. Siden er den fundet af David Boertmann, der besøgte øen i 1979, og han fandt den i skoven ved Louisenlund. I 1986 blev den genfundet dér af Ole Hemmingsen. Under sine mange ophold på Endelave har Søren Højager fulgt den gennem nogle år. I 1992 optaltes bestandene til ialt 631 eksemplarer. Udover bestanden i selve skoven ved Louisenlund findes den også i den meget lille plantning ved vandhullet ca. 200 meter sydvest for Louisenlund, her dog kun i et ringe antal.

- Odontites verna** ssp. *verna* (*Tidlig Rødtop*) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1993: Nær klinten (SH).
- Oenanthe aquatica** (*Billebo-Klaseskærm*) – 1983: Louisenlund Skov (BL).
- **fistulosa** (*Vand-Klaseskærm*) – 1872: Ved Louisenlund mod vest (CT) – 1912: Lynger (KW)
– Bot. Tids. 47 (TBU) – 1986: Øvre (PG) – bl.a. i kær øst for
Gøgeurtvej i Lynger !
- Oenothera erythrosepala** (*Kæmpe-Natlys*) – 1981 (TV) – bl.a. i hegn vest for kirken !
- Onobrychis viciifolia** (*Esparsette*) – ukrudt i have øst for Bremå !
- Ononis repens** (*Mark-Krageklo*) – 1872 (CT) – 1931 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW)
– 1993: Alm. (SH) – bl.a. på strandoverdrev nær Lynger Hage !
- var. **albiflorum** (*Mark-Krageklo*) – 1872: Flere steder mod sydøst (CT).
- Onopordon acanthium** (*Æselfoder*) – 1981 (TV) – bl.a. på losseplads nord for Gyllingsminde !
- Ophioglossum vulgatum** (*Slangetunge*) – Bot. Tids. 49 (TBU) – 1912: "Holmene" nord for byen (KW)
1966 (AP) – 1986: Kloben (PG) – 1988: Flere steder i lavninger på
Øvre (SH) – 1988 (EW).
- Orchis mascula** (*Tyndakset Gøgeurt*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1979: Louisenlund (DB) – 1986 (OH)
– 1988: Lynger (EW) – 1993: Louisenlund (SH) – skov ved Loui-
senlund !
- **morio** (*Salep-Gøgeurt*) – 1900–1906: Hyppig (JC) – 1912: Lynger (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU)
– 1992: 1 stk. 15 cm høj med 5 blomster (BHJ) – 1993: Lynger
(SH).
- Ornithogalum nutans** (*Nikkende Fuglemælk*) – ved hegn i kanten af sportspladsen i Endelave By !
- **umbellatum** (*Kost-Fuglemælk*) – 1993: Flere steder langs veje samt ved byen (SH) –
bl.a. i skovkant ved Louisenlund !
- Ornithopus perpusillus** (*Liden Fugleklo*) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Lynger (SH).
- **sativus** (*Serradel*) – kornmark nær Snekkegård !
- Oxalis acetosella** (*Skovsyre*) – 1872: Louisenlund (CT) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – 1993: Loui-
senlund (SH) – skov ved Louisenlund !
- Oxycoccus palustris** (*Tranebær*) – 1988: Øvre (EW) – 1993: Øvre (SH).
- Papaver argemone** (*Kølle-Valmue*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1993: Alm. (SH) – hegn nær kirken !

Vibefedt (*Pinguicula vulgaris*)

Vibefedt er, så vidt det vides, på Endelave kun set to gange. Den første, der fandt den, var Wiinstedt i 1912. Senere blev den fundet under "Natur og Ungdom"s sommerlejr i 1972. Selv om der sammenlagt af senere botanikere er tilbragt over 150 ekskursionsdage på øen, er den ikke blevet genfundet. Det undrer nu ikke særligt meget, da den på grund af den på landsplan omfattende og ødelæggende dræning, især af vore enge, i de mellemliggende år er en af de mange arter, der har haft størst tilbagegang. Andre arter, der har lidt samme skæbne er Engblomme (*Trollius europaeus*), Leverurt (*Parnassia palustris*) og nogle Star-arter, bl.a. Loppe-Star (*Carex pulicaris*), Tvebo Star (*C. dioica*) og Krog-næb-Star (*C. lepidocarpa*).

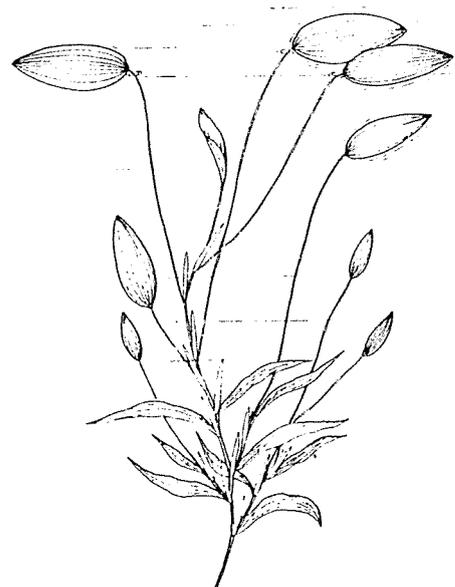

- Papaver dubium** (*Gærde-Valmue*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 56 (TBU) – 1986 (BL) – 1988: Langs veje (EW) – vejkant i Endelave By !
- –   **x somniferum** – 1988 (EW).
  - **rheas** (*Korn-Valmue*) – bl.a. i vejkant i Endelave By !
  - **somniferum** (*Opium-Valmue*) – hegn i Endelave By !
- Parapholis strigosa** (*Spidshale*) – 1872: Holmene (CT) – 1912: "Holmene" nord for Endelave By (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1966 (AP) – 1972 (AH) – 1993: Flasken (SH).
- Paris quadrifolia** (*Firblad*) – 1872: Louisenlund (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 43 (TBU).
- Parthenocissus tricuspidata** (*Rådhusvin*) – krat i Endelave By !
- Pastinaca sativa** (*Pastinak*) – 1872: I byen (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU).
- Pedicularis sylvatica** (*Mose-Troldurt*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Bl.a. i lavninger på Øvre (KW) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH).
- Peplis portula** (*Vandportulak*) – Bot. Tids. 56 (TBU) – 1954 (AH).
- Petasites hybridus** (*Rød Hestehov*) – krat i Endelave By nær gæstgiveriet !
- Peucedanum palustre** (*Kær-Svovlrod*) – 1912: Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU).
- Phalaris arundinacea** (*Rørgræs*) – 1872: Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Lynger/Louisenlund-området (SH) – vandhul ved Louisenlund !
- Phleum pratense** (*Eng-Rottehale*) – 1872 (CT) – 1993: Ved Lynger (SH) – alm. !
- Phragmites australis** (*Tagrør*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Physalis alkekengi** (*Jødekirsebær*) – vejkant ved Kongsvang !
- Picea abies** (*Rødgran*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- **glauca** (*Hvidgran*) – bl.a. på hede i den sydlige del af Øvre !
  - **sitchensis** (*Sitka-Gran*) – 1988: Bl.a. ved Louisenlund (EW) – bl.a. i lund nær Snekkebjerg !
- Pimpinella saxifraga** (*Alm. Pimpinelle*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !
- Pinguicula vulgaris** (*Vibefedt*) – 1872: Øvre (CT) – 1912: Lavninger på Øvre – Bot. Tids. 56 (TBU) (KW) – 1972: Lynger (SA).
- Pinus mugo** (*Alm. Bjerg-Fyr*) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. i Øvre-området !
- **nigra** var. **austriaca** (*Østrigsk Fyr*) – 1993: Øvre (SH) – krat ved østsiden af Øvre !
  - **sylvestris** (*Skov-Fyr*) – 1988 (EW) – 1993: Øvre – bl.a. i skov ved østsiden af Øvre !
- Plantago coronopus** (*Fliget Vejbred*) – 1872 (CT) – 1912: Sydstranden (KW) – Bot. Tids. 56 (TBU) – 1966 (AP) – 1983 (BL) – 1988: Strandenge mod vest (SH) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. langs stranden ved Lynger (SH) – bl.a. på strandoverdrev ved Kloben !
- **lanceolata** (*Lancet-Vejbred*) – 1872 (CT) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - **major** ssp. **intermedia** (*Liden Vejbred*) – bl.a. i kær ved Brombærvej !
  - –   ssp. **major** (*Glat Vejbred*) – 1872 (CT) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - **maritima** (*Strand-Vejbred*) – Bot. Tids. 56 (TBU) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. langs kysten (SH) – alm. !
  - **media** (*Dunet Vejbred*) – 1872: I en have (CT) – Bot. Tids. 56 (TBU).
- Platanthera bifolia** ssp. **bifolia** (*Bakke-Gøgelilje*) – 1972 (SA) – 1987 (OH).
- **chlorantha** (*Skov-Gøgelilje*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1979: Louisenlund (DB) – 1992: Lysning ved Lynger Hage (BHJ) – 1993: Lynger/Louisenlund-området (SH) – skov ved Louisenlund !
- Poa annua** (*Enårig Rapgræs*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !

- Poa nemoralis** (*Lund-Rapgræs*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- **pratensis** ssp. **angustifolia** (*Smalbladet Rapgræs*) – overdrev ved Louisenlund !
  - – ssp. **pratensis** (*Eng-Rapgræs*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - – ssp. **uberrima** (*Bredbladet Rapgræs*) – Bot. Tids. 68 (TBU).
  - **subcoerulea** (*Blågrøn Rapgræs*) – 1988 (EW) – 1993: Øvre (SH) – bl.a. på strandoverdrev nær kirken i Endelave By !
  - **trivialis** (*Alm. Rapgræs*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – alm. !
- Polygala vulgaris** (*Alm. Mælkeurt*) – 1900–1906: Temmelig alm. (JC) – Bot. Tids. 53 (TBU).
- Polygonatum multiflorum** (*Salomons Segl*) – 1872 (CT) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Polygonum amphibium** (*Vand-Pileurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i våd lavning på strandoverdrev nord for landingspladsen !
- **aviculare** ssp. **aviculare** (*Alm. Vej-Pileurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - – ssp. **calcatum** (= ssp. *litorale* auct.) – bl.a. på strand ca. 2 km sydøst for Øverste Ende !
  - **convolvulus** (*Snerle-Pileurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1986 (BL) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - **cuspidatum** (*Japan-Pileurt*) – 1986: Endelave By (BL) – bl.a. i vejkant ved havnen !
  - **hydropiper** (*Bidende Pileurt*) – 1872: Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU).
  - **lapathifolium** ssp. **lapathifolium** (*Knudet Pileurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – bl.a. i vejkant ved Gyllinglund !
  - – ssp. **pallidum** (*Bleg Pileurt*) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1986 (BL) – bl.a. på grøftkant øst for Louisenlund !
  - **persicaria** (*Fersken-Pileurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- Polypodium vulgare** (*Alm. Engelsød*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 49 (TBU) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. på hede på Øvre !
- Populus alba** (*Sølv-Poppel*) – 1988 (EW) – skov på Øvre !
- **x canadensis** cv. **serotina** (*Landevejs-Poppel*) – 1993: Langs veje (SH) – bl.a. i hegn nær kirken !

Græsbladet Vandaks (*Potamogeton gramineus*).

Ialt er der fundet 4 Vandaks-arter på Endelave. Kun én af disse er fundet af botanikere, der har besøgt øen inden for de sidste ca. 10 år. Det drejer sig om Svømmende Vandaks (*P. natans*). De 3 øvrige arter, Kruset Vandaks (*P. crispus*), Svømmende Vandaks (*P. natans*) og Børsteblandet Vandaks (*P. pectinatus*), er ikke genfundet. Hvis Endelave tidligere forholds- mæssigt har haft lige så mange vandhuller som f.eks. Alrø (Wessberg 1985), ville tallet nok have været omkring 100. Nu er der, bortset fra vandfyldte lavninger i Øvre-området og ved Lynger, under 10.

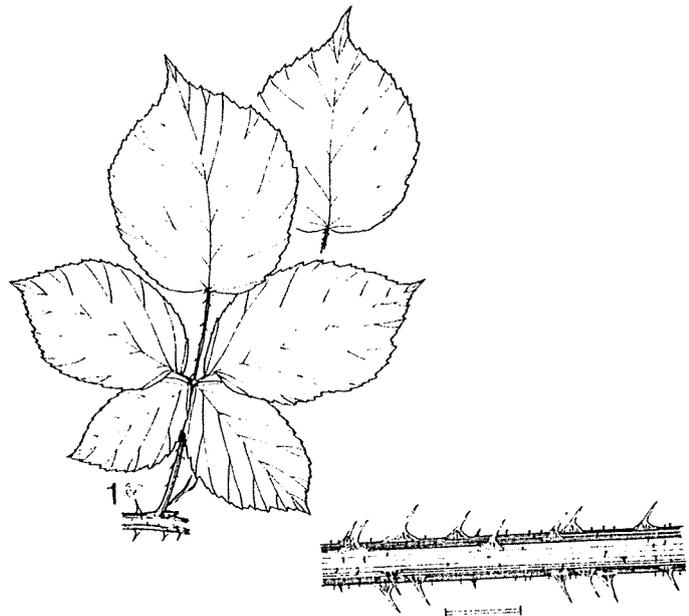
- Populus x candicans** (*Ontarisk Poppel*) – 1872 (CT) – hegn ved Klintegård !
- **x canescens** (*Gråpoppel*) – hegn ved Kloben !
  - **nigra cv. italica** (*Pyramide-Poppel*) – 1872 (CT) – 1988: Vestøen (EW).
  - **tremula** (*Bævreesp*) – 1872 (CT) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 64 (TBU) bl.a. i hegn nordøst for Bremå !
- Potamogeton crispus** (*Kruset Vandaks*) – Bot. Tids. 70 (TBU).
- **gramineus** (*Græsbladet Vandaks*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Grøfter nord for Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 70 (TBU).
  - **natans** (*Svømmende Vandaks*) – 1872. Ved Louisenlund (CT) – 1939 (PHJ) – Bot. Tids. 70 (TBU) – 1992 (BHJ) – lille vandhul ved Louisenlund !
  - **pectinatus** (*Børstebadet Vandaks*) – 1872: Vandhul i Endelave By (CT) – 1912: Vandhul i Endelave By (KW) – Bot. Tids. 70 (TBU).
- Potentilla anserina** (*Gåse-Potentil*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- **argentea ssp. argentea** (*Alm. Sølv-Potentil*) – 1872 (CT) – bl.a. på hede på Øvre !
  - **ssp. demissa** (*Glat Sølv-Potentil*) – bl.a. på overdrev ca. 1 km nordøst for Bremå !
  - **erecta** (*Tormentil*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
  - **reptans** (*Krybende Potentil*) – 1872: Mod V. (CT) – Bot. Tids. 61 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – bl.a. på strandoverdrev øst for Louisenlund !
- Primula veris** (*Hulkravet Kodriver*) – 1900–1906: Bremaa (JC) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1986 (Læ).
- Prunella vulgaris** (*Alm. Brunelle*) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. ved vandhul nær Louisenlund !
- Prunus avium** (*Fugle-Kirsebær*) – bl.a. i vejkant ved campingpladsen i Endelave By !
- **cerasifera** (*Mirabel*) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. i hegn ved landingspladsen !
  - **domestica ssp. domestica** (*Blomme*) – hegn ved skolen i Endelave By !
  - **ssp. insititia** (*Kræge*) – 1986: Endelave By (BL) – bl.a. i hegn ved landingspladsen !
  - **padus** (*Alm. Hæg*) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – 1986: Endelave By (BL) – 1986: Louisenlund (PG).
  - **spinosa** (*Slåen*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i hegn øst for Louisenlund !
- Pseudotsuga menziesii** (*Douglasgran*) – 1988: Ved Louisenlund (EW).
- Pteridium aquilinum** (*Ørnebregne*) – 1872 (CT) – 1912: I et lille tjørnektrat syd for Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 49 (TBU) .
- Puccinellia distans** (*Udspærret Annelgræs*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU) – bl.a. i strandeng nord for Bremå !
- **maritima** (*Strand-Annelgræs*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - **suecica** (*Slap Annelgræs*) – 1872: Syd for Louisenlund (CT) – 1965 (TWB) – Bot. Tids. 68 (TBU).
- Pyrola minor** (*Liden Vintergrøn*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Lynger (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU).
- Pyrus communis** (*Pære*) – bl.a. i krat i søndre del af Øvre-området !
- Quercus petraea** (*Vinter-Eg*) – bl.a. i hegn nær Søndergård !
- **robur** (*Stilk-Eg*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – bl.a. i skov øst for Louisenlund !
  - **rubra** (*Rød-Eg*) – 1983 (BL).
- Radiola linoides** (*Tusindfrø*) – 1872: Øvre og syd for Louisenlund (CT) – 1912: Bl.a. i lavninger på Øvre (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1966 (AP) – 1988: Lynger (SH) – 1988: Overdrevet mellem Louisenlund Skov og stranden "Lynger" (EW).
- Ranunculus acris** (*Bidende Ranunkel*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i grøft øst for Louisenlund !

- Ranunculus auricomus** (*Nyrebladet Ranunkel*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – skov ved Louisenlund !
- **bulbosus** (*Knold-Ranunkel*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1983 (BL) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på lav skrænt sydøst for Terneøen !
- **flammula** (*Kær-Ranunkel*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- **repens** (*Lav Ranunkel*) – 1872 (CT) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på grøftekant øst for Louisenlund !
- **sardous** (*Stivhåret Ranunkel*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Mod SV (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU) – bl.a. på overdrev sydøst for Balles Eg !
- **sceleratus** (*Tigger-Ranunkel*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i kær nær Balles Eg !
- Raphanus raphanistrum** (*Kiddike*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 54 (TBU) – bl.a. i markkant ved Louisenlund !
- Reseda luteola** (*Farve-Reseda*) – 1986: Endelave By (BL).
- Rhamnus cathartica** (*Korsved*) – 1872: Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1988: Ved Louisenlund (EW) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Rheum rhabarberum** (*Rabarber*) – bl.a. på losseplads nord for Gyllingsminde !
- Rhinanthus minor** ssp. *minor* (*Bredbladet Skjaller*) – 1900–1906: Hist og her (JC) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1988: Overdrevet mellem Louisenlund Skov og stranden "Lynger" (EW).
- **serotinus** ssp. *serotinus* (*Høst-Skjaller*) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- – ssp. *vernalis* (*Tidlig Skjaller*) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- Rhynchospora fusca** (*Brun Næbfrø*) – 1900–1906: Øvre (JC) – 1912: Lavninger på Øvre (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1966 (AP) – 1968: Lavninger på Øvre (SO).
- Ribes nigrum** (*Solbær*) – 1872 (CT) – 1988: Lynger (EW).
- **rubrum** ssp. *rubrum* (*Vild Ribs*) – 1872 (CT).
- – ssp. *sylvestre* (*Have-Ribs*) – 1986: Lund i den sydvestlige del af Endelave By (BL) – bl.a. i hegn syd for Bjerregård !
- **uva-crispa** (*Stikkelsbær*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1986 (BL) – hegn i Endelave By !
- Robinia pseudacacia** (*Robinie*) – park ved Louisenlund !
- Roegneria canina** (*Hunde-Kvik*) – 1988: Bl.a. på østsiden af Øvre (EW) – skov ved Louisenlund !
- Rorippa palustris** (*Kær-Guldkarse*) – 1900–1906: Ved vandhul i Byen, sparsom (JC) – Bot. Tids. 54 (TBU).
- Rosa canina** ssp. *canina* (*Glat Hunde-Rose*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: På V-øen og ved Louisenlund – alm. !
- – ssp. *dumetorum* (*Håret Hunde-Rose*) – hegn ved Brombærvej !
- **dumalis** ssp. *coriifolia* (*Håret Blågrøn Rose*) – hegn ved flyvepladsen !
- – ssp. *dumalis* (*Blågrøn Rose*) – hegn ved flyvepladsen !
- **pimpinellifolia** (*Klit-Rose*) – 1988: Øvre (EW) – 1993: Øvre (SH).
- **rugosa** (*Rynket Rose*) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Rubus**, sect. **Rubus** (*Brombær*):
- Rubus armeniacus** – bl.a. i hegn syd for skolen i Endelave By !
- **egregius** – Bot. Tids. 75 (TBU) – bl.a. i fyrreskov ved Lynger Hage !
- **gelertii** bl.a. i eng nord for Lynger !
- **insularis** – 1872: Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 75 (TBU) – 1981: Øvre (FTL) – 1988 (EW) – bl.a. i hegn ved Louisenlund !
- **plicatus** – Bot. Tids. 75 (TBU) – bl.a. i hegn ved sommerhusområde ved Lynger !
- **polyanthemus** – lille skov ca. 1½ km stik nord for Kongsbo !
- **pyramidalis** – skov øst for Skovby !
- **radula** – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 75 (TBU) – 1981 (FTL) – 1988 (EW) – bl.a. i Øvre !
- **sciocharis** – Bot. Tids. 75 (TBU) – bl.a. i skovkant ved Gøgeurtvej !

- Rubus** sp. – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH).
 – **vestitus** – hegn i Endelave By !
- Rubus**, sect. *Corylifolii* (*Hasselbrombær*):
- Rubus dissimulans** – 1981 (FTL) – bl.a. i vejkant sydøst for Balles Eg !
 – **fasciculatus** – bl.a. i hegn ved Gyllinglund !
 – **gothicus** – krat i den sydøstligste del af Øvre !
 – **horridus** – hegn ved Balles Eg !
 – **norvegicus** – bl.a. i skovkant ved Louisenlund !
 – **slesvicensis** – bl.a. i vejkant sydøst for Balles Eg !
 – sp. – 1872: Ved gårdene nord for klinten (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 75 (TBU).
 – **wahlbergii** – hegn ca. ½ km nord for Søndergård !
- Rubus caesius** (*Korbær*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 75 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i hegn ved landingspladsen !
 – **idaeus** (*Hindbær*) – 1872 (CT) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 61 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Lynger (SH) – alm. !
- Rumex acetosa** (*Alm. Syre*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – bl.a. i vejkant ved østsiden af Øvre !
 – **acetosella** (*Rødknæ*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
 – **conglomeratus** (*Nøgle-Skræppe*) – 1872: I byen (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU).
 – **crispus** (*Kruset Skræppe*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
 – **hydrolapathum** (*Vand-Skræppe*) – 1992: vandhul ved indgangen til skoven (Louisenlund) (BHJ).
 – **obtusifolius** (*Butbladet Skræppe*) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1986: Endelave By (BL) – 1988 (EW) – bl.a. i mark i Endelave By !
 – **sanguineus** (*Skov-Skræppe*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – 1988: Lynger (EW) – skov ved Louisenlund !
 – **thyrsiflorus** (*Dusk-Syre*) – 1986 (BL) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i vejkant nær Snekkebjerg !
- Rupia cirrhosa** (*Langstilket Havgræs*) – Bot. Tids. 70 (TBU).
 – **maritima** (*Alm. Havgræs*) – Bot. Tids. 70 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Alm. flere steder langs kysten (SH).
- Sagina apetala** (*Kronløs Firling*) – 1872: Lav Mark mellem Byen og Louisenlund og Mark nær klinten (CT) – 1912: V for klinten og Ø for byen (KW) – Bot. Tids. 55 (TBU) – vejkanter i Endelave By !

Rubus dissimulans

hører til sect. *Corylifolii* (*Hasselbrombær*). På Endelave er der fundet ikke mindre end 17 arter af Brombær (sect. *Rubus*) og Hasselbrombær. Der er muligvis endnu flere. Overalt i øens hegn og skove, på gærder og overdrev er der mængder, så selv om der er samlet over 200 belæg, har det været umuligt at nå at undersøge alle disse lokaliteter i den tid, da plantedelene har de karakterer, der bedst sikrer bestemmelsen, nemlig juni og juli måned for sect. *Corylifolii* og juli og august måned for sect. *Rubus*. Tegningen viser et midterblad fra et bladskud samt et 5 cm-stykke fra den midterste del af et bladskud.

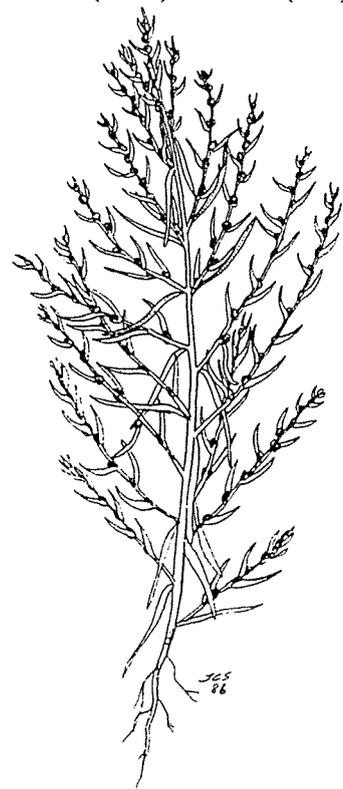
- Sagina ciliata** (*Mark-Firling*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 55 (TBU).
- **maritima** (*Strand-Firling*) – 1872 (CT) – 1912: Strandeng ved Kloben (KW) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – bl.a. på tuer i strandeng nord for Bremå !
  - **nodosa** (*Knude-Firling*) – 1872: Mod nord og syd for Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH).
  - **procumbens** (*Alm. Firling*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- Salicornia europaea** (*Alm. Kveller*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – bl.a. i strandeng ved Kloben !
- **ramosissima** (*Kortakset Salturt*) – Bot. Tids. 63 (TBU) – bl.a. i strandeng ved Bremå !
  - sp. – 1988 (EW).
- Salix alba** (*Hvidpil*) – 1872: Mod vest (CT) – hegn ca. 1 km nordøst for Bremå !
- **aurita** (*Øret Pil*) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Lynger (SH) – bl.a. i kær ved øst-siden af Øvre !
  - – **x cinerea** – 1988: Lynger (EW).
  - **caprea** (*Selje-Pil*) – 1872 (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1922 (AF) – 1988 (EW) – bl.a. på hede på Øvre !
  - **cinerea** (*Gråpil*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – alm., især i Øvre-området !
  - **x cuspidata** (*Glans Pil*) – skovkant i Endelave By !
  - **daphnoides** (*Pommersk Pil*) – lossepladsen nord for Gyllingsminde !
  - **x dasyclados** (*Lådden Pil*) – hegn ved landingspladsen !
  - **repens** (*Krybende Pil*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. i Øvre-området !
  - **x rubens** (*Grøn Pil*) – 1872 (CT).
  - **x smithiana** (*Lancet-Pil*) – 1872 (CT) – hegn ved Louisenlund !
  - **viminalis** (*Bånd-Pil*) – 1872 (CT) – 1988 (EW).
- Salsola kali** ssp. **kali** (*Sodaurt*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på østkysten (SH) – bl.a. på stranden øst for Louisenlund !
- Sambucus nigra** (*Alm. Hyld*) – 1872 (CT) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- **racemosa** (*Drue-Hyld*) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Sanicula europaea** (*Sanikel*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – skov ved Louisenlund !
- Saponaria officinalis** (*Sæbeurt*) – 1872: Louisenlunds have (CT) – Bot. Tids. 55 (TBU).
- Sarothamnus scoparius** (*Gyvel*) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. på hede på Øvre !
- Saxifraga granulata** (*Kornet Stenbræk*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1983 (BL) – 1993: Bl.a. på skrænter mod nordvest (SH) – bl.a. i på strandoverdrev ved kirken !
- Scilla** cf. **hispanica** x **non-scripta** (*Hybrid-Skilla*) – vejkant nær Klintegård !
- **non-scripta** (*Klokke-Skilla*) – ved hegn i kanten af sportspladsen i Endelave By !
- Scirpus lacustris** (*Sø-Kogleaks*) – 1993: Lynger (SH) – kær nord for Gøgeurtvej i Lynger !
- **maritimus** (*Strand-Kogleaks*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – alm. !
  - **setaceus** (*Børste-Kogleaks*) – 1872 (CT) – 1912: Lynger (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH).
  - **sylvaticus** (*Skov-Kogleaks*) – 1993: Ved Lynger (SH).
  - **tabernaemontani** (*Blågrøn Kogleaks*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – bl.a. i lille vandhul ved Louisenlund !
- Scleranthus annuus** ssp. **annuus** (*Enårig Knavel*) – 1872 (CT).
- – ssp. **polycarpus** (*Bakke-Knavel*) – bl.a. i brakmark ca. 1½ km nordøst for Bremå !

- Scrophularia nodosa** (*Knoldet Brunrod*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – 1988 (EW) – 1993: Louisenlund (SH) – bl.a. i skovkant ved Louisenlund !
- Scutellaria galericulata** (*Alm. Skjolddrager*) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i rørsump nord for sommerhuskvarteret i Lynger !
- Secale cereale** (*Alm. Rug*) – 1872 (CT) – bl.a. i vejkant i Endelave By !
- Sedum acre** (*Bidende Stenurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- **album** (*Hvid Stenurt*) – 1986: Endelave By (BL) – vejkant i Endelave By !
  - **spurium** (*Rød Stenurt*) – vejkant i Endelave By !
  - **telephium** ssp. **maximum** (*Alm. Sct. Hansurt*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU).
- Sempervivum tectorum** (*Husløg*) – 1922 (AF).
- Senecio aquaticus** (*Vand-Brandbæger*) – 1872: Louisenlund, hyppig (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- **jacobaea** (*Eng-Brandbæger*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU).
  - **sylvaticus** (*Skov-Brandbæger*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. på strandvolde ved østsiden af Øvre !
  - **vernalis** (*Vår-Brandbæger*) – 1983 (BL) – 1988: Øvre (EW) – bl.a. på strandoverdrev ved havnen !
  - **viscosus** (*Klæbrig Brandbæger*) – 1981 (TV) – 1988: Øvre (EW) – 1993: Øvre (SH) – bl.a. på stranden øst for Louisenlund !
  - **vulgaris** (*Alm. Brandbæger*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Setaria viridis** (*Grøn Skærmaks*) – 1966 (AH) – Bot. Tids. 68 (TBU).
- Sherardia arvensis** (*Blåstjerne*) – Bot. Tids. 53 (TBU) – bl.a. i mark ved Louisenlund !
- Sieglingia decumbens** (*Tandbælg*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i hedekær øst for Louisenlund !
- Silene alba** (*Aften-Pragstjerne*) – Bot. Tids. 55 (TBU) – bl.a. på overdrev vest for kirken i Endelave By !
- **dichotoma** (*Gaffel-Limurt*) – 1912: På marker (KW).
  - **dioica** (*Dag-Pragstjerne*) – i krat på Øvre !
  - **noctiflora** (*Nat-Limurt*) – 1912: I Endelave By (KW) – Bot. Tids. 55 (TBU).
  - **vulgaris** ssp. **vulgaris** (*Blæresmælde*) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – strand ved Kloben !
- Sinapis arvensis** (*Ager-Sennep*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – bl.a. på klint ved Klintegård !
- Sisymbrium officinale** (*Rank Vejsennep*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i markkant ved landingspladsen !
- Solanum dulcamara** (*Bittersød Natskygge*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1988 (EW) – 1992 (BHJ) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – bl.a. ved grøft øst for Louisenlund !
- **nigrum** ssp. **nigrum** (*Sort Natskygge*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på strandvold øst for Louisenlund !
  - **tuberosum** (*Kartoffel*) – 1872 (CT) – bl.a. i hegn nordvest for landingspladsen (affaldshenkastning) !
- Solidago canadensis** (*Canadisk Gyldenris*) – øde have i Endelave By !
- **virgaurea** (*Alm. Gyldenris*) – 1912: Mod vest (KW) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- Sonchus arvensis** (*Ager-Svinemælk*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- **asper** (*Ru Svinemælk*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Kloben (SH) – bl.a. på strandoverdrev nord for landingspladsen !
  - **oleraceus** (*Alm. Svinemælk*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !

- Sonchus palustris** (*Kær-Svinemælk*) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i rørsump ved havnen !
- Sorbus aucuparia** (*Alm. Røn*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i Øvre-området !
- **intermedia** (*Selje-Røn*) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i hegn øst for Louisenlund !
- Sparganium angustifolium** (*Smalbladet Pindsvineknop*) – 1912: Øvre (KW) – Bot. Tids. 50 (TBU).
- **emersum** (*Enkelt Pindsvineknop*) – 1872: Øvre (CT) – Bot. Tids. 50 (TBU).
- **erectum** ssp. **erectum** (*Grenet Pindsvineknop*) – 1900–1906: Hist og her (JC) – 1912: Øvre (KW) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1966 (AP).
- Spergula arvensis** (*Alm. Spergel*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- Spergularia marina** (*Kødet Hindeknæ*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1993: På flere af strandengene (SH) – bl.a. i strandeng ved Kloben !
- **media** (*Vingefrøet Hindeknæ*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på strandengene ved Flasken (SH) – bl.a. i strandeng ved Kloben !
- **rubra** (*Mark-Hindeknæ*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Lynger (SH) – bl.a. på strandoverdrev ved Louisenlund !
- Stachys arvensis** (*Ager-Galtetand*) – 1900–1906: Den sydvestlige del (JC) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1988 (EW) – bl.a. i markkant ved landingspladsen !
- **palustris** (*Kær-Galtetand*) – 1872: I byen (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – i grøft ved Brombærvej !
- **sylvatica** (*Skov-Galtetand*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i skov ved Lynger !
- Stellaria alsine** (*Sump-Fladstjerne*) – Bot. Tids. 55 (TBU).
- **graminea** (*Græsbladet Fladstjerne*) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på overdrev nær Snekkebjerg !
- **holostea** (*Stor Fladstjerne*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- **media** (*Alm. Fuglegræs*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- **nemorum** ssp. **glochidisperma** (*Lund-Fladstjerne*) – 1988 (EW).
- **pallida** (*Bleg Fuglegræs*) – 1988 (EW) – 1993: Øvre (SH) – bl.a. på strandoverdrev nord for Gyllingsminde !
- Suaeda maritima** (*Strandgåsefod*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- Succisa pratensis** (*Djævelsbid*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i hedekær øst for Louisenlund !

Strandgåsefod (*Suaeda maritima*)

er overalt i strandengene almindelig. I strandengen under Ø i ØVRE på kortet side 3 vokser den sammen med Alm. og Kortakset Salturt (*Salicornia europaea* og *S. ramosissima*), Strand-Vejbred (*Plantago maritima*), Strand-Trehage (*Triglochin maritimum*) og Vingefrøet Hindeknæ (*Spergularia media*). I langt de fleste tilfælde vokser den i de mest våde områder, bl.a. i loerne, grøfterne og saltpanderne.

- Symphoricarpos rivularis** (*Alm. Snebær*) – 1872 (CT) – 1988: Lynger (EW) – 1993: Louisenlund (SH)
– bl.a. på dige i Endelave By !
- Symphytum asperum** (*Ru Kulsukker*) – 1986: affaldsplads ved kirken (BL).
- Syringa vulgaris** (*Syren*) – 1872 (CT) – bl.a. i hegn nordøst for Bremå !
- Tanacetum parthenium** (*Matrem*) – 1900–1906 (JC).
- **vulgare** (*Rejnfan*) – 1872: Ved klinten (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – bl.a. i vejkant nord for Darlingsminde !
- Taraxacum** (*Mælkebøtte*) – 1872 (CT) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH).
- Taraxacum**, sect. **Erythrosperma** (*Rødfrugtet Sand-Mælkebøtte*): 1988 (EW)
- Taraxacum brachyglossum** – bl.a. på overdrev nordøst for Bremå !
- **fulvum** – bl.a. på strandoverdrev nær Bremå !
- **lacistophyllum** – bl.a. i vejkant nær kirken !
- **laetum** – strandoverdrev ca. ½ km syd for Øverste Ende !
- **parnassicum** – bl.a. på overdrev nord for Gyllingsminde !
- **proximum** – bl.a. på overdrev nord for Gyllingsminde !
- Taraxacum**, sect. **Obliqua** (*Gråfrugtet Sand-Mælkebøtte*):
- Taraxacum platyglossum** – bl.a. på strandoverdrev ved sommerhuskvarter i Lynger !
- Taraxacum**, sect. **Celtica** (*Eng-Mælkebøtte*):
- Taraxacum bracteatum** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobten !
- **duplidentifrons** – bl.a. i eng nord for Lynger !
- **gelertii** – vejkant mellem Endelave By og Knobten !
- Taraxacum**, sect. **Palustria** (*Smalbladet Mælkebøtte*):
- Taraxacum balticum** – strandeng ved Søndermølle !
- Taraxacum**, sect. **Hamata** (*Krogfliget Mælkebøtte*):
- Taraxacum boekmanii** – bl.a. i eng/på overdrev nord for Lynger !
- **fusciflorum** – bl.a. i vejkant i Endelave By !
- **hamatiforme** – bl.a. i vejkant/mark ved Lynger !
- **hamatum** – bl.a. i eng ved Søndermølle !
- Taraxacum**, sect. **Naevosa** (*Plettet Mælkebøtte*):
- Taraxacum euryphyllum** – kær nord for Bremå !
- **maculigerum** – bl.a. i eng ved Søndermølle !
- Taraxacum**, sect. **Ruderalia** (*Fandens Mælkebøtte*): 1988 (EW)
- Taraxacum acroglossum** – vejkant/mark mellem Endelave By og landingspladsen !
- **acutangulum** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobten !
- **adiantifrons** – bl.a. i vejkant i Endelave By !
- **adjunctum** – bl.a. i eng/på overdrev nord for Lynger !
- **aequilobum** – bl.a. på sportspladsen i Endelave By !
- **aequisectum** – sportspladsen i Endelave By !
- **alatum** – bl.a. i mark/på overdrev ved kirken !
- **ancistrolobum** – vejkant i Endelave By mellem kirken og havnen !
- **angustisquameum** – bl.a. i mark/på overdrev ved Knobten !
- **atricapillum** – strandeng/mark ved Knobten !
- **caloschistum** – bl.a. i mark nordøst for Bremå !
- **canens** – eng/overdrev nord for Lynger !
- **christiansenii** – bl.a. i strandeng/mark ved Knobten !
- **comtulum** – eng ved Søndermølle !
- **contractum** – vejkant/mark mellem Endelave By og landingspladsen !
- **cordatum** – bl.a. i vejkant/mark ved Lynger !
- **corynodes** – bl.a. i mark/vejkant ved Kongevej/Øvrevej !
- **croceiflorum** – bl.a. i mark/på overdrev ved kirken !
- **dahlstedtii** – bl.a. i brakmark/vejkant ved Kongsvang !
- **densilobum** – bl.a. i mark/på overdrev ved kirken !
- **dilaceratum** – bl.a. i mark/på overdrev ved kirken !

Taraxacum dilatatum – mark nordøst for Bremå !

- **distinctilobum** – bl.a. i mark/på overdrev ved kirken !
- **ekmanii** – bl.a. i vejkant/mark ved Lynger !
- **exacutum** – bl.a. i mark/vejkant ved Kongevej/Øvrevej !
- **fasciatum** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobben !
- **haematicum** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobben !

Taraxacum pulverulentum

hører til sektion Ruderalia (*Fandens Mælkebøtte*). Ialt er der fundet 109 arter på Endelave, blandt ø-floraerne kun overgået af Helnæs (Wessberg 1993), hvor der blev fundet 115 arter. Under mit maj-besøg i 1986 "var der langt mellem Mælkebøtterne". Indtil for ganske få år siden var den store bestand af kaniner årsag til, at det var svært at samle Mælkebøtter, som står højt på kaninernes menukort. Nu er kaninernes antal blevet kraftigt decimeret. Det kunne i 1993 hurtigt konstateres. Da var der ingen mangel på denne smukke forårsplante. *Taraxacum pulverulentum* er sammen med 25 andre, danske arter af Hans Øllgaard beskrevet i "Botaniska Notiser" 131:497-521. Blandt Endelaves Mælkebøttearter er der en, der er virkelig sjælden. Det drejer sig om *T. virelleum*, som tidligere ellers kun var kendt fra én lokalitet i Danmark, i den vestlige del af Odense, hvor den i 1991 blev fundet af Hans Øllgaard. Uden for Danmark er den kun kendt fra Borås i Vestergötland samt fra Småland, begge i Sverige.

- Taraxacum inarmatum** – bl.a. i nyplantning i vejrabat ved Kongevej/Lyngervej !
- **incisum** – vejkant i Endelave By mellem kirken og havnen !
  - **insignitum** – mark/overdrev ved kirken !
  - **insuetum** – vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **intermedium** – bl.a. i strandeng/mark ved Knobene !
  - **intervenians** – vejkant mellem landingspladsen og Klintegård !
  - **intumescens** – bl.a. i vejkant ved Lillelund !
  - **kjellmanii** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **lacinosifrons** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **lacinosum** – mark/overdrev ved kirken !
  - **latisectum** – bl.a. i vejkant/mark mellem Endelave By og landingspladsen !
  - **leptaleum** – bl.a. på sportspladsen i Endelave By !
  - **leptodon** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **leptoglotte** – eng nær stranden ved Møllevej syd for Endelave By !
  - **leucopodium** – sportspladsen i Endelave By !
  - **litorale** – 1912: Kloben (KW) – strandeng ved Søndermølle !
  - **longisquameum** – vejkant/mark mellem Endelave By og landingspladsen !
  - **lunare** – bl.a. i mark/på overdrev ved kirken !
  - **luteoviride** – bl.a. i vejkant/mark nordvest for Kongsbo !
  - **macrolobum** – vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **mimulum** – eng/mark ved vandhul nær Louisenlund !
  - **necessarium** – bl.a. i vejkant/mark mellem Endelave By og landingspladsen !
  - **obliquilobum** – bl.a. i strandeng/mark ved Knobene !
  - **ostenfeldii** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **palescens** – bl.a. i eng/på overdrev nord for Lynger !
  - **pallidipes** – bl.a. i mark nordøst for Bremå !
  - **pannucium** – bl.a. i brakmark/have ved Kongsvang !
  - **pannulatium** – bl.a. på sportspladsen i Endelave By !
  - **pectinatiforme** – bl.a. i vejkant/mark ved Kongevej/Øvrevej !
  - **phaeochlorum** – bl.a. på sportspladsen i Endelave By !
  - **piceatum** – bl.a. i vejkant i Endelave By !
  - **planum** – bl.a. i vejkant i Endelave By !
  - **polyodon** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **privum** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **pseudoretroflexum** – bl.a. i vejkant/mark ved Lynger !
  - **pulchrifolium** – bl.a. i strandeng nord for Gyllingsminde !
  - **pulverulentum** – mark/overdrev ved kirken !
  - **purpureum** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **recurvum** – mark/vejkant ved Kongevej/Øvrevej !
  - **rhamphodes** – vejkant/mark mellem Endelave By og landingspladsen !
  - **rhodopodium** – bl.a. i strandeng/mark ved Knobene !
  - **rubrisquameum** – bl.a. i eng ved Lynger !
  - **scotiniforme** – bl.a. i vejkant/mark ved Lynger !
  - **sellandii** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **semiglobosum** – strandoverdrev nordøst for Lynger Hege !
  - **sinuatum** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobene !
  - **stereodes** – bl.a. i vejkant/mark mellem Endelave By og landingspladsen !
  - **subcanescens** – hedekær ved Louisenlund !
  - **subcyanolepis** – bl.a. i brakmark/vejkant ved Kongsvang !
  - **subdahlstedtii** – bl.a. i eng nord for Lynger !
  - **subhuelphersianum** – bl.a. i mark nordøst for Bremå !
  - **sublaeticolor** – vejkant i Endelave By mellem kirken og havnen !
  - **subleucopodium** – bl.a. i vejkant i Endelave By !

- Taraxacum subxanthostigma** – bl.a. i mark/vejkant ved Lynger !
- **tenebricans** – vejkant i Endelave By mellem kirken og havnen !
  - **theodorii** – strandoverdrev nordøst for Lynger Hage !
  - **trigonum** – bl.a. i mark/på overdrev ved kirken !
  - **tumentilobum** – bl.a. i vejkant mellem Østerby og Østre Øvrevej !
  - **unguifrons** – bl.a. i mark nordøst for Bremå !
  - **valens** – bl.a. i vejkant mellem Endelave By og Knobens !
  - **vanum** – bl.a. i skov ved Louisenlund !
  - **vastisectum** – bl.a. i mark/vejkant ved Kongevej/Øvrevej !
  - **virellum** – vejkant ved Klintegård !
  - **wiinstedtii** – vejkant i Endelave By mellem kirken og havnen !
  - **xanthostigma** – bl.a. på sportspladsen i Endelave By !
- Teesdalia nudicaulis** (*Flipkrave*) – 1900–1906: Mod nord (JC) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Øvre (SH) – bl.a. på overdrev ca. 1 km nordøst for Bremå !
- Telekia speciosa** (*Tusindstråle*) – krat i Endelave By !
- Thalictrum flavum** (*Gul Frøstjerne*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Fugtig grøft ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 53 (TBU) .
- **minus** ssp. **minus** (*Sand-Frøstjerne*) – strandoverdrev øst for Endelave By !
- Thelypteris limbosperma** (*Bjerg-Mangeløv*) – 1900–1906: Øvre (JC) – 1912: Grøft på Øvre (KW) – Bot. Tids. 49 (TBU).
- **palustris** (*Kær-Mangeløv*) – Bot. Tids. 49 (TBU) – 1912: I Skoven ved Lyngørets sydvesthjørne (KW) – kær ved sydsiden af Øvre !
- Thlaspi arvense** (*Alm. Pengeurt*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1993: Nær Lynger (SH) – mark ved Endelave By !
- Torilis japonica** (*Hvas Randfrø*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1986: Endelave By (BL) – bl.a. i markkant ved Louisenlund !
- Tragopogon pratensis** ssp. **minor** (*Småkronet Gedeskæg*) – 1993: Ved Flasken (SH) – bl.a. vejkant ved Louisenlund !
- – ssp. **pratensis** (*Eng-Gedeskæg*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på klint syd for Gyllinglund !
- Trichophorum caespitosum** ssp. **germanicum** (*Vestlig Tue-Kogleaks*) – 1912: Lavninger på Øvre (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU).
- Trientalis europaea** (*Skovstjerne*) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger-området (SH) – bl.a. i Øvre-området !
- Trifolium arvense** (*Hare-Kløver*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. på strandoverdrev øst for Louisenlund !
- **aureum** (*Humble-Kløver*) – Jessen 1931 (TBU).
  - **campestre** (*Gul Kløver*) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i vejkant ved Louisenlund !
  - **dubium** (*Fin Kløver*) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – alm. !
  - **fragiferum** (*Jordbær-Kløver*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Jessen 1931 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – bl.a. i eng øst for Louisenlund !
  - **hybridum** ssp. **hybridum** (*Alsike-Kløver*) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på overdrev på Øvre !
  - **medium** (*Bugt Kløver*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – bl.a. i skovkant ved Lynger !
  - **pratense** (*Rødkløver*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - **repens** (*Hvidkløver*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - **striatum** (*Stribet Kløver*) – Jessen 1931 (TBU) – bl.a. i markkant ved Bremå !
- Triglochin maritimum** (*Strand-Trehage*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Flasken (SH) – alm. !

- Triglochin palustre** (*Kær-Trehage*) – Bot. Tids. 43 (TBU) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lynger (SH) – kær øst for Gøgeurtvej i Lynger !
- Tripleurospermum inodorum** (*Lugtløs Kamille*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- **maritimum** ssp. **maritimum** (*Strandkamille*) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- – ssp. – var. **raii** – strandoverdrev ca. 2 km sydøst for Øverste Ende !
- – ssp. **salinum** (*Alm. Strandkamille*) – 1872 (CT) – 1912 (KW) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- Triticum aestivum** (*Alm. Hvede*) – 1872 (CT) – affaldshenkastning på strandoverdrev sydøst for Gyl-linglund !
- Tulipa x cult.** (*Have-Tulipan*) – bl.a. på dige ved havnen !
- Tussilago farfara** (*Følfod*) – 1872 (CT) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
- Typha latifolia** (*Bredbladet Dunhammer*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. i grøft i Endelave By !
- Ulmus glabra** (*Skov-Elm*) – 1872 (CT) – 1922 (AF) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – alm. !
- Urtica dioica** (*Stor Nælde*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 62 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993 : Alm. (SH) – alm. !
- **urens** (*Liden Nælde*) – 1872 (CT) – 1986 (BL) – 1993: Alm. (SH) – 1988 (EW) – – bl.a. på mark nær Balles Eg !
- Utricularia minor** (*Liden Blærerod*) – Bot. Tids. 56 (TBU).
- **vulgaris** (*Alm. Blærerod*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Grøfter nord for Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 56 (TBU).
- Vaccinium myrtillus** (*Blåbær*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Øvre (KW) – – Bot. Tids. 44 (TBU) krat på mark nordøst for Bremå !
- Valeriana dioica** (*Tvebo Baldrian*) – 1912: Grøfter nord for Louisenlund (KW) – Bot. Tids 71 (TBU).
- **sambucifolia** ssp. **procurrens** (*Alm. Baldrian*) – Bot. Tids 71 (TBU).
- Valerianella dentata** (*Tandbægret Vårsalat*) – 1900–1906 (JC) – 1912: På marker (KW) – Bot. Tids. 71 (TBU).
- **locusta** (*Tandfri Vårsalat*) – 1912 (KW) – Bot. Tids 71 (TBU) – 1983 (BL) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på strandoverdrev ved kirken !
- Verbascum thapsus** (*Filtbladet Kongelys*) – 1900–1906 (JC) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1986: på diget ved havnen (BL) – 1988 (EW) – bl.a. på losseplads nord for Gyl-lingsminde !
- Veronica agrestis** (*Flerfarvet Ærenpris*) – Bot. Tids. 59 (TBU) – bl.a. i vejkant nordøst for Bremå !

Blåbær (*Vaccinium myrtillus*)

Det er på Endelave meget småt med arter tilhørende Bølle-slægten. Kun Blåbær er kendt med angivelser af Christiansen og Wiinstedt. Palle Gravesen bruger i Vejle Amt-bindet i "Oversigt over botaniske Lokaliteter" symbolet, der angiver, at "arten vides at have vokset på stedet, men muligvis er forsvundet". Det er den ikke. Jeg har dog kun set den ét eneste sted på øen, og det var lidt af et tilfælde, jeg stødte på den. Voksestedet er i et meget lille, vindblæst krat, der ligger på en afgræsset mark nordøst for Bremå, en lokalitet, der på forhånd ellers blev af-skrevet som interessant.

- Veronica anagallis-aquatica** (*Lancetbladet Ærenpris*) – 1872: I vandhul i byen og i Louisenlund (CT) – Bot. Tids. 59 (TBU) – bl.a. i lille vandhul nær Louisenlund !
- **arvensis** (*Mark-Ærenpris*) – 1872 (CT) – 1988 (EW) – 1993: Lynger (SH) – bl.a. i mark ved Bjerregård !
  - **beccabunga** (*Tykbladet Ærenpris*) – Bot. Tids. 59 (TBU).
  - **catenata** (*Vand-Ærenpris*) – Bot. Tids. 59 (TBU).
  - **chamaedrys** (*Tveskægget Ærenpris*) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Louisenlund/Lynger-området (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
  - **filiformis** (*Plæne-Ærenpris*) – bl.a. i plæne ved den gamle skole i Endelave By !
  - **hederifolia** ssp. **hederifolia** (*Vedbend-Ærenpris*) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – bl.a. på skrænt ved kirken !
  - **montana** (*Bjerg-Ærenpris*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – 1988: Louisenlund (EW) – 1993: Bl.a. i Louisenlund/Lynger-området (SH) – skov ved Louisenlund !
  - **officinalis** (*Læge-Ærenpris*) – 1872 (CT) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Lynger (SH) – bl.a. på hede på Øvre !
  - **opaca** (*Mat Ærenpris*) – 1900–1906 (JC) – 1983: Strand ved Øvre (BL).
  - **persica** (*Storkronet Ærenpris*) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1981 (TV) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – alm. !
  - **scutellata** (*Smalbladet Ærenpris*) – 1900–1906 (JC) – 1912: Lynger (KW) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1986: Øvre (PG) – nær øst for Gøgeurtvej i Lynger !
  - **serpyllifolia** (*Glat Ærenpris*) – 1988 (EW) – 1993: Lynger (SH) – bl.a. i plæne ved campingpladsen i Endelave By !
  - **triphyllos** (*Trefliget Ærenpris*) – 1900–1906: Mod nord (JC) – 1912: Mod nord (KW) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- Viburnum opulus** (*Kvalkved*) – 1872: Louisenlund (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1986: lund i den sydvestlige del af Endelave By (BL) – 1993: Bl.a. i Louisenlund (SH) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Vicia angustifolia** (*Smalbladet Vikke*) – 1872 (CT) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Øvre (SH) – bl.a. på lav skrænt sydøst for Terneøen !
- **cracca** (*Muse-Vikke*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
  - **hirsuta** (*Tofrøet Vikke*) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – bl.a. i vejkant nær Snekkebjerg !
  - **lathyroides** (*Vår-Vikke*) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Lyngerområdet (SH) – bl.a. på overdrev nord for Gyllingsminde !
  - **sativa** (*Foder-Vikke*) – 1872 (CT) – 1981 (TV) – vejkant nordøst for Bremå !
  - **sepium** (*Gærde-Vikke*) – 1872 (CT) – Jessen 1931 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – 1988: Lynger (EW) – skovkant ved Louisenlund !
- Vinca major** var. **variegata** (*Broget Singrøn*) – krat ved kirkegården !
- **minor** (*Liden Singrøn*) – 1872: Forvildet i Louisenlund (CT) – 1912: Skov ved Louisenlund (KW) – 1922 (AF) – bl.a. i skov ved Louisenlund !
- Viola arvensis** (*Ager-Stedmoderblomst*) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1983 (BL) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: M. alm. (SH) – alm. !
- **canina** (*Hunde-Viol*) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1983 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Alm. (SH) – bl.a. på strandoverdrev øst for Terneøen !
  - **hirta** (*Håret Viol*) – 1986: Byen (BL).
  - **odorata** (*Marts-Viol*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1986 (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. i Endelave By (SH) – bl.a. i vejkant i Endelave By !
  - **palustris** (*Eng-Viol*) – 1912: Lynger (KW) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1988 (EW) – 1992 (BHI) – 1993: Bl.a. på Øvre (SH) – bl.a. i lavninger i Øvre-området !
  - **reichenbachiana** (*Skov-Viol*) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – 1988 (EW) – 1993: Bl.a. ved Louisenlund (SH).

- Viola riviniana* (*Krat-Viol*) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1983: Louisenlund Skov (BL) – skov ved Louisenlund !
- *tricolor* var. *tricolor* (*Alm. Stedmoderblomst*) – 1872 (CT) – vejkant i Endelave By !
- Vulpia bromoides* (*Langstakket Væselhale*) 1912: Byen (KW) – Bot. Tids. 68 (TBU).
- Zostera marina* (*Alm. Bændeltang*) – 1872 (CT) – Bot. Tids. 70 (TBU) – 1993: M. alm., især N for øen (SH) – alm. !
- *noltii* (*Dværg-Bændeltang*) – 1872: Endelave Bugt (CT) – Bot. Tids. 70 (TBU).

Floraliste for Terneøen

- Artemisia maritima* (*Strand-Malurt*)
- *vulgare* (*Grå Bynke*)
- Aster tripolium* (*Strand-Asters*)
- Atriplex deltoidea* (*Tand-Mælde*)
- *litoralis* (*Strand-Mælde*)
- *longipes* ssp. *longipes* (*Stilk-Mælde*)
- Beta vulgaris* ssp. *maritima* (*Strand-Bede*)
- Cakile maritima* ssp. *baltica* (*Østersø-Strandsennep*)
- Chenopodium album* (*Hvidmelet Gåsefod*)
- Cochlearia danica* (*Dansk Kokleare*)
- Crambe maritima* (*Strandkål*)
- Elytrigia junceiforme* (*Strand-Kvik*)
- *repens* (*Alm. Kvik*)
- Festuca arundinacea* (*Strand-Svingel*)
- *rubra* ssp. *rubra* (*Rød Svingel*)
- Honckenya peploides* (*Strandarve*)
- Leymus arenarius* (*Marehalm*)
- Melilotus altissima* (*Høj Stenkløver*)
- Plantago maritima* (*Strand-Vejbred*)
- Polygonum aviculare* ssp. *aviculare* (*Alm. Vej-Pileurt*)
- ssp. *calcatum* (*Liggende Pileurt*)
- *lapathifolium* ssp. *pallidum* (*Bleg Pileurt*)
- Puccinellia maritima* (*Strand-Annelgræs*)
- Rosa rugosa* (*Rynket Rose*)
- Rumex crispus* (*Kruset Skræppe*)
- Ruppia maritima* (*Alm. Havgræs*)
- Salicornia europaea* (*Alm. Salturt*)
- *ramosissima* (*Kortakset Salturt*)
- Salsola kali* ssp. *kali* (*Alm. Sodaurt*)
- Sedum acre* (*Bidende Stenurt*)
- Senecio viscosus* (*Klæbrig Brandbæger*)
- Solanum nigrum* ssp. *nigrum* (*Sort Natskygge*)
- Sonchus arvensis* (*Ager-Svinemælk*)
- Spergularia media* (*Vingefrøet Hindeknæ*)
- Suaeda maritima* (*Strandgåsefod*)
- Taraxacum* sp. (*Mælkebøtte*)
- Tripleurospermum maritimum* ssp. *salinum* (*Alm. Strandkamille*)

Citeret litteratur

- Asbirk, S.**, 1972: Sommerlejren på Endelave 1972. – *Natur* 13:87–93.
- Clausager, J.** (red.), 1990: *Små-Ø-Avisen*. – Skive.
- Darre, M.J.**, 1922: Sognebeskrivelser i D. Bruun (red.), "Danmark – Land og Folk", bd. III:844. – København og Kristiania.
- Egholm, B.**, 1951: Umbelliferernes udbredelse i Danmark. TBU nr. 16. – *Bot. Tids.* 47:373–480.
- Friis, A.**, 1965: *De danskes Øer*. 2. udg., bd.II:159–177. – København.
- Gravesen, P.**, 1986: Oversigt over botaniske lokaliteter. 5. Vejle Amt. Fredningsstyrelsen.
- Grøntved, Johs.**, 1954: Typhaceernes og Sparganiaceernes udbredelse i Danmark. TBU nr. 19. – *Bot. Tids.* 50:209–238 + kort.
- Grøntved, Jul.**, 1948: Orchideernes udbredelse i Danmark. TBU nr. 15. – *Bot. Tids.* 47:277–370.
- Hansen, A.**, 1960: Plantaginaceernes og Lentibulariaceernes udbredelse i Danmark. TBU nr. 26. – *Bot. Tids.* 56:1–35.
- & **A. Pedersen**, 1968: Chenopodiaceernes og Amaranthaceernes udbredelse i Danmark. – TBU nr. 35. – *Bot. Tids.* 63:205–288.
- Hansen, K.** (red.), 1991: *Dansk Feltflora*. 5. opl. – København.
- Horsens Kommune**, 1989: Vejledning til lokalplanen "Endelave som levedygtigt helårssamfund". – Horsens.
- Hulten, E.**, 1950: *Atlas över växternas utbredning i Norden*, 1. udg. – Stockholm.
- 1971: *Atlas över växternas utbredning i Norden*, 2. udg. – Stockholm.
- Højager, S.**, 1989: Endelave – Nogle noter om flora og fauna. *Gejrfuglen* 25.
- 1993: Endelave – Nogle notater om flora og fauna, 2. reviderede udg. – Særnummer af *Gejrfuglen* 29.
- Lange, J.**, 1864: *Haandbog i Den danske Flora*, 3. udg. – København.
- Larsen, H.** (red.) & **B. Bramsen** (red.), 1945: HVEM–HVAD–HVOR, *Aarbo* 1946:145. – København.
- Lægsgaard, B.**, 1986: Endelaves fire årstider. – København.
- Løjtnant, B. & E. Wessberg**, 1981: Anholts flora – med noter om naturens bæreevne og følsomhed. – Randers
- 1988: *Livø – en ø-floraliste med noter*. – Randers.
- Løjtnant, B. & E. Worsøe**, 1993: Status over den danske Flora. – København.
- Ostenfeld, C.H.**, 1922: Plantevækst i D. Bruun (red.), "Danmark – Land og Folk", bd. III:744751. – København og Kristiania.
- Pedersen, A.**, 1972: *Planteliv* – i B. Rying (red): "Østjylland fra Skamling til Djurs", *Gyldendals Egnsbeskrivelser* 8:66–79. – København.
- Pedersen, A.**, 1974: Gramincernes udbredelse i Danmark. Spontane og naturaliserede arter. TBU nr. 39a. – *Bot. Tids.* 68:177–344.
- 1983: Spraglet flora i gamle landsbyhække. – *URT* 1983 (5):85–93.
- & **J.C. Schou**, 1989: Nordiske Brombær. – AAU reports 21. Botanical Institute Aarhus University.
- Sandermand Olsen, S.-E.**, 1968: Ekskursion til Hjarnø og Endelave den 1.–2. juli 1967. – *Bot. Tids.* 63:385–386.
- Schou, A.**, 1945: *Det marine Forland*. – *Folia Geographica Danica*, 4. bd. – København.
- Thomsen, C.**, 1875: Sams-øgruppens Plantevæxt. – *Bot. Tids.* bd. 8:86–142.
- Vejle Amtskommune**, 1986: Strandenge og strandrørsumpe i Vejle Amt:42–49. – Vejle.
- Warming, E.**, 1907–09: *Dansk Plantevækst*. II. Klitterne. – København.
- Wessberg, E.**, 1993: *Helnæs – ø-flora* nr. 54. – Randers
- 1985: *Alrø – en ø-flora med noter*. Randers.
- Wiinstedt, K.**, 1913: "Øverste Ende" paa Endelave. – *Flora og Fauna* 1913:19–21.
- 1915: *Horsensegnens Flora*. – *Bot. Tids.* 34:89–160.
- 1945: Cyperaceernes Udbredelse i Danmark. II. Caricoidea. TBU nr. 13. – *Bot. Tids.* 47:143–244.
- Ødum, S.**, 1968: Udbredelsen af træer og buske i Danmark. TBU nr. 36. – *Bot. Tids.* 64:1–118.
- Øllgaard, H.**, 1978: New species of *Taraxacum* from Denmark. – *Bot. Notiser* 131:497–521.

Tak

Universitetslektor Alfred Hansen og seminarielktor Anfred Pedersen takkes for deres bidrag til manuskriptet, for deres hjælp i forbindelse med bestemmelse eller verifikation af en meget lang række planteindsamlinger fra Endelave og – sammen med viceskoleinspektør Søren Højager og biolog Peter Wind – for assistance ved fremskaffelse af diverse floralister eller oplysninger om enkeltfund fra øen. Anfred Pedersen takkes for mange forslag til forbedring af ø-floraen. En stor tak til lærer Jens Chr. Schou, fordi jeg måtte benytte hans tegninger og for hjælp ved bestemmelse af Høgeurter. Endelig takkes lærer Hans Øllgaard for tilladelse til at bruge tegningen af *Taraxacum pulverulentum* samt for stor hjælp i forbindelse med bestemmelse af de indsamlede Mælkebøtter.

Erik Wessberg
Sandagervej 13
Assentoft
8900 Randers

Rød Svingel (*Festuca rubra* ssp. *rubra*)

er uden tvivl et af de almindeligste græsser i Danmark, hvor den findes i mange naturtyper, f.eks. strandenge, vejkanter, vejskrænter og kulturrenge.

HIDTIDIGE Ø-FLORAER

Hidtil er der i ø-floraserien udarbejdet floralister for følgende øer, tidligere øer eller ø-grupper.
(BL) er Bernt Løjtnant og (EW) Erik Wessberg.

1. Anholt (1981). – (BL & EW). 50 sider.
2. Hjarnø i Horsens Fjord (1981). – (BL & EW). 26 sider.
3. Treskelbakkeholm i Mariager Fjord (1983). – (BL & EW). 16 sider.
4. Klosterholm og Startøtterne i Nibe Bredning (1984). – (BL & EW). 24 sider.
5. Mellempoldene i Randers Fjord ved Udbyhøj (1984). – (BL & EW). 17 sider.
6. Pletten (Store Plet) i Mariager Fjord (1984). – (BL & EW). 14 sider.
7. Alrø i Horsens Fjord (1985). – (EW). 37 sider.
8. Møgelø i Julsø syd for Silkeborg (1985). – (EW). 19 sider.
9. Lille Plet i Mariager Fjord nord for Pletten (1985). – (BL & EW). 12 sider.
10. Paradisøerne i Borre Sø syd for Silkeborg (1985). – (EW). 19 sider.
11. Alrø Poller i Horsens Fjord sydøst for Alrø (1985). – (EW). 15 sider.
12. Tange Ø i Tange Sø (1985). – (EW). 13 sider.
13. Hov Røn nordøst for Gyllingnæs (1986). – (BL & EW). 17 sider.
14. Svanegrunden nordøst for Endelave (1986). – (BL). 20 sider.
15. Vår Holm og Kyø Holm i Limfjorden ved Nibe (1986). – (EW). 20 sider.
16. Fjandø i Nissum Fjord (1986). – (EW). 21 sider.
17. Egholm i Limfjorden sydvest for Mors (1986). – (BL & EW). 44 sider.
18. Søby Rev øst for Gyllingnæs (1986). – (BL & EW). 15 sider.
19. Agerø i Limfjorden sydvest for Mors (1987). – (EW). 34 sider.
20. Stenrevet i Randers Fjord vest for Udby (1987). – (EW). 13 sider.
21. Lundø mellem Skive Fjord og Lovns Bredning (1987). – (EW). 41 sider.
22. Stenklipperne i Limfjorden ved Agerø (1988). – (EW). 14 sider.
23. Odpold i Randers Fjord nord for Stenrevet (1988). – (BL & EW). 12 sider.
24. Livø i Limfjorden (1988). – (BL & EW). 75 sider.
25. Svinø i Gamborg Fjord sydøst for Middelfart (1989). – (EW). 33 sider.
26. Lilleø, Bregneø og Alø i Julsø syd for Silkeborg (1989). – (EW). 20 sider.
27. Store og Lille Rotholm i Risgårde Bredning nord for Hvalpsund (1989). – (EW). 21 sider.
28. Sankt Thomas i Skanderborg Sø (1990). – (EW). 11 sider.
29. Æbelø i Skanderborg Sø (1990). – (EW). 14 sider.
30. Kalvø i Skanderborg Sø (1990). – (BL & EW). 14 sider.
31. Mågeøerne ved Bogense (1991). – (BL & EW). 15 sider.
32. Tunø ved Samsø (1991). – (BL & EW). 56 sider.
33. Hornsgård Holm og Tøtten i Limfjorden nordvest for Nibe (1991). – (EW). 14 sider.
34. Torø i Lille Bælt syd for Assens (1991). – (EW). 23 sider.
35. Lindholm i Limfjorden øst for Thyholm (1991). – (BL & EW). 18 sider.
36. Kalvø i Genner Bugt (1991). – (EW). 19 sider.
37. Arup Holm i Limfjorden ved Feggesund (1991). – (BL & EW). 17 sider.
38. Barsø i Lille Bælt nordvest for Als (1991). – (EW). 39 sider.
39. Venø i Limfjorden sydøst for Thyholm (1992). – (EW). 42 sider.

40. Bågø i Lille Bælt nordvest for Assens (1992). – (EW). 55 sider.
41. Gjøl i Limfjorden nordvest for Ålborg (1992). – (EW). 41 sider.
42. Ejlinge sydøst for Æbelø ved Bogense (1993). – (EW). 18 sider.
43. Dræet syd for Æbelø ved Bogense (1993). – (EW). 19 sider.
44. Leammer i Odense Fjord ved Hofmangave (1993). – (EW). 18 sider.
45. Kyholm i Odense Fjord syd for Leammer (1993). – (EW). 12 sider.
46. Ægholm i Odense Fjord ved Hofmangave (1993). – (EW). 12 sider.
47. Trindelen nord for Leammer i Odense Fjord (1993). – (EW). 13 sider.
48. Holmene i Odense Fjord ved Drejet (1993). – (EW). 12 sider.
49. Fur i Limfjorden (1993). – (EW). 63 sider.
50. Piggen i Randers Fjord (1993). – (BL & EW). 15 sider.
51. Drættegrund ved Bogense (1993). – (EW). 13 sider.
52. Øland ved Limfjorden vest for Gjøl (1993). – (EW). 64 sider.
53. Siø mellem Tåsinge og Langeland (1993). – (EW). 24 sider.
54. Helnæs nordvest for Fåborg (1993). – (EW). 63 sider.
55. Bjørnø syd for Fåborg (1994). – (EW). 33 sider.
56. Endelave sydvest for Samsø (1994). – (EW). 78 sider.

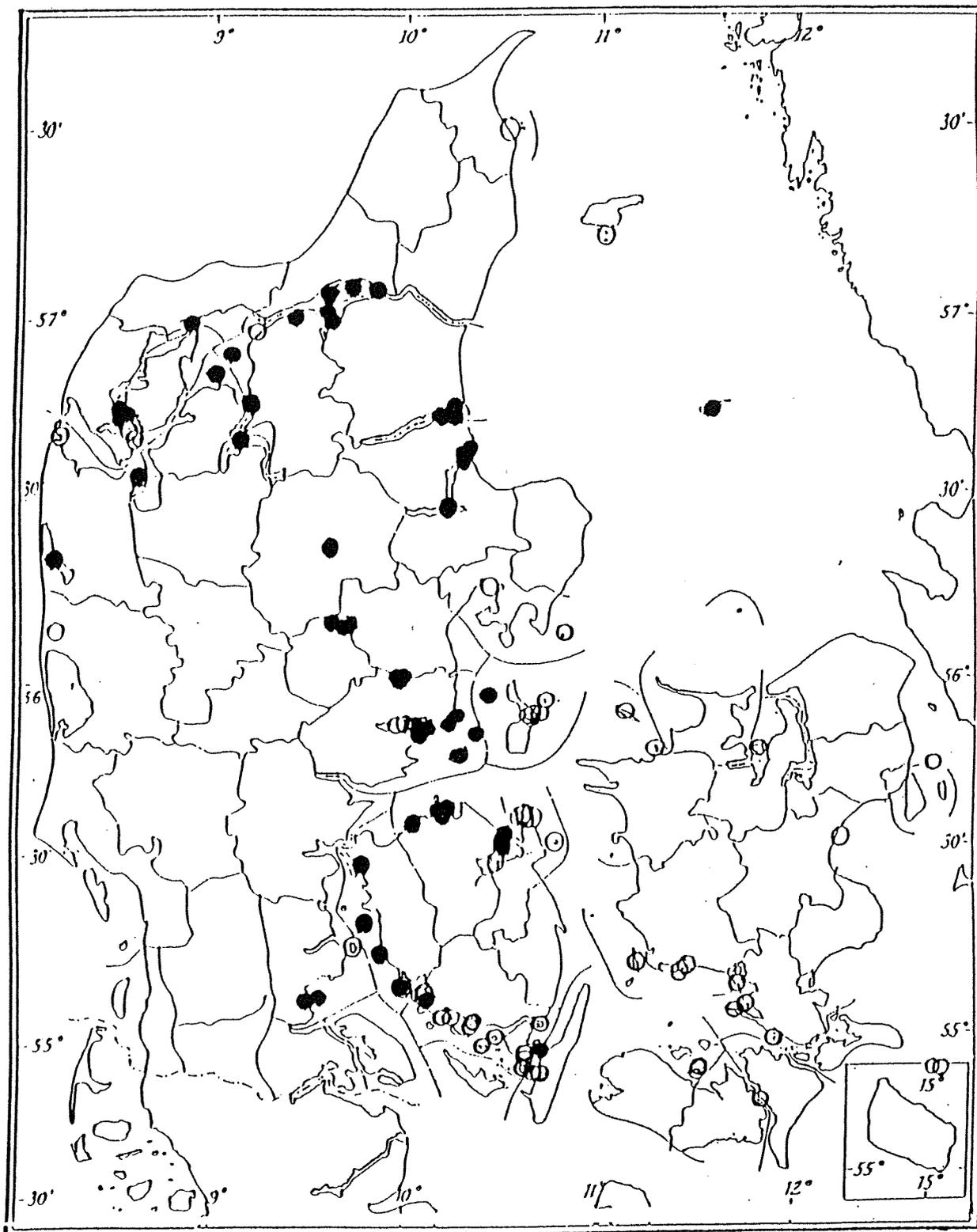
KOMMENDE Ø-FLORAER

Siden 1983 er der foretaget floristiske undersøgelser – med henblik på udarbejdelse af floralister – på følgende øer, tidligere øer eller ø-grupper – regnet fra nord:

Rønnerne mellem Frederikshavn og Strandby.
 Hornfiskrøn syd for Læsø.
 Fuglholm i Limfjorden mellem Jegindø og Agerø.
 Rønland øst for Harboør Tange.
 Hjelm sydøst for Ebeltoft.
 Jegindø i Limfjorden øst for Thyholm.
 Sejerø sydvest for Sjællands Odde.
 Lindholm nordøst for Stavns Fjord ved Samsø.
 Kyholm vest for Lindholm i Stavns Fjord.
 Kolderne i Stavns Fjord ved Samsø.
 Ægholm i Stavns Fjord ved Samsø.
 Sværm i Stavns Fjord ved Samsø.
 Mejlesholm i Stavns Fjord ved Samsø.
 Hjortholm i Stavns Fjord ved Samsø.
 Eskeholm i Stavns Fjord ved Samsø.
 Brøkold i Stavns Fjord ved Samsø.
 Vorsø i Horsens Fjord.
 Vorsø Kalv i Horsens Fjord sydvest for Vorsø.
 Orø i Isefjorden.

Nekselø i Nekselø Bugt.
Mejlø ved Hindsholm.
Bogø ved Hindsholm.
Enø ved Bogø.
Vejlø ved Hindsholm.
Vejlø Kalv ved Hindsholm.
Flakfortet i Øresund nord for Saltholm.
Ølsemagle Revle i Køge Bugt.
Tornø i Odense Fjord.
Romsø i Store Bælt.
Årø i Lille Bælt nordvest for Assens.
Agersø i Store Bælt sydvest for Skælskør.
Glænø sydøst for Skælskør.
Ormø i Holsteinborg Nor øst for Glænø.
Enø ved Karrebæksminde.
Vigø i Helnæs Bugt nordvest for Fåborg.
Horsehoved i Helnæs Bugt sydvest for Vigø.
Illum i Helnæs Bugt sydvest for Horsehoved.
Knolden ved sydøstsiden af Horne Land.
Knudshoved nordvest for Vordingborg.
Store og Lille Svelmø mellem Fåborg og Svendborg.
Thurø sydøst for Svendborg.
Masnedø ved Vordingborg.
Skarø vest for Tåsinge.
Drejø sydvest for Skarø.
Store og Lille Rallen ved sydøstsiden af Tåsinge.
Strynø sydvest for Rudkøbing.
Lilleø i Smålandsfarvandet nord for Askø.
Askø i Smålandsfarvandet nord for Bandholm.
Langø i Lindelse Nor syd for Rudkøbing.
Lindø øst for Langø i Lindelse Nor.
Kalvø i Guldborgsund syd for Nykøbing.
Christiansø ved Bornholm.
Frederiksø ved Bornholm.

NB: Alle oplysninger om plantefund fra disse øer har stor interesse.

●: Øer, for hvilke der er udarbejdet floralister.

○: Øer, for hvilke floralister er under udarbejdelse. I øvrigt henvises til de 3 foregående sider.